



Instytut Wymiaru Sprawiedliwości



Kuratela nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo Raport z badania aktowego

Marta Jankowska



Prawo rodzinne
Warszawa 2018

Spis treści

Część I. Wprowadzenie	5
I.1. Analiza historyczna instytucji kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo oraz postępowania o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej	5
I.2. Instytucja kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo na tle aktualnego stanu prawnego – rozważania teoretyczne	8
I.3. Wyniki badania: analiza statystyczna	9
I.3.1. Założenia badania i metodologia	9
I.3.2. Dane dotyczące liczby spraw o ustanowienie kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo oraz postępowań o zmianę kuratora w Polsce w latach 2014–2017	9
Część II. Postępowanie o ustanowienie kurateli i kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo	11
II.1. Wszczęcie postępowania o ustanowienie kurateli	11
II.1.1. Wprowadzenie teoretyczne	11
II.1.2. Wyniki badania	14
II.2. Rozpoznanie sprawy o ustanowienie kuratora – wyniki badania	15
II.3. Czas trwania postępowania o ustanowienie kuratora	15
II.4. Postępowanie dowodowe	16
II.5. Krąg uczestników postępowania	17
II.5.1. Wprowadzenie teoretyczne	17
II.5.2. Wyniki badania	18
II.6. Rola osoby ubezwłasnowolnionej częściowo we wskazaniu kandydata na kuratora	22
Część III. Kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo	25
III.1. Charakterystyka osoby kandydata na kuratora – rozważania teoretyczne	25
III.1.1. Negatywne przesłanki podmiotowe wskazane w art. 148 w zw. z art. 178 § 2 k.r.o.	25
III.1.2. Dane społeczno-demograficzne	27
III.1.3. Sposób wskazania kandydata na kuratora	28
III.1.4. Badanie predyspozycji do pełnienia funkcji przez kandydata na kuratora	31
III.1.4.1. Postępowanie dowodowe – uwagi	31
III.1.5. „Dodatkowe” kryteria w zakresie wyboru kandydata na kuratora – uwagi na tle badania	33

III.2. Uprawnienia kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo – uwagi teoretyczne	34
III.2.1. Sytuacja prawna kuratora, któremu nie przyznano uprawnień do zarządu majątkiem i reprezentacji ubezwłasnowolnionego – wprowadzenie teoretyczne	35
III.2.2. Sytuacja prawna kuratora uprawnionego do zarządu majątkiem i reprezentacji	38
III.2.2.1 Rozważania teoretyczne	38
II.2.2.2. Uwagi na tle badania	39
III.2.3. Przykłady rozstrzygnięć dotyczących uprawnień kuratora	41
III.2.4. Problematyka uprawnień kuratora a zakres spraw, do których ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy – uwagi na podstawie badania	42
III.3. Sytuacja prawna kuratora w praktyce	43
III.3.1. Pouczenia lub streszczenia praw i obowiązków kuratora	44
III.3.2. Zakres uprawnień w postanowieniu o ustanowieniu kurateli i zaświadczeniu	45
III.4. Problematyka odpłatności kurateli na tle obowiązujących regulacji	47
III.4.1. Źródła wynagrodzenia kuratora	48
III.4.1.1. Wyniki badania	50
III.4.2. Zaskarżalność postanowienia w sprawie przyznania wynagrodzenia za sprawowanie kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo	51
Część IV. Sądowy nadzór nad sprawowaniem kurateli	53
IV.1. Podstawa prawna sądowego nadzoru nad sprawowaniem kurateli – rozważania teoretyczne	53
IV.2. Sposób sprawowania nadzoru przez sąd – omówienie wyników badania	54
IV.3. Zezwolenie sądu opiekuńczego w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku ubezwłasnowolnionego częściowo	58
IV.3.1. Omówienie pojęcia „ważniejsze sprawy” w rozumieniu art. 156 w zw. z art. 178 § 2 k.r.o. oraz art. 593 k.p.c.	58
IV.3.2. Wskazanie zakresu spraw będących przedmiotem postępowania i rozstrzygnięć sądu	61
IV.3.3. Inne uwagi (dokonanie czynności przekraczającej umocowanie sądu, kwestia legitymacji do złożenia wniosku, postępowanie dowodowe)	62
IV.4. Zmiana kuratora	63
IV.4.1. Przyczyny zmiany kuratora -- wprowadzenie	65
IV.4.2. Wszczęcie postępowania o zmianę kuratora	66
IV.4.3. Uwagi dotyczące postępowania dowodowego w sprawie o zmianę kuratora	68
IV.5. Ustanie kurateli	69
Część V. Inne uwagi, opis wybranych spraw	71
Część VI. Podsumowanie	73

Część I. Wprowadzenie

I.1. Analiza historyczna instytucji kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo oraz postępowania o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej

Dzisiejsze regulacje dotyczące kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo i postępowania o ustanowienie kuratora mają swoje źródła we wcześniejszych rozwiązaniach prawnych z tego zakresu. Najstarsze znane informacje dotyczące opieki nad osobą chorą psychicznie¹ na ziemiach polskich zawiera *Statut Wiślicki* Kazimierza Wielkiego z 1347 r.² Należy zauważyć, że wprowadzone w nim regulacje, jak również regulacje późniejszych źródeł prawa (m.in. *III Statutu Litewskiego* czy *Konstytucji* z 1638 r., nie odbiegają znacząco od dzisiejszych uregulowań w zakresie głównych rozwiązań dotyczących omawianej materii. Pewne zmiany dostrzec można w sposobie wyłonienia kandydata na opiekuna. Początkowo opiekę sprawowali najbliżsi krewni chorego, później kuratorzy ustanawiani byli przez władzę państwową (króla i jego kancelarię³). Dążono jednak do zapewnienia choremu pomocy ze strony osób mu bliskich, stąd m.in. uchwała sejmiku wiszeńskiego, która przewidywała ich pierwszeństwo względem osób obcych w objęciu wspomnianej funkcji.

Do zadań kuratora należały – podobnie jak dziś – piecza nad osobą i majątkiem chorego⁴. Piecza nad osobą miała nieco szerszy wymiar, obejmowała bowiem również sprawowanie opieki nad dziećmi osoby chorej. W skład pieczy nad majątkiem wchodził również zarząd majątkiem. W ramach niego opiekun zarządzał nieruchomościami chorego, był upoważniony do odbioru jego wierzytelności, spłacania długów, prowadzenia spraw chorego i procesów sądowych⁵. Kuratorzy mogli w zamian za sprawowaną opiekę uzyskiwać wynagrodzenie określane mianem „dziesiątego grosza”. Niestety często dopuszczali się oni nadużyć względem osoby chorej, zdarzało się, że wyłudzało od króla przywileje i dobra na podstawie fałszywych dokumentów⁶.

¹ A także niezdolną do prowadzenia swoich spraw z powodu np. upośledzenia umysłowego.

² S. Kalus, *Opieka nad osobą całkowicie ubezwłasnowolnioną*, Katowice 1989, s. 12.

³ S. Kalus, *Opieka...*, s. 15 [za:] P. Dąbkowski, *Zarys prawa polskiego prywatnego: podręcznik do nauki uniwersyteckiej*, Lwów 1920, s. 159.

⁴ Który obejmował również zarząd majątkiem.

⁵ S. Kalus, *Opieka...*, s. 14 [za:] P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910, s. 231–232.

⁶ S. Kalus, *Opieka...*, s. 14.

Opieka ustawała albo na skutek wyzdrowienia podopiecznego, albo w związku z jego śmiercią. Zdarzenia te pociągały za sobą obowiązek zdania rachunku z zarządu majątkiem: podopiecznemu – jeśli odzyskał on zdolność do prowadzenia swoich spraw bądź wobec jego krewnych, jeśli kuratela ustała ze względu na jego śmierć⁷.

Nadzór nad sprawowaniem opieki początkowo przysługiwał władcy, później sądom i krewnym chorego. Z biegiem czasu uprawnienia rodziny chorego w tym zakresie zaczęły przechodzić na rzecz władcy⁸.

Po rozbiorach, na dawnych ziemiach polskich obowiązywały zróżnicowane regulacje w omawianym zakresie. Najogólniej rzecz biorąc, wymienić można cztery główne źródła prawa regulujące materię będącą przedmiotem niniejszej pracy: I część X tomu *Zwodu Praw*⁹, *kodeks cywilny Napoleona* (później *kodeks cywilny Królestwa Polskiego*), *Landrecht Pruski* (od 1900 r. *kodeks cywilny niemiecki, Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*) oraz na ziemiach zaboru austriackiego *kodeks cywilny austriacki – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – ABGB*, którego uregulowania w tej części zastąpiła nowela z dnia 28 czerwca 1916 r. regulująca kwestię ubezwłasnowolnienia¹⁰.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości podjęto prace nad ustanowieniem jednolitej regulacji. Mimo że Komisja Kodyfikacyjna nie wypracowała ostatecznego projektu regulacji w zakresie prawa opiekuńczego, jej przedwojenny dorobek wykorzystano po II wojnie światowej w procesie tworzenia unifikacji¹¹. Kwestie opieki i kurateli uregulowane zostały w dekreście z dnia 14 maja 1946 r.¹² oraz w dekreście z dnia 29 sierpnia 1945 r.¹³, przepisy dotyczące postępowania przed władzą opiekuńczą unormowano w kodeksie postępowania niespornego¹⁴. Pracami nad dekretem prawo opiekuńcze, rozpoczętymi jeszcze w 1945 r., kierował Aleksander Wolter.

Główną różnicą wprowadzoną przez prawo opiekuńcze była zmiana podstawowego celu instytucji kurateli. Wcześniejsze rozwiązania były nakierowane na ochronę interesów majątkowych rodziny ubezwłasnowolnionego częściowo, uchronienia jej przed „roztrwonieniem” majątku przez niego. Przepisy dekretu wprowadzały ochronę również samej osoby ubezwłasnowolnionej¹⁵. Rodzina ubezwłasnowolnionego – w myśl przepisów dekretu – nie miała już roszczenia o powierzenie opieki czy nadzoru nad jej sprawowaniem, które to prawa

⁷ S. Kalus, *Opieka...*, s. 15.

⁸ Zob. S. Kalus, *Opieka...*, s. 15.

⁹ Wydany w latach 1832–1833.

¹⁰ Zob. L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach komisji kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 262 i n.

¹¹ P. Fiedorczyk, *Unifikacja o kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945–1964)*, Białystok 2014, s. 67 oraz s. 29; L. Górnicki, *Prawo...*, s. 472.

¹² Dekret z dnia 14 maja 1946 r. – Prawo opiekuńcze (Dz.U. Nr 20, poz. 135); dalej „pr. opiek.”.

¹³ Dekret z dnia 29 sierpnia 1945 r. – Prawo osobowe (Dz.U. Nr 40, poz. 223).

¹⁴ Dekret z dnia 21 maja 1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą. (Dz.U. Nr 22 poz. 140).

¹⁵ S. Kalus, *Opieka...*, s. 19; M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014, t. 17, s. 9.

„ostały się” we wcześniejszych regulacjach mimo wprowadzanych zmian¹⁶. Nie oznacza to jednak, że kuratelę powierzano osobom obcym¹⁷. Utrzymano w tym zakresie wcześniejszą praktykę ustanawiania kuratora spośród osób bliskich (art. 11 w zw. z art. 49 pr. opiek.). Nadzór nad sprawowaniem kurateli został skoncentrowany w sądach grodzkich, działających jednoosobowo, tak aby przebiegał sprawnie i skutecznie¹⁸. Zmiany w stosunku do wcześniejszych regulacji dotyczyły możliwości zwolnienia z obowiązku objęcia opieki lub dalszego jej sprawowania. Nowym rozwiązaniem wprowadzonym przez dekret – Prawo opiekuńcze było również przewidziane w art. 19 zobowiązanie kuratora do uwzględniania w miarę możliwości życzeń podopiecznego oraz wysłuchania jego zdania przed dokonaniem ważniejszych czynności, oczywiście o ile ubezwłasnowolniony dysponował dostatecznym rozeznaniem. Przepis ten miał na celu zwiększenie udziału kuranda w prowadzeniu jego spraw, zapewnienie mu większej samodzielności¹⁹.

Dekret – Prawo opiekuńcze wskazywał osoby, które nie mogły zostać powołane na opiekuna (kuratora). Wyróżnić można w tym zakresie dwie grupy takich osób: bezwzględnie niezdatnych do pełnienia tej funkcji (art. 10 pkt 1–3 pr. opiek.) i względnie niezdatnych (art. 10 pkt 4 i 5 pr. opiek.) – czyli niemogących sprawować pewnej oznaczonej opieki²⁰. Do grupy osób, które nie mogą w ogóle sprawować opieki/kurateli należały osoby niezdolne do działań prawnych lub ograniczone w zdolności do działań prawnych; osoby pozbawione praw publicznych, obywatelskich praw honorowych czy praw rodzinnych lub opiekuńczych oraz osoby, wobec których ogłoszono upadłość (do czasu zakończenia postępowania upadłościowego). W grupie osób względnie niezdolnych znajdowali się również ci, którzy nie dawali rękojmi, że będą właściwie sprawować opiekę, ze względu na swoje „właściwości” – np. niezdolność wynikająca z upośledzenia umysłowego; lub ze względu na niewłaściwe relacje z osobą ubezwłasnowolnioną częściowo.

Zgodnie z przepisami dekretu, sytuacja kuratora mogła być ukształtowana w dwojaki sposób. Mógł on pełnić funkcję „**asystenta**” osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, uprawnionego do wyrażania zgody na te czynności, których nie mógł skutecznie samodzielnie podejmować kurand albo być **przedstawicielem ustawowym**, uprawnionym do jego reprezentacji i zarządu majątkiem. W drugim przypadku konieczne było wyraźne przyznanie wskazanych uprawnień przez sąd w postanowieniu. Takie uregulowanie sytuacji kuratora w zunifikowanym prawie było efektem kompromisu pomiędzy rozstrzygnięciami znanymi z województw centralnych oraz południowych i zachodnich. Nadanie kuratorowi uprawnień

¹⁶ A. Wolter, *Prawo opiekuńcze i przepisy wprowadzające*, Zabrze 1946, s. 9.

¹⁷ W miarę możliwości kuratorami ustanawiano krewnych ubezwłasnowolnionego, chyba że jego dobro stało temu na przeszkodzie.

¹⁸ A. Wolter, *Prawo...*, s. 10.

¹⁹ A. Wolter, *Prawo...*, s. 22.

²⁰ F. Zoll, A. Szpunar, *Prawo cywilne w zarysie*, t. 4, *Prawo rodzinne: prawo małżeńskie, osobowe i majątkowe, prawo rodzinne, prawo opiekuńcze*, Kraków 1946, s. 67.

zależało od przyczyn ubezwłasnowolnienia i sytuacji ubezwłasnowolnionego, władza opiekuńcza w myśl art. 54 § 3 pr. opiek. powinna była kierować się jego dobrem.

Podobnie w przepisach ogólnych prawa cywilnego²¹ ustawodawca pozostawił sądowi możliwość dopasowania uprawnień kuratora do potrzeb ubezwłasnowolnionego. W myśl art. 10 § 3 kurator był upoważniony do zarządu majątkiem i reprezentacji tylko wtedy, gdy władza opiekuńcza tak postanowiła. W innym wypadku jego funkcja, podobnie jak wcześniej wspomniano, miała ograniczać się do roli doradcy, który miał wyrażać zgodę na dokonanie przez kuranda czynności prawnych, do których ważności była ona potrzebna²². Takie rozstrzygnięcie przyjęto w aktualnie obowiązujących przepisach²³.

W związku z reformą prawa cywilnego, w Kodeksie rodzinnym²⁴ uregulowano jedynie kwestie dotyczące opieki nad małoletnimi. Wyeliminowanie z Kodeksu rodzinnego kurateli (i opieki nad osobami ubezwłasnowolnionymi całkowicie) uzasadniano dążeniem do usunięcia z tego Kodeksu „obcych mu instytucji o charakterze majątkowym”²⁵.

Odmienne rozwiązanie przyjęto w projektach Kodeksu cywilnego z 1962 r. oraz w projekcie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 1962 r., polegające na wyłączeniu przepisów dotyczących opieki (i kurateli) nad ubezwłasnowolnionym z Kodeksu cywilnego i wprowadzenie ich do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Tę samą metodę regulacji przyjął ustawodawca w odniesieniu do aktualnie obowiązujących przepisów tych ustaw.

1.2. Instytucja kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo na tle aktualnego stanu prawnego – rozważania teoretyczne

Regulacje dotyczące ubezwłasnowolnienia częściowego oraz kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo zawarto w Kodeksie cywilnym²⁶ (w rozdziale 1: „Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych”). W art. 15–22 k.c. wskazane zostały przyczyny ubezwłasnowolnienia częściowego oraz konsekwencje ograniczenia zdolności do czynności prawnych, a także kompetencje kuratora. W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym instytucję kurateli i kuratora uregulowano w dziale III tytułu III („Kuratela”). Jak wskazano wcześniej, kurator w myśl art. 181 k.r.o. jest upoważniony do zarządu majątkiem i reprezentacji podopiecznego, tylko wtedy, gdy sąd tak postanowi. Zgodnie zaś z art. 179 k.r.o. kurator może wystąpić do sądu z wnioskiem o przyznanie mu wynagrodzenia. W zakresie nieuregulowanym we

²¹ Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 34, poz. 311).

²² S. Szer, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1955, s. 107.

²³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (obecnie tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.), dalej „k.r.o.”.

²⁴ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 308).

²⁵ S. Kalus, *Opieka...*, s. 19; zob. też S. Szer, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1952, s. 212.

²⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.), dalej „k.c.”.

wskazanym dziale, na mocy art. 178 § 2 k.r.o. stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące opieki.

Postępowanie o ustanowienie kuratora jest prowadzone przez sądy opiekuńcze. Zgodnie z art. 558 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego²⁷ sąd, który orzekł ubezwłasnowolnienie²⁸, zarządza z urzędu **przesłanie sądowi opiekuńczemu odpisu prawomocnego postanowienia, którym orzekł ubezwłasnowolnienie**. Najczęściej sąd rejonowy po otrzymaniu postanowienia o ubezwłasnowolnieniu wszczyna postępowanie z urzędu (na podstawie art. 506 k.p.c.).

I.3. Wyniki badania: analiza statystyczna

I.3.1. Założenia badania i metodologia

Podstawą opracowania jest analiza orzecznictwa sądów rejonowych, dotyczącego spraw o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo (symbol 231) oraz postępowania o zmianę kuratora (symbol 231z). Nie były przedmiotem badania sprawy, w których postępowanie obejmowało jedynie zmianę kuratora. Badaniu poddano 157 spraw z 18 losowo wybranych sądów rejonowych z terenu całej Polski²⁹, z lat 2000–2018³⁰. Niniejsze opracowanie opiera się na danych zebranych zarówno metodą ilościową (badanie ankietowe, opracowanie statystyczne), jak i jakościową – studium przypadku. Na potrzeby badania sprawom nadano numery, z podaniem których będą prezentowane dane jakościowe.

I.3.2. Dane dotyczące liczby spraw o ustanowienie kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo oraz postępowań o zmianę kuratora w Polsce w latach 2014–2017

W tabeli 1 zestawiono informacje dotyczące liczby postępowań o ustanowienie kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo w latach 2014–2017, na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości³¹.

²⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1360 ze zm.), dalej „k.p.c.”.

²⁸ Najczęściej będzie to sąd okręgowy, orzekający w składzie trzech sędziów.

²⁹ Nadesłano 181 spraw z sądów rejonowych w: Legnicy, Lubaczowie, Czuluchowie, Szczecinie-Prawobrzeże i Zachód, Kłodzku, Lublinie-Zachód, Kolbuszowej, Trzciance, Zwoleniu, Strzelcach Opolskich, Świdnicy, Trzebnicy, Zabrze, Radomsku, Inowrocławiu, Olkuszu, Słupcy, Łukowie, Kłodzku.

³⁰ Sądy proszono o nadesłanie 10 ostatnich spraw o ustanowienie kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, z badania wykluczono sprawy, w których postanowienie o ustanowieniu kurateli zapadło przed rokiem 2000 i nie doszło do późniejszej zmiany kuratora.

³¹ Dane sprzed 2014 r. w swoim opracowaniu przedstawiła D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane rodzaje kurateli w praktyce sądowej*, „Prawo w Działaniu” 2014, t. 17, s. 91.

Tabela 1. Dane dotyczące ubezwłasnowolnienia częściowego i ustanowienia kuratora w latach 2014–2017

Liczba spraw o ustanowienie kuratora osoby częściowo ubezwłasnowolnionej w latach 2014–2017				Liczba spraw, w których orzeczono ubezwłasnowolnienie częściowe w latach 2014–2017	Liczba osób ubezwłasnowolnionych pod kuratelą (stan na dany rok)
Rok	Wpłynęło	Sprawy, w których został ustanowiony kurator	Odmowa ustanowienia kuratora		
2014	874	774	3	823	11865
2015	868	779	2	752	12363
2016	856	732	2	829	12515
2017	798	788	1	762	12412

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1, liczba spraw o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo jest względnie stała. Podobnie liczba spraw o zmianę kuratora nie zmieniała się znacząco w kolejnych latach (tabela 2). Jak wskazują dane przedstawione w tabeli 1, nie we wszystkich sprawach, w których doszło do orzeczenia ubezwłasnowolnienia częściowego, ustanowiono kuratora w danym roku. Średnio 227 spraw o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo pozostawiano do rozstrzygnięcia na kolejny rok kalendarzowy po orzeczeniu ubezwłasnowolnienia³².

W tabeli 2 przedstawiono dane dotyczące postępowań o zmianę kuratora w latach 2014–2017.

Tabela 2. Liczba spraw o zmianę kuratora osoby częściowo ubezwłasnowolnionej w latach 2014–2017

Rok	Wpłynęło	Postanowienie o zmianie kuratora	Odmowa zmiany kuratora
2014	527	370	30
2015	645	395	22
2016	555	369	29
2017	587	387	36

³² W 2017 r. na kolejny rok pozostało 200 spraw; w 2016 r. – 266 spraw; w 2015 r. – 218 spraw, natomiast w 2014 r. – 227.

Część II. Postępowanie o ustanowienie kurateli i kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo

II.1. Wszczęcie postępowania o ustanowienie kurateli

II.1.1. Wprowadzenie teoretyczne

Postępowanie o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo jest prowadzone w trybie nieprocesowym. W postępowaniu nieprocesowym zasadą jest wszczynanie postępowania na wniosek (art. 506 *in principio* k.p.c.), natomiast w przypadkach wskazanych w ustawie sąd może wszcząć postępowanie także z urzędu (art. 506 *in fine* k.p.c.).

Norma art. 570 k.p.c. wskazująca, że „sąd opiekuńczy może wszcząć postępowanie z urzędu”³³ stanowi wyjątek względem normy zawartej w art. 506 k.p.c.³⁴ Postępowanie o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo może być wszczęte zarówno na wniosek, jak i z urzędu³⁵.

W doktrynie toczą się spory dotyczące momentu wszczęcia postępowania na wniosek w sprawie, w której postępowanie mogło być wszczęte również z urzędu. Co do zasady przyjmuje się, że momentem wszczęcia postępowania jest chwila wniesienia wniosku do sądu³⁶. W tym zakresie można spotkać się również z odmiennym stanowiskiem, w myśl którego do wszczęcia postępowania dochodzi dopiero w momencie podjęcia przez sąd czynności. Zwolennicy tej koncepcji pogląd swój wywodzą z brzmienia art. 506 k.p.c., który stanowi, że „sąd wszczyna postępowanie [...] na wniosek [...]”. W związku z tym, dopiero nadanie

³³ O ile z przepisu szczególnego nie wynika konieczność złożenia wniosku; zob. P. Prus, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, Art. 506–1217, red. M. Manowska, Warszawa 2015, s. 144.

³⁴ J. Bodio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–729*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017, s. 945.

³⁵ Jak wskazuje A. Góra-Błaszczkowska, obowiązek wszczęcia postępowania z urzędu przez sąd nie wyklucza możliwości wszczęcia postępowania na wniosek zainteresowanego; zob. A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Artykuły 506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 200; podobnie P. Ryłski, *Uczestnik postępowania nieprocesowego. Zagadnienia konstrukcyjne*, Warszawa 2017, s. 213–214.

³⁶ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 216; por. J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 38 – zdaniem Autora momentem wszczęcia postępowania jest dostarczenie wniosku uczestnikom postępowania przez sąd. Jeśli zaś wnioskodawca jest jedynym uczestnikiem postępowania, Autor przyjmuje za moment wszczęcia postępowania podjęcie pierwszej czynności przygotowawczej zmierzającej do rozstrzygnięcia sprawy.

przez sąd prawidłowego biegu pismu zawierającemu wniosek o wszczęcie postępowania będzie, ich zdaniem. momentem realnego rozpoczęcia postępowania³⁷. Pogląd ten spotyka się z krytyką. Sąd ma obowiązek podjąć działania w związku ze złożonym wnioskiem, natomiast jego aktywność w celu nadania biegu pismu jest „dokonywana już we wszczętym, na skutek wniosku postępowaniu”³⁸. Już w momencie zgłoszenia wniosku wnioskodawca uzyskuje status uczestnika³⁹. Wiąże się z tym możliwość podjęcia przez niego działań, np. cofnięcie wniosku lub jego modyfikacja⁴⁰.

W sytuacji gdy wniosek został złożony przez osobę nieposiadającą do tego legitymacji, sąd traktuje go jako zawiadomienie (art. 572 k.p.c.) i jeśli uzna informacje zawarte we wniosku za istotne, wskazujące na potrzebę wszczęcia postępowania, wszczyna je z urzędu⁴¹. Spotkać się można również z odmiennym poglądem w tym zakresie, zgodnie z którym sąd bada uprawnienie do wszczęcia postępowania już w ramach toczącego się postępowania⁴².

Jak zostało wspomniane, postępowanie nieprocesowe w przedmiocie ustanowienia kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo może być wszczęte również z urzędu. Na gruncie nieobowiązującego już § 218 regulaminu urzędowania sądów powszechnych⁴³ wątpliwości budziła forma wszczęcia postępowania z urzędu. Przedstawiano co do tego zagadnienia zróżnicowane poglądy – m.in., że momentem wszczęcia postępowania jest podjęcie przez sąd pierwszej czynności w sprawie bądź wydanie zarządzenia⁴⁴ albo postanowienia⁴⁵. W związku ze wskazanymi rozbieżnościami postulowano ujednolicenie praktyki sądów w tym zakresie⁴⁶. Postulaty doktryny znalazły odzwierciedlenie w brzmieniu § 229 obowiązującego aktualnie regulaminu urzędowania sądów powszechnych⁴⁷, który wskazuje na obowiązek doręczenia uczestnikom postępowania odpisu postanowienia o wszczęciu postępowania, oraz udzielenia im niezbędnych pouczeń przez sąd. W ten sposób uczestnicy zostają poinformowani o wszczęciu postępowania, które ich przecież dotyczy. Wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania i doręczenie jego odpisu uczestnikom nie tylko zapewnia im równość praw (niezależnie od sposobu wszczęcia postępowania), ale i pozwala na aktywny udział w spra-

³⁷ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 212 [za:] A. Turek, J. Turek, *Wszczęcie postępowania nieprocesowego*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 6, s. 290.

³⁸ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 213.

³⁹ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 212.

⁴⁰ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 212.

⁴¹ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, s. 200; D. Trautman, [w:] *Regulamin urzędowania sądów powszechnych. Komentarz*, red. M. Romańska, Warszawa 2017, s. 476.

⁴² P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 216.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 925).

⁴⁴ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 271.

⁴⁵ Zob. J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, s. 946; J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 38; A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, s. 200; H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002, s. 191 [za:] A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, s. 200; H. Dolecki, *Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1983, s. 90 [za:] A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, s. 200.

⁴⁶ D. Trautman, [w:] *Regulamin...*, s. 475.

⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 2316 ze zm.), dalej „Regulamin”.

wie. Często uczestnicy dowiadują się o toczącym się postępowaniu w momencie, gdy dostają zawiadomienie o rozprawie lub odwiedza ich kurator sądowy w celu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego⁴⁸.

Norma § 229 Regulaminu nakłada na sąd obowiązek wydania postanowienia o wszczęciu postępowania oraz dostarczenia odpisu tego postanowienia uczestnikom. W doktrynie pojawiają się różne głosy co do tego, czy momentem rozpoczęcia postępowania jest właśnie wydanie przez sąd postanowienia, czy też inne zdarzenie. Można się w tym zakresie spotkać z dwoma poglądami. Część autorów stoi na stanowisku, że postępowanie jest wszczynane wraz z wydaniem przez sąd postanowienia w tym przedmiocie. Zdaniem części przedstawicieli doktryny jest to moment podjęcia przez sąd pierwszej czynności w sprawie⁴⁹ (niezależnie od wydania postanowienia)⁵⁰. Warto nadmienić, że w badanych sprawach zdarzało się, że sąd wydawał postanowienie (lub rzadziej zarządzenie) o wszczęciu postępowania już po podjęciu pewnych czynności w sprawie (np. zleceniu wywiadu kuratora sądowego). Pomimo obowiązywania zacytowanej powyżej normy § 229 Regulaminu, sądy nie zawsze wydają postanowienie o wszczęciu postępowania z urzędu. Gdyby przyjąć za słuszny drugi z zaprezentowanych poglądów, należałoby uznać, że w tej sytuacji sąd podejmuje czynności w jeszcze niewszczętym postępowaniu⁵¹.

Zgodnie z brzmieniem art. 506 k.p.c. „sąd opiekuńczy może wszcząć postępowanie z urzędu”. Z treści artykułu nie można wywodzić swobody sądu w decydowaniu o wszczęciu postępowania bądź zaniechaniu tej czynności⁵². W razie powzięcia przez sąd informacji o okolicznościach uzasadniających wszczęcie postępowania, jest on zobligowany do podjęcia działań z urzędu⁵³. Podobne zdanie wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 26 lipca 1972 r., III CZP 49/72⁵⁴: „Sąd opiekuńczy musi wszcząć postępowanie z urzędu wówczas, gdy zachodzą okoliczności i zdarzenia wywołujące konieczność wkroczenia sądu opiekuńczego. Wszczęcie postępowania w takiej sprawie na skutek wniosku osoby uprawnionej nie zmienia charakteru sprawy jako sprawy, w której postępowanie może być wszczęte czy też jest wszczynane z urzędu”. Warto zauważyć, że następstwem orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu częściowym jest, w myśl art. 16 k.c., konieczność ustanowienia dla osoby ubezwłasnowolnionej kurateli i za art. 178 § 1 k.r.o. powołania dla niej kuratora. Jest to zatem okoliczność uzasadniająca wszczęcie przez sąd postępowania o ustanowienie kurateli.

⁴⁸ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, s. 200.

⁴⁹ Szerzej na ten temat zob. P. Ryłski, *Uczestnik...* s. 217–218; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji*, „Rejent” 2004, nr 10, s. 11; J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 38.

⁵⁰ J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, s. 947; por. J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 271.

⁵¹ Zob. P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 217.

⁵² Podobnie J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 271; M. Malczyk, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz*. Art. 1–729, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013, s. 1431; por. uchwała SN z dnia 22 listopada 1977 r., III CZP 91/77, OSNCP 1978, nr 7, poz. 106.

⁵³ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 101; zob. też P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 214.

⁵⁴ OSNCP 1973, nr 3, poz. 39.

II.1.2. Wyniki badania

W 92% spraw postępowanie o ustanowienie kurateli i powołanie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo zostało wszczęte z urzędu. Sąd opiekuńczy⁵⁵ po otrzymaniu od sądu okręgowego⁵⁶ odpisu prawomocnego postanowienia o ubezwłasnowolnieniu (zgodnie z art. 558 k.p.c.) wydawał postanowienie bądź zarządzenie o wszczęciu postępowania z urzędu na podstawie art. 570 k.p.c.⁵⁷

W ponad 6% spraw postępowanie o ustanowienie kuratora zostało wszczęte na wniosek (np. złożony przez rodziców ubezwłasnowolnionego, jego małżonka). Odnotowano również sprawy wszczęte równoległe⁵⁸ z wniosku i z urzędu, później połączone do wspólnego rozpoznania (zjawisko występowało marginalnie, bo w niespełna 2% spraw). W pojedynczych sprawach sąd traktował złożony wniosek jedynie jako zawiadomienie i wszczynał postępowanie z urzędu. W wielu sprawach sąd nie wydawał ani postanowienia, ani zarządzenia o wszczęciu postępowania. W tych przypadkach jako moment wszczęcia postępowania o ustanowienie kurateli, na potrzeby badania przyjęto podjęcie przez sąd pierwszych czynności w sprawie. W kilku przypadkach sąd informację o wszczęciu postępowania zawarł w protokole pierwszej rozprawy („sąd postanowił wszcząć postępowanie z urzędu”). Jednak, jak sygnalizowano powyżej, sądy podejmowały już wcześniej inne czynności (jak choćby zlecenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, zawiadomienie uczestników postępowania o terminie rozprawy⁵⁹). Takie działanie sądów nie znajduje oparcia w postulatach doktryny i aktualnym stanie prawnym. Sąd powinien wydać postanowienie o wszczęciu postępowania i przesyłając odpis tego postanowienia, zawiadomić uczestników.

Czas między wydaniem postanowienia o ubezwłasnowolnieniu częściowym a wszczęciem postępowania wynosił średnio 65 dni kalendarzowych, najdłużej – 792 dni, zaś najkrócej – 25 dni kalendarzowych. Okres ten powinien być jak najkrótszy, ponieważ przez ten czas osoba – już ograniczona w zdolności do czynności prawnych – nie może samodzielnie podejmować czynności prawnych, zaś istnieją sprawy, do których prowadzenia potrzebuje pomocy.

⁵⁵ Sądem opiekuńczym, któremu należy przesłać odpis prawomocnego postanowienia o ubezwłasnowolnieniu, jest sąd rejonowy miejsca zamieszkania osoby ubezwłasnowolnionej, a w braku miejsca zamieszkania – sąd rejonowy miejsca jej pobytu. Jeżeli brak i tej podstawy – właściwy jest Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy (por. art. 568 i art. 569 § 1 k.p.c.).

⁵⁶ Najczęściej jest to sąd okręgowy, jednak może być to również sąd apelacyjny lub Najwyższy – J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 211.

⁵⁷ W większości spraw sąd nie wydawał ani postanowienia, ani zarządzenia. Za moment wszczęcia postępowania przyjmowano w tym wypadku podjęcie przez sąd pierwszych czynności w sprawie.

⁵⁸ Co oznacza wszczęcie dwóch postępowań o takim samym przedmiocie, prowadzonych w tym samym czasie.

⁵⁹ Dotyczy spraw rozstrzyganych w oparciu o stan prawny sprzed nowelizacji art. 570 i n. k.p.c.

II.2. Rozpoznanie sprawy o ustanowienie kuratora – wyniki badania

Zgodnie z art. 514 § 1 k.p.c.: „Rozprawa odbywa się w wypadkach wskazanych w ustawie. W innych wypadkach wyznaczenie rozprawy zależy od uznania sądu”. Jeśli chodzi o postępowanie o ustanowienie kurateli, sąd nie jest zobowiązany do wyznaczenia rozprawy. Jak wskazano w przepisie, jest to pozostawione jego decyzji. Sąd może jednak wysłuchać uczestników na posiedzeniu przed wydaniem rozstrzygnięcia, może też odebrać od nich oświadczenia na piśmie (art. 514 § 1 zd. 2 k.p.c.).

W większości przypadków (99%) zbadane sprawy zostały rozpoznane na rozprawie. W dwóch przypadkach (w postępowaniu o zmianę kuratora) postanowienie wydano na posiedzeniu niejawnym. Należy również wspomnieć, że w kilku sprawach rozprawa odbyła się poza siedzibą sądu – w miejscu pobytu osoby ubezwłasnowolnionej (w miejscu zamieszkania bądź w szpitalu – tak np. w sprawach nr 112 i 116).

W większości przypadków odbyło się jedno posiedzenie wyznaczone na rozprawę, niekiedy rozprawę odraczano w celu wezwania kandydata na kuratora⁶⁰ lub w związku z niestawieniem uczestnika postępowania (np. osoby ubezwłasnowolnionej).

Praktykę sądów w tym zakresie należy ocenić pozytywnie. Przeprowadzenie rozprawy i wysłuchanie na niej kandydata na kuratora oraz ubezwłasnowolnionego daje możliwość poznania preferencji osoby ubezwłasnowolnionej i jest sposobem na zbadanie kompetencji kandydata na kuratora.

II.3. Czas trwania postępowania o ustanowienie kuratora

Postępowanie o ustanowienie kurateli trwało średnio do trzech miesięcy⁶¹ (liczone od czasu wszczęcia do dnia ustanowienia kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo)⁶². W 18% spraw postępowanie trwało powyżej trzech miesięcy. Najkrótsze postępowanie trwało zaledwie dziewięć dni kalendarzowych. Najdłuższe postępowanie trwało aż 634 dni. Długi czas trwania postępowania wynikał z trudności w znalezieniu kandydata na kuratora. Zdarzało się to w sytuacji, gdy ani członkowie rodziny nie wyrażali zgody na pełnienie funkcji, ani pracownicy ośrodków pomocy społecznej (mimo zachęty związanej z możliwością uzyskania wynagrodzenia) nie chcieli podjąć się sprawowania kurateli. W niektórych przypadkach jako przyczynę odmowy objęcia funkcji podawano konflikt z osobą ubezwłasnowolnioną, nadmierne obciążenie obowiązkami (rodzinnymi, zawodowymi), sprawowanie innych kurateli. W jednej z badanych spraw (oznaczonej nr 55) przyczyną

⁶⁰ Gdy dotychczasowy kandydat na kuratora nie zgodził się pełnić tej funkcji.

⁶¹ Por. D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 133.

⁶² Średnia wynosi 91 dni, mediana 58 dni.

odmowy podjęcia się funkcji kuratora (zarówno przez członków rodziny ubezwłasnowolnionego, jak i pracowników MOPS) był rodzaj choroby ubezwłasnowolnionego (uporczywe zaburzenia urojeniowe) i związane z tym obawy.

II.4. Postępowanie dowodowe

Jak zostało wspomniane, niemalże we wszystkich sprawach sąd przeprowadził rozprawę. Najczęściej przeprowadzonym dowodem było przesłuchanie⁶³ kandydata na kuratora na rozprawie (98% spraw), w zdecydowanej większości spraw przeprowadzony został wywiad środowiskowy przez kuratora sądowego (64%). Co do zasady przeprowadzenie wywiadu miało na celu wyłonienie kandydata na kuratora i zweryfikowanie jego predyspozycji do pełnienia funkcji, niekiedy sąd zlecał zweryfikowanie sytuacji materialno-bytowej ubezwłasnowolnionego czy też wskazanie zakresu spraw, do których ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy. Jedynie w nielicznych sprawach sąd określał cel wywiadu środowiskowego w sposób precyzyjny, m.in. zlecając zweryfikowanie karalności kandydata na kuratora, opinii, jaką cieszy się w środowisku, predyspozycji „moralnych”. Wśród innych przeprowadzanych dowodów wymienić można opinie ośrodków pomocy społecznej (5%) oraz przesłuchanie osób bliskich (7% spraw).

W 17% przypadków sąd ograniczał postępowanie dowodowe jedynie do przesłuchania kandydata na kuratora (np. sprawa nr 21). Jak wynika z badania, poprzestanie jedynie na tym dowodzie okazało się niewystarczające, by dać sądowi obraz całej sytuacji i właściwie ocenić predyspozycje kandydata na kuratora do pełnienia tej funkcji. Przykładowo w sprawie nr 48 sąd zlecił przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w miejscu zamieszkania osoby ubezwłasnowolnionej. Matka ubezwłasnowolnionego (kandydatka na kuratora) zapytana o to, czy w domu miały miejsce interwencje Policji, zaprzeczyła, twierdząc, że mieszkańcy (ubezwłasnowolniona, jej matka razem z dwoma konkubentami oraz małoletni syn jednego z nich) żyją ze sobą w zgodzie. Sąd w celu zweryfikowania prawdziwości zapewnień kandydatki na kuratora skierował zapytanie do Komendy Policji z tym samym pytaniem. W odpowiedzi uzyskano pięciostronicowe pismo z wykazem interwencji z ostatniego czasu w domu rodziny oraz inne notatki urzędowe dotyczące rodziny (cztery strony). Przykład ten potwierdza celowość badania predyspozycji kandydata na kuratora w oparciu o więcej niż jedno źródło informacji i wskazuje, że oparcie się jedynie na twierdzeniach kandydata na kuratora może być niewystarczające do zweryfikowania jego predyspozycji do pełnienia tej funkcji.

⁶³ Celem przesłuchania jest uzyskanie faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, zaś wysłuchanie ma na celu uzyskanie informacji o stanie sprawy i o osobie, której dotyczy postępowanie – zob. K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 423.

II.5. Krąg uczestników postępowania

II.5.1. Wprowadzenie teoretyczne

Definicję uczestnika w postępowaniu nieprocesowym zawarto już w Kodeksie postępowania niespornego⁶⁴ (art. 13)⁶⁵. „Przygotowana przed wojną regulacja była nowatorska na tle innych ówczesnych rozwiązań prawnych, gdzie definicji takiej brakowało”⁶⁶. W Kodeksie postępowania cywilnego występują następujące kategorie uczestników: uczestnicy formalni – do których zalicza się wnioskodawcę⁶⁷ i uczestników z mocy prawa⁶⁸, oraz uczestnicy materialni, posiadający interes prawny w rozumieniu art. 510 k.p.c. Uczestnicy z mocy prawa⁶⁹ posiadają status uczestnika już od momentu wszczęcia postępowania⁷⁰, nie muszą być oni zainteresowanymi wynikiem postępowania w rozumieniu cytowanego przepisu⁷¹. Przepis szczególny może umieścić wnioskodawcę również pośród uczestników z mocy prawa⁷², jednak nie jest to regułą⁷³. Warte podkreślenia jest również to, że niekiedy ustawodawca przyznaje wnioskodawcy uprawnienie do wszczęcia postępowania, niezależnie od istnienia u niego interesu prawnego. Warto nadmienić, że legitymacja do złożenia wniosku oraz istnienie interesu prawnego nie muszą występować jednocześnie. W razie braku uprawnienia do wszczęcia postępowania, w myśl art. 514 § 2 k.p.c. dochodzi do oddalenia wniosku⁷⁴.

Uczestnikiem w rozumieniu art. 510 k.p.c. jest osoba zainteresowana w rozstrzygnięciu sprawy, która wzięła udział w postępowaniu, lub została do tego wezwana przez sąd. W celu uzyskania statusu uczestnika należy spełnić łącznie dwie przesłanki – być zainteresowanym w sprawie, to znaczy być podmiotem, którego praw i obowiązków dotyczy postępowanie (charakter materialnoprawny), oraz wziąć udział w postępowaniu (z własnej inicjatywy bądź poprzez wezwanie sądu) – charakter procesowy. Zatem sam fakt bycia zainteresowanym, w rozumieniu art. 510 k.p.c. nie przesądza o uzyskaniu statusu uczestnika⁷⁵. Konieczne jest jeszcze zaistnienie drugiej przesłanki, związanej z podjęciem aktywności po stronie podmiotu

⁶⁴ Zob. E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017, s. 144.

⁶⁵ Dekret z dnia 18 lipca 1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. Nr 27, poz. 169).

⁶⁶ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 140.

⁶⁷ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 161.

⁶⁸ Dla których źródłem statusu uczestnika jest przepis szczególny.

⁶⁹ Zaniechanie wezwania tych osób na rozprawę skutkuje nieważnością postępowania – w myśl art. 379 pkt 5 k.p.c.

⁷⁰ Po stronie sądu leży obowiązek zawiadomienia uczestnika z mocy prawa o wszczęciu postępowania oraz umożliwienia mu zajęcia stanowiska w sprawie, zob. P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 186.

⁷¹ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 177.

⁷² Przykładowo art. 546 k.p.c.

⁷³ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 172.

⁷⁴ Co do sytuacji wnioskodawcy w postępowaniu, które może być również wszczęte z urzędu, zob. P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 173 i n.

⁷⁵ W myśl art. 524 § 2 k.p.c.: „zainteresowany, który nie był uczestnikiem postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, może żądać wznowienia postępowania, jeżeli postanowienie to narusza jego prawa”.

poprzez wzięcie udziału w postępowaniu lub wezwanie sądu⁷⁶. Sąd zobowiązany jest ustalić, czy w sprawie nie występują zainteresowani, którzy nie są uczestnikami, i wezwać ich do udziału w sprawie (art. 510 § 2 k.p.c.)⁷⁷. „Sąd z urzędu jest obowiązany czuwać nad tym, żeby wszyscy zainteresowani byli uczestnikami postępowania. Powinien w związku z tym w trakcie całego postępowania zważać, czy poza występującymi w sprawie nie ma innych osób, których uczestnictwo jest uzasadnione interesem, o którym mowa w art. 510 § 1. W celu ustalenia tych osób, ich danych osobowych oraz stopnia zainteresowania sąd może podejmować wszystkie niezbędne czynności (por. § 129 reg. sąd.)”⁷⁸.

O byciu zainteresowanym co do zasady decyduje posiadanie interesu prawnego, wyrażającego się w dążeniu do uzyskania ochrony prawnej i konkretnego rozstrzygnięcia sprawy. W orzecznictwie niekiedy rozszerza się zainteresowanie również poza sferę *stricto* prawną, włączając w krąg osób zainteresowanych podmioty powiązane emocjonalnie z osobą, której dotyczy postępowanie. Najczęściej ma to miejsce w sprawach o uznanie za zmarłego czy też postępowaniu o ubezwłasnowolnienie⁷⁹. Pogląd ten spotyka się z krytyką, w myśl której zainteresowanym jest tylko osoba, której praw dotyczy wynik sprawy (nie można włączać w to interesu emocjonalnego, gospodarczego czy faktycznego)⁸⁰.

II.5.2. Wyniki badania

W nieco ponad połowie spraw ubezwłasnowolniony częściowo był traktowany jako uczestnik postępowania (zob. tabela 3). Zgodnie z art. 573 § 1 k.p.c. osoba ubezwłasnowolniona ma zdolność do podejmowania czynności w postępowaniu, które dotyczą jej osoby⁸¹.

⁷⁶ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 161–162.

⁷⁷ Zob. P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 302.

⁷⁸ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 57.

⁷⁹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 245; por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 1965 r., II CZ 23/65, OSNCP 1966, nr 2, poz. 24; w orzeczeniu z dnia 11 stycznia 1956 r., III CR 100/56, OSNCK 1958, nr 2, poz. 32, Sąd Najwyższy wskazał, że rodzeństwo osoby, co do której toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie, jest zainteresowane w sprawie, motywując to występowaniem więzów rodzinnych.

⁸⁰ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 53.

⁸¹ Zob. J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 281.

Tabela 3. Krąg uczestników postępowania o ustanowienie kurateli

Uczestnik postępowania	% spraw ⁸²
Kandydat na kuratora	96,5%
Ubezważnowolniony częściowo	55,2%
Członkowie rodziny osoby ubezważnowolnionej częściowo	11,2%
Wnioskodawca postępowania o ustanowienie kuratora	2,8%
Nie można ustalić	1,4%
Inni	Były małżonek osoby ubezważnowolnionej częściowo, prokurator, wnioskodawca w sprawie o ubezważnowolnienie.

Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, „ubezważnowolniony częściowo jest uczestnikiem [...] postępowania [o ustanowienie kuratora – dop. aut.] i przysługuje mu zdolność do czynności procesowych zgodnie z art. 573 § 1 k.p.c. Ubezważnowolnionemu jako uczestnikowi postępowania należy doręczać odpisy orzeczeń i pism procesowych oraz zawiadomienia o terminach posiedzeń jawnych”⁸³. Bez wątpienia osoba ubezważnowolniona jest zainteresowanym w sprawie. W postępowaniu rozstrzyga się nie tylko o osobie kuratora, ale również o zakresie jego uprawnień. Warto podkreślić, że „przede wszystkim podmiotem zajmującym centralne miejsce w postępowaniu jest osoba, której postępowanie dotyczy (art. 596 k.p.c.). Z tego powodu jest ona bezpośrednio zainteresowana – w rozumieniu art. 510 k.p.c. – wynikiem tego postępowania”⁸⁴. Praktyka sądów polegająca na niewłączaniu głównej postaci postępowania – jaką jest osoba ubezważnowolniona częściowo – w sprawę, która jej bezpośrednio dotyczy, jest niepokojąca. Nie jest to zjawisko o marginalnym znaczeniu – w prawie połowie spraw ubezważnowolniony nie był traktowany jak uczestnik postępowania. W ponad 40% spraw osoba ubezważnowolniona częściowo nie była w ogóle zawiadamiana o wszczęciu postępowania o ustanowienie kuratora, możliwości zgłaszania wniosków dowodowych, terminach rozpraw. W części spraw zawiadamiano ją o terminie rozprawy, zaś stawiennictwo jej uważano za nieobowiązkowe. W nielicznych sprawach dochodziło do odraczania rozprawy w związku z niestawiennictwem ubezważnowolnionego częściowo, w celu umożliwienia mu zajęcia stanowiska i poznania jego preferencji co do osoby kuratora (np. sprawy nr 70; 96).

Niekiedy trudno było ocenić, czy sąd traktował ubezważnowolnionego jak uczestnika postępowania. W sprawie nr 25 osoba ubezważnowolniona została powiadomiona o terminie rozprawy. Mimo stawiennictwa, nie została wysłuchana (ograniczono się do zapytania, czy akceptuje osobę kandydata na kuratora). Mimo że sąd określił ubezważnowolnionego mianem „uczestnika”, traktował go odmiennie niż innych uczestników postępowania – m.in.

⁸² Wartości nie sumują się do 100%.

⁸³ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...* s. 133.

⁸⁴ K. Korzan, *Postępowanie...*, s. 418.

nie zapytał, czy ubezwłasnowolniony składa wnioski dowodowe (pytanie takie zadano zaś kandydatowi na kuratora).

Zdarzały się również przypadki, w których ubezwłasnowolniony nie miał szansy wzięcia udziału w sprawie, ponieważ nie został on prawidłowo zawiadomiony o toczącym się postępowaniu i wezwany na rozprawę. Sąd kierował korespondencję na adres, pod którym wiadome było, że ubezwłasnowolniony nie przebywa. W sprawach dotyczących osób chorych psychicznie (a takimi są często sprawy o ubezwłasnowolnienie), zdarza się, że w trakcie postępowania osoba, której postępowanie dotyczy, przebywa w szpitalu psychiatrycznym czy innej placówce. Tak też było w 15% badanych spraw⁸⁵. Informacje o miejscu pobytu osób ubezwłasnowolnionych znajdowały się w aktach sprawy, przyjąć zatem można, że były one sądowi znane. Między innymi w sprawie nr 17 ubezwłasnowolniony został wyrokiem sądu umieszczony na sądowym oddziale psychiatrycznym. W dniu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego przebywał tam już pięć miesięcy. Mimo informacji o tym, gdzie od dłuższego czasu przebywa ubezwłasnowolniony częściowo, zawartej w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego, sąd i tak skierował zawiadomienie o rozprawie na adres jego zamieszkania. Zawiadomienie uznano za prawidłowe. Podobnie w sprawie nr 15, ze sprawozdania z wywiadu środowiskowego wynikało, że ubezwłasnowolniony przebywał na oddziale o wzmożonym zabezpieczeniu od ponad siedmiu miesięcy. Sąd jednak skierował odpis postanowienia o wszczęciu postępowania i zawiadomienie o terminie rozprawy na adres jego zamieszkania. W protokole rozprawy pozostawiono adnotację „powróciła nieodebrana korespondencja”. Rozprawa odbyła się pod nieobecność ubezwłasnowolnionego.

W odniesieniu do omawianej problematyki uczestnictwa osoby ubezwłasnowolnionej częściowo w postępowaniu o ustanowienie dla niej kuratora, warta omówienia jest kwestia faktycznej zdolności do udziału tej osoby w postępowaniu. W sprawie nr 3 w dwóch opiniach psychiatryczno-psychologicznych dołączonych do postanowienia o ubezwłasnowolnieniu wyraźnie wskazano, że uczestnik „nie jest zdolny do udziału w postępowaniu, nie nawiązuje kontaktu logicznego” oraz „nie jest zdolny do stawianictwa na rozprawie sądowej oraz świadomego uczestniczenia w postępowaniu z pomocą prawną z uwagi na brak kontaktu logiczno-słownego”. Mimo spójnych i jednoznacznych opinii biegłych, sąd wezwał ubezwłasnowolnionego na rozprawę (z opinii wynikało, że jest to osoba głuchoniema, nieposługująca się językiem migowym). Również wywiad środowiskowy potwierdzał powyższe informacje. Na rozprawie okazało się, że ubezwłasnowolniony jest osobą słyszącą, ale niemą, nie udało się nawiązać z nim logicznego kontaktu (na każde pytanie sądu, m.in. o to ile ma lat, odpowiadał kiwając twierdząco głową, albo pokazując gestami, że został pobity (toczyła się równolegle sprawa karna, w której występował on w charakterze pokrzywdzonego). Odstąpiono od dalszego wysłuchania.

⁸⁵ W tych sprawach pobyt ubezwłasnowolnionego w szpitalu lub innej placówce był długoterminowy. Nie uwzględniano spraw, w których pobyt ten był jedynie przejściowy.

Odmienne sytuacja miała miejsce w sprawie nr 24. W sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego podkreślono, że z „uczestnikiem można bez problemu nawiązać logiczny kontakt. W trakcie wywiadu był obecny, potrafił odpowiedzieć na zadawane pytania, był wszechstronnie zorientowany”. Mimo takich informacji sąd (pomimo stawienia się ubezwłasnowolnionego na rozprawie) nie przesłuchał go, nie zapytał nawet o to, czy akceptuje kandydata na kuratora. Podobna sytuacja miała miejsce w sprawie nr 155.

Problemy psychiczne lub neurologiczne osób ubezwłasnowolnionych częściowo nie przesądzą o tym, że ich kontakt logiczny jest z góry zaburzony. Często są to osoby dobrze zorientowane w swojej sytuacji życiowej. Wysłuchanie zdania osoby ubezwłasnowolnionej może okazać się dla sądu ważną wskazówką przy wyborze odpowiedniego kandydata na kuratora, wyłonienia spraw, do których ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy i dostosowania do tego zakresu kurateli. W postępowaniu o ustanowieniu kuratora najbardziej zainteresowaną osobą jest właśnie ubezwłasnowolniony.

W pięciu sprawach udział w postępowaniu zgłaszał prokurator⁸⁶. W każdej ze spraw, do których wstępował prokurator, jego aktywność ograniczała się do zgłoszenia udziału w sprawie, poza tym nie podejmował on żadnych czynności w postępowaniu, w większości przypadków nawet nie stawiał się na rozprawach (tak np. w sprawie nr 33).

W sprawie nr 143 w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie jednym z wnioskodawców była żona osoby, której dotyczyło postępowanie. Małżeństwo zostało rozwiązane przez rozwód jeszcze przed wydaniem postanowienia o ubezwłasnowolnieniu. Sąd oddalił wniosek o ubezwłasnowolnienie złożony przez byłą małżonkę (uwzględniono wniosek siostry ubezwłasnowolnionego⁸⁷). Mimo tej wiedzy, w postępowaniu o ustanowienie kurateli sąd wezwał byłą żonę ubezwłasnowolnionego w charakterze uczestnika. W sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego, zleconego po wszczęciu postępowania, kurator sądowy wskazał, że ubezwłasnowolniony nie ma z byłą małżonką kontaktu, nie chce, by była ona jego kuratorem, mogłaby bowiem działać na jego niekorzyść (już przed rozwodem małżonkowie pozostawali w wieloletniej separacji). Co więcej, toczyła się między nimi sprawa o zwrot majątku, który ubezwłasnowolniony przekazał byłej żonie (dokonał on na jej rzecz darowizny działki i domu, po tym jak na skutek poważnego wypadku samochodowego utracił część zdolności poznawczych w wyniku uszkodzenia mózgu, przez co mógł być niezdolny do świadomego i swobodnego podjęcia decyzji i wyrażenia woli).

Działanie sądu w omawianej sprawie nie znalazło oparcia w poglądach doktryny ani w orzecznictwie. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w tezie postanowienia z dnia 1 października 1999 r., II CKN 606/99: „Sąd może odmówić dalszego udziału w postępowaniu nieprocesowym

⁸⁶ Prokurator staje się uczestnikiem przez wzięcie udziału w sprawie, ewentualnie z chwilą zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania, dopuszczenie go do udziału w postępowaniu nie wymaga żadnej czynności sądu w tym zakresie – zob. J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 60.

⁸⁷ Zob. J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, s. 36.

osobie, która nie jest zainteresowana jego wynikiem”⁸⁸. Podobnie w postanowieniu z dnia 11 grudnia 2013 r., IV CZ 96/13, Sąd Najwyższy w tezie orzeczenia stanął na stanowisku, że:

1. Odmowa dopuszczenia do dalszego udziału w postępowaniu osoby, która w nim uczestniczyła, może nastąpić wtedy, gdy w pełni uzasadniają to okoliczności faktyczne.
2. Szerokie rozumienie interesu prawnego jako przesłanki uznania określonej osoby za zainteresowanego w ujęciu art. 510 § 1 k.p.c., nie zwalnia sądu od powinności dokonania oceny, na tle okoliczności każdej konkretnej sprawy, kto jest (powinien być) uczestnikiem postępowania.
3. Sąd może odmówić dalszego udziału w postępowaniu nieprocesowej osobie, która brała w nim udział, chociaż nie jest zainteresowana jego wynikiem⁸⁹.

Sąd powinien pozbawić statusu uczestnika osobę, która nie ma interesu prawnego w rozstrzygnięciu sprawy⁹⁰. W komentowanej sprawie od początku postępowania nie było podstaw do dopuszczenia byłej małżonki ubezwłasnowolnionego częściowo do udziału w postępowaniu. Po powzięciu o tym wiadomości sąd powinien jej odmówić dalszego udziału w sprawie. Mimo to sąd na rozprawie przesłuchał ją i zapytał, czy zgadza się na zaproponowanego przez ubezwłasnowolnionego kandydata na kuratora⁹¹.

II.6. Rola osoby ubezwłasnowolnionej częściowo we wskazaniu kandydata na kuratora

W 57% spraw w ogóle nie dążono do poznania preferencji osoby, dla której ustanawiano kuratora. W pozostałych sprawach sąd poznał ogólne preferencje ubezwłasnowolnionego co do osoby kuratora (około 3% przypadków, w 39% spraw zbadano preferencje co do konkretnej osoby). Sąd zapoznawał się ze stanowiskiem osoby ubezwłasnowolnionej poprzez wysłuchanie jej na rozprawie (31%), zapoznanie się z jej pisemnym stanowiskiem (2,5%), poprzez opinie osób jej najbliższych (1%). Z wskazanych 39% spraw, w których sąd poznał stanowisko ubezwłasnowolnionego co do kandydata na kuratora, w 15% przypadków ograniczono się wyłącznie do zapytania ubezwłasnowolnionego o zgodę na konkretnego kandydata. Mimo obecności ubezwłasnowolnionego na rozprawie, wielokrotnie wysłuchanie sprowadzało się wyłącznie do uzyskania odpowiedzi na to jedno pytanie: czy akceptuje on wskazanego przez sąd kandydata na kuratora.

Na przykład w sprawie nr 4 sąd wskazał jako kandydata na kuratora córkę ubezwłasnowolnionego (która była jednocześnie wnioskodawcą w sprawie o jego ubezwłasnowolnienie). Na rozprawie okazało się, że ubezwłasnowolniony w ogóle nie był zawiadamiany o rozprawach i wszczęciu postępowania o ubezwłasnowolnienie, co więcej – nie zgodził się na kandydata

⁸⁸ OSNC 2000, nr 4, poz. 68.

⁸⁹ LEX nr 1413598. Zob. też uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 sierpnia 1955 r., I CO 26/55, OSNCK 1956, nr 1, poz. 5.

⁹⁰ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 143.

⁹¹ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 187.

na kuratora w osobie jego córki, z którą – jak się okazało – miał ograniczony kontakt i był skonfliktowany. Sam wskazał innego kandydata na kuratora, który został przez sąd powołany do sprawowania kurateli. Przykład ten pokazuje, że celowe jest poznanie preferencji osoby ubezwłasnowolnionej częściowo w zakresie ustanowienia dla niej kuratora. Zaleca się zatem dążenie do poznania zarówno potrzeb osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, jak również jej preferencji co do osoby, która ma pomagać jej w prowadzeniu jej spraw.

Informacje mogące dać pełniejszy pogląd na temat sytuacji ubezwłasnowolnionego częściowo często znajdują się w aktach sprawy o ubezwłasnowolnienie⁹². Tak na przykład w sprawie nr 15 sąd okręgowy razem z postanowieniem o ubezwłasnowolnieniu przesłał sądowi opiekuńczemu protokół z wysłuchania ubezwłasnowolnionego, z którego wynikało, że ubezwłasnowolniony chciałby, aby kuratorem został jego brat. Ubezwłasnowolniony częściowo deklarował, że ufa bratu i to jego wskazał jako kandydata na kuratora. Mimo to sąd opiekuńczy nie podjął żadnych czynności, aby zweryfikować, czy brat ubezwłasnowolnionego jest odpowiednim kandydatem na kuratora, nie podjęto również żadnych działań zmierzających do poznania opinii osoby ubezwłasnowolnionej. Sąd zwrócił się do MOPS z prośbą o wskazanie kandydata na kuratora. Funkcję tę objęła osoba trudniąca się zawodowo sprawowaniem kurateli i opieki (zgodnie z deklaracją łączny dochód z tego tytułu wynosił ponad 2,5 tysiąca złotych miesięcznie). W sprawie nr 154 wnioskodawcą ubezwłasnowolnienia był brat ubezwłasnowolnionej. Ubezwłasnowolniona w piśmie do sądu wskazała, że nie zgadza się na to, by brat został jej kuratorem. Mimo jej aktywnego udziału w obu sprawach (co przejawiało się m.in. w kierowaniu do sądu opiekuńczego licznej korespondencji), nie zawiadomiono ubezwłasnowolnionej o wszczęciu postępowania i terminach rozpraw. Mimo to kobieta dowiedziała się o terminie wyznaczenia rozprawy i stawiała się na posiedzeniu. Sąd zawarł w protokole rozprawy adnotację, że „stawiała się bez wezwania”, nie przesłuchał ubezwłasnowolnionej, ograniczył się jedynie do zapytania, czy akceptuje osobę kandydata na kuratora. W sprawie nr 65 również po wysłuchaniu ubezwłasnowolnionego okazało się, że między nim a kandydatem na kuratora istnieje konflikt, ubezwłasnowolniony sam wskazał innego kandydata na kuratora (w osobie swojej partnerki). Z przeprowadzonego postępowania wykonawczego wynika, że kurator miała pozytywny wpływ na kuranda – efektem sprawowania kurateli było rozpoczęcie przez niego leczenia odwykowego oraz podjęcie pracy. Przykład ten wskazuje, że uwzględnienie preferencji osoby ubezwłasnowolnionej przy wyznaczaniu dla niej kuratora może wpłynąć pozytywnie na przebieg kurateli. Jak zostało już wskazane wcześniej, znajomość sytuacji ubezwłasnowolnionego i dobra relacja z nim wpływają pozytywnie na efektywność sprawowanej funkcji, a jak widać na podstawie przywołanej sprawy – może również doprowadzić do zmiany zachowania samego ubezwłasnowolnionego i poprawy jego sytuacji życiowej.

⁹² O tym, jakie informacje powinien zebrać sąd w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie, zob. E. Marzałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach osobowych oraz rodzinnych*, Wrocław 2012, s. 150 i n.

Sąd dążył do poznania preferencji osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, nie tylko poprzez wysłuchanie jej na rozprawie. Przykładowo w sprawie nr 26, w opinii MOPS dotyczącej kandydata na kuratora wskazano, że osoba ubezwłasnowolniona wyraża zgodę, aby kuratorem został jej mąż. W sprawie nr 100 ubezwłasnowolniony z powodu złego stanu zdrowia nie mógł się stawić na rozprawie, jednak wskazał on pisemnie kandydata na kuratora. W sprawie nr 147 wobec niestawiennictwa ubezwłasnowolnionego na rozprawie sąd zobowiązał kandydata na kuratora (matkę ubezwłasnowolnionego) do dostarczenia jego pisemnej zgody na jej kandydaturę i dopiero po wpłynięciu do sądu pisma ubezwłasnowolnionego, w którym wyraził on zgodę na kandydata na kuratora, sąd wydał postanowienie w tym zakresie. W sprawie nr 112 w związku ze złym stanem zdrowia ubezwłasnowolnionej sąd w celu jej wysłuchania pojechał do jej miejsca zamieszkania. Mimo że w pismach do sądu osoba ubezwłasnowolniona prezentowała treści o charakterze urojeniowym, jej deklaracje w zakresie preferencji co do kandydata na kuratora były jednoznaczne i klarowne.

Dążenie sądu do poznania preferencji osoby, dla której ustanawia się kuratora, i podejmowanie działań w tym zakresie zasługują na aprobatę. Wątpliwości budzi jedynie inna praktyka sądu, polegająca na wysyłaniu zapytań do osób ubezwłasnowolnionych, czy akceptują osobę, co do której wiadomo, że jest dla nich osobą obcą (np. wskazaną przez ośrodek pomocy społecznej). W sprawie nr 116 zwrócono się do ubezwłasnowolnionego, czy wyraża zgodę na ustanowienie kuratorem osoby wskazanej przez MOPS „w ciągu 7 dni pod rygorem przyjęcia, że brak odpowiedzi oznacza zgodę”. W odpowiedzi ubezwłasnowolniony wskazał, że ze względu na problemy z poruszaniem się nie opuszcza domu i prosi o przesłuchanie go w inny sposób. Podkreślił, że sprawa jest dla niego ważna, nie może jednak ustosunkować się do pytania sądu, bo nie zna kandydata na kuratora. Sąd pouczył go, „iż w sytuacji, gdy nie kwestionuje Pan kandydata na kuratora – czego nie zrobił Pan – obecność na rozprawie jest nieobowiązkowa, postępowanie zakończy się ustanowieniem kurateli i powołaniem kuratora. Sąd oczekuje odpowiedzi czy nadal wnosi Pan o przesłuchanie w miejscu zamieszkania – w terminie 3 dni”. W związku z potwierdzeniem prośby o przesłuchanie w miejscu zamieszkania przez ubezwłasnowolnionego, tam przesłuchano zarówno kandydata na kuratora, co i ubezwłasnowolnionego.

Część III. Kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo

III.1. Charakterystyka osoby kandydata na kuratora – rozważania teoretyczne

Jednym z następstw ubezwłasnowolnienia jest konieczność ustanowienia kurateli (art. 16 k.c.) i powołania kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo (art. 178 k.r.o.). Podstawowym zadaniem kuratora jest pomoc ubezwłasnowolnionemu w prowadzeniu jego spraw. Polega ona na działaniach faktycznych (w formie doradzania kurandowi, dbania o jego ogólną sytuację życiową, jak również poprzez wyjaśnianie i konsultacje⁹³) oraz wyrażanie zgody na dokonywanie czynności przez ubezwłasnowolnionego (art. 17 k.c.)⁹⁴. Uprawnienia kuratora mogą zostać rozszerzone o zarząd majątkiem i reprezentację, jeśli tak postanowi sąd opiekuńczy (art. 181 k.r.o.). Kuratorem powinna zostać powołana osoba, która daje rękojmię należytego sprawowania kurateli.

III.1.1. Negatywne przesłanki podmiotowe wskazane w art. 148 w zw. z art. 178 § 2 k.r.o.

W art. 148 k.r.o.⁹⁵, ustawodawca wskazał przesłanki negatywne, wykluczające określone podmioty z kręgu osób mogących pełnić funkcję kuratora⁹⁶. W art. 148 § 1 k.r.o. ustawodawca wskazuje jednoznacznie, że opiekunem (kuratorem) nie może być osoba nieposiadająca pełnej zdolności do czynności prawnych oraz pozbawiona praw publicznych. W katalogu osób nieposiadających pełnej zdolności prawnej należy wymienić: osoby niepełnoletnie (tzn. te, które nie ukończyły 18 roku życia i nie zawarły małżeństwa przed osiągnięciem tego wieku – zob. art. 10 § 2 k.c.), osoby ubezwłasnowolnione (całkowicie i częściowo) oraz takie, dla których ustanowiono doradcę tymczasowego w trakcie postępowania o ubezwłasnowolnienie (art. 549 k.p.c.). Co do drugiej grupy osób wskazanych w przepisie, chodzi o osoby, wobec których

⁹³ P. Księżak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Część ogólna. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Prawo o notariacie (art. 79–95 i 96–99), red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 151.

⁹⁴ W tym zakresie wśród przedstawicieli doktryny prezentowane są zróżnicowane stanowiska; zob. A. Sylwestrzak, *Charakter prawny i kompetencje kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 5, s. 49 i n.

⁹⁵ Który z mocy art. 178 § 2 k.r.o. stosuje się odpowiednio również do kurateli.

⁹⁶ J. Sadowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014, s. 1001–1002.

zastosowano środek karny w postaci pozbawienia praw publicznych⁹⁷. W wielu sprawach sąd badał również, czy kandydat na kuratora nie został pozbawiony władzy rodzicielskiej, co stanowi przeszkodę w odniesieniu do opiekuna osoby małoletniej. Przeszkoda ta jednak, w odniesieniu do kandydata na kuratora może wynikać z normy art. 148 § 2 k.r.o., zgodnie z którą nie może być ustanowiony opiekunem (kuratorem) ten, w stosunku do kogo zachodzi prawdopodobieństwo, że nie wywiąże się należycie z obowiązków opiekuna (kuratora). Sąd ustanawiając opiekuna lub kuratora, podejmuje pewne ryzyko, albowiem nie ma pewności, czy osoba ta będzie prawidłowo wywiązywała się z pełnionej funkcji. Ustawodawca w przepisie wskazał, że wystarczy zwykłe prawdopodobieństwo (nie zaś np. wysokie prawdopodobieństwo), że dana osoba nie wywiąże się należycie z funkcji, by wykluczyć ją z kręgu potencjalnych kandydatów na kuratora. Sąd ustalając predyspozycje kandydata na kuratora, zwraca uwagę na jego dotychczasowe zachowanie (m.in. karalność, nałogi, opinię w środowisku), jak również na okoliczności zewnętrzne, mogące wpływać na wywiązywanie się z kurateli, takie jak wiek, zdrowie lub inne okoliczności sprawiające, że sam kandydat na kuratora wymaga opieki i wsparcia innych osób⁹⁸. Tak np. w sprawie nr 9, w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego kurator wskazywał, że „ubezwłasnowolniona jest w lepszym [psychofizycznym – dop. aut.] stanie niż jej matka” (ustanowiona kuratorem).

W oparciu o treść postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 1999 r., II CKN 184/98⁹⁹, wskazać można dwie grupy przyczyn uniemożliwiających objęcie kurateli: zawnione i niezawnione. Sąd Najwyższy wskazuje, że wśród przeszkód powstałych z winy kandydata na kuratora znajdują się: naganny tryb życia, uzależnienie od alkoholu czy też niechęć do osoby, którą ma się reprezentować itp. W drugiej grupie Sąd Najwyższy wskazał m.in. stan zdrowia kandydata czy nadmierne obciążenie obowiązkami zawodowymi. Katalog przesłanek negatywnych wskazany w art. 148 § 2 k.r.o. jest otwarty, w przeciwieństwie do poprzedzających go paragrafów, rozstrzygnięcie co do predyspozycji kandydata na kuratora pozostawione zostało ocenie sądu. Jednakże (co zostanie omówione w dalszej części pracy), katalogu tego nie powinno się nadmiernie rozszerzać.

Warto nadmienić, że z funkcją kuratora wiąże się sprawowanie pieczy zarówno nad osobą, jak i majątkiem ubezwłasnowolnionego częściowo. Należy zatem zakładać, że kandydat na kuratora powinien wywiązywać się z obu tych zadań. Osoba niezdolna do należytego sprawowania pieczy nad majątkiem ubezwłasnowolnionego, mimo posiadanych predyspozycji do sprawowania pieczy nad osobą, nie powinna zostać ustanowiona kuratorem¹⁰⁰.

Trudno również ocenić sytuację, jaka miała miejsce w sprawie nr 133. Doszło do zmiany kuratora, w wyniku czego funkcję tę objęła matka ubezwłasnowolnionego. Na podstawie

⁹⁷ Zob. art. 39 pkt 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.).

⁹⁸ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 991.

⁹⁹ LEX nr 1212960.

¹⁰⁰ G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 991.

materiału zgromadzonego w aktach sprawy wiadomo było, że ubezwłasnowolniony był skazany na karę pozbawienia wolności za znęcanie się nad nią. Po opuszczeniu przez niego więzienia i ponownego zamieszkania z matką, w domu dochodziło do wielokrotnych interwencji Policji. Ubezwłasnowolniony był wobec niej agresywny, kierował pod jej adresem groźby. Opisany stan faktyczny wskazuje, że relacje między kuratorem i kurandem, jeszcze zanim został on ubezwłasnowolniony, nie były prawidłowe, co wpłynęło negatywnie na przebieg kurateli. Ostatecznie, w związku z pogorszeniem się stanu zdrowia kurator złożyła wnioski o zmianę kuratora i zwolnienie z funkcji.

W zakresie oceny wywiązywania się kuratora z powierzonej funkcji należy kierować się kryterium należytej staranności, wskazanym w art. 154 k.r.o. Podczas sprawowania kurateli, kurator powinien kierować się przede wszystkim dobrem podopiecznego i interesem społecznym.

W przypadku gdyby okoliczności wskazane w art. 148 k.r.o. ujawniły się już po ustanowieniu kuratora, lecz jeszcze przed objęciem przez niego funkcji, sąd – w myśl art. 152 k.r.o. może go zwolnić z obowiązku objęcia kurateli¹⁰¹. Jeśli zaś przeszkody wskazane w art. 148 § 1 i 1a k.r.o. zaistniały bądź wyszły na jaw już po objęciu kurateli, stanowi to podstawę do wydania przez sąd postanowienia o zwolnieniu z kurateli na podstawie art. 169 § 2 k.r.o. Ustanowienie opiekuna lub kuratora pomimo istniejących przesłanek negatywnych stanowi naruszenie prawa materialnego, co w przypadku apelacji sąd odwoławczy powinien uwzględniać niezależnie od treści i zakresu podniesionych zarzutów¹⁰².

III.1.2. Dane społeczno-demograficzne

Przy wyborze osoby na stanowisko kuratora należy stosować odpowiednio przepisy o opiece (art. 176 w zw. z art. 178 § 2 k.r.o.), w myśl których, jeżeli wzgląd na dobro osoby ubezwłasnowolnionej nie stoi temu na przeszkodzie, kuratorem powinien być ustanowiony przede wszystkim jego małżonek, a w braku tegoż – ojciec lub matka tej osoby. Dopiero, gdy niemożliwe jest powołanie wyżej wymienionych podmiotów, stosuje się normę art. 149 § 2 i 3 k.r.o.¹⁰³

W przeważającej liczbie spraw kuratorem ustanawiano osobę z kręgu rodzinnego ubezwłasnowolnionego częściowo (74%): w 30% spraw był to rodzic osoby ubezwłasnowolnionej, zaś w 27% spraw inny krewny (w tym rodzeństwo); w 13% spraw kuratelę sprawowało dziecko osoby ubezwłasnowolnionej, zaś w zaledwie 4% spraw na kuratora powoływano małżonka osoby ubezwłasnowolnionej. Warto wskazać, że w 8% spraw kuratorem ustanowiono osobę obcą dla ubezwłasnowolnionego, zaś w 11% funkcję tę pełniła osoba wskazana przez organ

¹⁰¹ G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 992.

¹⁰² J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1003.

¹⁰³ J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1003.

pomocy społecznej, zgodnie z art. 149 § 3 k.r.o. (m.in. opiekun z domu pomocy społecznej, bezpośrednio opiekujący się osobą ubezwłasnowolnioną).

W 27% spraw nie udało się ustalić informacji o wykształceniu kuratora. Najczęściej kuratorami zostawały osoby posiadające wykształcenie wyższe (22,4%) i średnie (20%). Zwykle osoby te pozostawały w związkach małżeńskich (46%) i wiele z nich miało dzieci (68%). W 13% przypadków na kuratora powoływano osobę rozwiedzioną, 5% stanowiły osoby owdowiałe, zaś w 10% spraw były to osoby stanu wolnego. W 27% spraw nie było możliwe ustalenie stanu cywilnego kuratora na podstawie informacji zebranych w aktach sprawy.

Jak wynika z przywołanych statystyk, sądy najczęściej powierzały sprawowanie kurateli osobom najbliższym dla ubezwłasnowolnionego. Takie działanie sądu należy ocenić pozytywnie. Członkowie rodziny (poza nielicznymi wyjątkami) są dobrze zorientowani w sytuacji życiowej ubezwłasnowolnionego. W literaturze przedmiotu można się spotkać z twierdzeniem, że instytucja ubezwłasnowolnienia bywa wykorzystywana przez rodzinę osoby chorej w celu osiągnięcia korzyści majątkowych jej kosztem¹⁰⁴. Zadaniem sądu jest zweryfikowanie, czy kandydat na kuratora będzie wypełniał swoje obowiązki, kierując się dobrem ubezwłasnowolnionego, zaś prowadzenie sądowego nadzoru nad kuratelą służy zapewnieniu prawidłowego jej przebiegu.

Jeśli chodzi o sytuację majątkową osób ustanowionych kuratorem, to w większości przypadków prezentowała się ona na poziomie przeciętnym (32%); powyżej przeciętnej – w 9% spraw, zaś w 10% spraw została zakwalifikowana jako zła. W 47% spraw na podstawie materiału zebranego w aktach sprawy nie dało się ocenić sytuacji majątkowej kuratora. W jednej z badanych spraw (oznaczonej nr 133) sąd odmówił kandydatowi ustanowienia go kuratorem ze względu na brak dochodów i podejrzenie, że nadużywałby on funkcji kuratora i utrzymywał się z majątku osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Działanie sądu było w tym zakresie uzasadnione, w związku z dotychczasową postawą kandydata na kuratora (wcześniejszy alkoholizm, skazanie za prowadzenie samochodu pod wpływem alkoholu, brak stałej pracy i stałego miejsca zamieszkania) zachodziła uzasadniona obawa, że nie wywiąże się on prawidłowo z funkcji kuratora i może jej nadużywać także w wymiarze finansowym.

III.1.3. Sposób wskazania kandydata na kuratora

W niespełna połowie badanych spraw kuratorem osoby ubezwłasnowolnionej częściowo ustanawiano wnioskodawcę postępowania o ubezwłasnowolnienie (49% przypadków). W 36% przypadków sąd opiekuńczy, po otrzymaniu od sądu okręgowego postanowienia o ubezwłasnowolnieniu częściowym, w którym wskazana była osoba wnioskodawcy, zwracał się

¹⁰⁴ E. Marszałkowska-Krześ, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2018, komentarz do art. 547 k.p.c.; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie...*, s. 128.

w pierwszej kolejności właśnie do niej z pytaniem, czy wyraża zgodę na pełnienie funkcji kuratora. W wypadkach odmowy podjęcia się funkcji kuratora przez wnioskodawcę postępowania o ubezwłasnowolnienie¹⁰⁵, sąd najczęściej kierował zapytanie do organizacji pomocy społecznej, z prośbą o wskazanie kandydata na kuratora (łącznie 18% spraw). Niekiedy wskazanie kandydata na kuratora zlecano kuratorowi sądowemu. W kilku sprawach zwrócono się również do Okręgowej Rady Adwokackiej z prośbą o wskazanie osoby, która mogłaby pełnić tę funkcję. **Jedynie w 10% sąd ustanowił kuratorem osobę zaproponowaną przez ubezwłasnowolnionego częściowo.**

Jak zostało wspomniane, co do zasady wskazane jest powoływanie na kuratora osoby najbliższej dla ubezwłasnowolnionego, znającej jego sytuację życiową i dającej rękojmię prawidłowego sprawowania kurateli. Niekiedy jednak w działaniach sądu zauważyć można pewien automatyzm w tym zakresie. W sprawie nr 10 sąd jako kandydata na kuratora wskazał żonę ubezwłasnowolnionego częściowo. Zlecono przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w celu zbadania jej predyspozycji do pełnienia tej funkcji. W sprawozdaniu z wywiadu kurator sądowy wskazał, że nikt z rodziny (w tym również żona ubezwłasnowolnionego) nie wyraził zgody na podjęcie się tej funkcji. Co więcej, zasądzony był trzyletni zakaz zbliżania się ubezwłasnowolnionego częściowo do małżonki, w związku ze znęcaniem się nad nią. Mimo tych informacji sąd podjął dalsze czynności mające na celu zweryfikowanie predyspozycji kandydatki – w tym weryfikację, czy nie toczyły się wobec niej postępowania o leczenie odwykowe, wysłano zapytanie, czy nie figuruje w Krajowym Rejestrze Karnym, sprawdzono również informacje o kandydatce w systemie *Currenda* i wyznaczono termin rozprawy w celu jej przesłuchania. Podczas rozprawy kandydatka na kuratora odmówiła podjęcia się tej funkcji.

W kilku sprawach sąd kierował do osób bliskich dla ubezwłasnowolnionego zapytanie czy podejmą się pełnienia funkcji kuratora, zakreślając siedmiodniowy termin na udzielenie odpowiedzi pod rygorem przyjęcia, że kandydat na kuratora wyraża zgodę na objęcie funkcji (m.in. sprawy oznaczone nr 1, 8, 12, 137). Podobnie sąd zwracając się do ośrodków pomocy społecznej z prośbą o wskazanie kandydata na kuratora, wskazywał, że w razie niewskazania osoby mogącej objąć tę funkcję, kuratorem zostanie ustanowiony dyrektor ośrodka (tak w sprawach nr 6, 133, 138).

W przywołanej sprawie nr 133 doszło do pięciu zmian kuratora. Sąd mając trudności w znalezieniu kolejnego (szóstego) kuratora dla ubezwłasnowolnionego, wezwał dyrektora ośrodka pomocy społecznej (OPS) do wskazania kandydata na kuratora, w terminie siedmiu dni, pod rygorem ustanowienia kuratorem dyrektora OPS. Dyrektor ośrodka podjęła liczne czynności w celu znalezienia odpowiedniej osoby (m.in. zamieściła informacje na stronie internetowej, wysyłała zapytania do organizacji pozarządowych), w efekcie których wskazała

¹⁰⁵ Lub gdy wnioskodawcą w sprawie o ubezwłasnowolnienie był prokurator.

kandydatkę na kuratora, pracującą w rejonie, w którym mieszkał ubezwłasnowolniony. Wyznaczono termin rozprawy, na który została wezwana dyrektor ośrodka oraz wskazana przez nią kandydatka na kuratora. Zarówno kandydatka na kuratora, jak i dyrektor OPS odmówiły pełnienia funkcji¹⁰⁶. Sąd uznał wobec tego, że dyrektor OPS nie wywiązała się z nałożonego na nią obowiązku wskazania kandydata na kuratora i zachodzą przesłanki do ustanowienia jej kuratorem. Sąd ustanowił dyrektor OPS kuratorem (poprzez wydanie postanowienia) i zażądał, by złożyła przyrzeczenie. W związku z odmową złożenia przyrzeczenia, sąd pouczył ją, że w tej sytuacji sąd może nałożyć na nią grzywnę w wysokości do 5000 zł. Kurator wniosła o uzasadnienie postanowienia i następnie złożyła wniosek o zwolnienie z obowiązku objęcia czynności kuratora (art. 592 k.p.c.). Doszło do zmiany kuratora. Warto nadmienić, że brzmienie art. 149 § 3 k.r.o. wskazuje, że sąd opiekuńczy zwraca się do jednostki organizacyjnej pomocy społecznej o wskazanie kandydata na kuratora w braku istnienia kandydatów¹⁰⁷ wskazanych w poprzedzających paragrafach tego przepisu¹⁰⁸. Zadaniem organizacji pomocy społecznej jest jedynie wskazanie kandydata na kuratora, podjęcie działań w celu jego znalezienia. Nie stanowi obowiązku dyrektora tej jednostki (ani żadnego innego pracownika) objęcie funkcji kuratora w razie problemów sądu ze znalezieniem odpowiedniego kandydata¹⁰⁹.

W omawianej sprawie, dyrektor ośrodka pomocy społecznej podjęła liczne działania w celu wskazania kandydata na kuratora, co doprowadziło do zaproponowania sądowi kandydatki na kuratora pracującej w rejonie, w którym mieszkał ubezwłasnowolniony. Wobec odmowy podjęcia się funkcji przez wskazaną kandydatkę, sąd uznał, że dyrektor OPS nie wywiązała się z powierzonego jej zadania. Zadanie zlecone dyrektor OPS przez sąd zostało wypełnione w momencie podjęcia przez nią działań w celu znalezienia odpowiedniej osoby. Co więcej, sąd ustanowił dyrektor OPS kuratorem mimo jej wyraźnej odmowy podjęcia tej funkcji, uzasadnionej nadmiarem obowiązków zawodowych. W związku z sytuacją zawodową i brakiem woli do sprawowania kurateli, nie dawała ona gwarancji należytego wykonywania obowiązków kuratora (art. 148 § 2 k.r.o.), co stanowi przesłankę negatywną do ustanowienia jej kuratorem. Działanie sądu jedynie wydłużyło postępowanie.

¹⁰⁶ Dyrektor OPS wskazała, że jest nadmiernie obciążona obowiązkami zawodowymi i nie ma możliwości podjęcia się tej funkcji.

¹⁰⁷ W sytuacji, gdy brak jest osób wskazanych w art. 149 § 2 k.r.o., albo gdy istnieją przeszkody podane w art. 148 k.r.o. – w tym też prawdopodobieństwo niewywiązania się przez kandydata na kuratora z obowiązków; zob. H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka i kuratela. Komentarz do art. 145–184 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC* (art. 516, 518, 520, 573–574, 590–598, 599–602, 604–605), Warszawa 2017, s. 32; zob. też J. Gajda [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 835.

¹⁰⁸ Inne uwagi dot. zwracania się przez sąd o wskazania kandydata na kuratora na podstawie art. 149 § 3 k.r.o. – zob. H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 32 i n.

¹⁰⁹ Por. L. Kociucki, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego*, t. 5, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 1770.

III.1.4. Badanie predyspozycji do pełnienia funkcji przez kandydata na kuratora

III.1.4.1. Postępowanie dowodowe – uwagi

W celu zweryfikowania predyspozycji kandydata na kuratora do należytego sprawowania funkcji, sąd najczęściej zleca przeprowadzenie wywiadu środowiskowego. Jak sygnalizowano wcześniej, zlecenie to może obejmować różne kwestie – niekiedy chodzi o zbadanie opinii o kandydacie, posiadanych przez niego nałogów, „predyspozycji moralnych”; czasem odnosi się wyłącznie do sytuacji bytowej ubezwłasnowolnionego. Jak wskazuje norma art. 570^{1a} k.p.c.: „Sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego w toku postępowania prowadzonego w sprawach dotyczących ustanowienia opieki lub kurateli i prowadzonego w tych sprawach postępowania wykonawczego **w celu ustalenia możliwości lub sposobu sprawowania opieki lub kurateli oraz warunków życiowych osoby**, której postępowanie dotyczy [wyróżn. – aut.]”. Niekiedy jednak kurator sądowy badał warunki bytowe i potrzeby kandydata na kuratora zamiast ubezwłasnowolnionego. W sprawie oznaczonej nr 8 w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego kurator obszernie opisał wyposażenie domu kuratora, informacje o domownikach, kosztach utrzymania domu, pomijając zupełnie kwestię karalności kuratora, jego ewentualnego leczenia psychiatrycznego (tym bardziej, że syn kandydata na kuratora chorował na schizofrenię paranoidalną). Sprawozdanie nie dostarczyło informacji dotyczących predyspozycji kandydata na kuratora ani nie opisało sytuacji bytowej ubezwłasnowolnionego.

Często też nie była badana przez sąd kwestia zdrowia psychicznego kandydata na kuratora. W sprawie oznaczonej nr 53, mimo występowania chorób psychicznych u obojga rodzeństwa, nie badano stanu zdrowia psychicznego kandydata na kuratora. W sprawie nr 3 sąd zapytał kandydata na kuratora o to, czy był leczony psychiatrycznie. Uzyskano odpowiedź twierdzącą, jednak kandydat na kuratora zapewniał, że nie ma to wpływu na jego codzienne funkcjonowanie (zaburzenia o podłożu depresyjnym). Przeciwnie w sprawie nr 9 kandydat na kuratora przyznał, że leczy się psychiatrycznie, „bo nie radzi sobie”. Pomimo to osoba ta została ustanowiona kuratorem.

Aż w 40% spraw sąd w ogóle nie badał, czy kandydat na kuratora był leczony w związku z zaburzeniami psychicznymi bądź nałogiem. W sprawie nr 128 rozbieżne informacje uzyskano na rozprawie (kandydat na kuratora zaprzeczył temu, by leczył się psychiatrycznie) i podczas wywiadu środowiskowego, podczas którego wskazał, że leczy się zarówno neurologicznie, jak i psychiatrycznie. W 3,8% spraw osoby ustanowione kuratorem były leczone psychiatrycznie lub odwykowo. W 55% nie stwierdzono takich okoliczności.

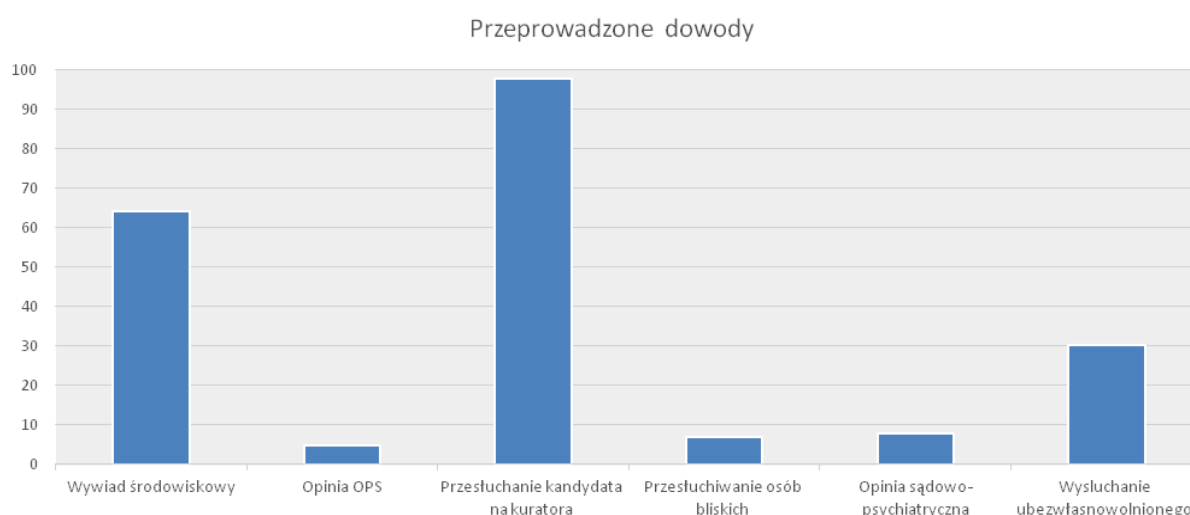
Badania w obszarze psychiatrii wskazują, że u osób powiązanych ze sobą genetycznie ryzyko wystąpienia choroby psychicznej istotnie wzrasta¹¹⁰. Wskazane byłoby zatem weryfikowanie przez sąd, czy kandydat na kuratora (jeśli wskazany został spośród członków rodziny ubezwłasnowolnionego częściowo) nie cierpi również na chorobę psychiczną, co mogłoby utrudnić mu sprawowanie kurateli z należytą starannością.

Nie zawsze jednak problemy neurologiczne czy psychiatryczne muszą pociągać za sobą niezdolność do sprawowania funkcji kuratora. W sprawie nr 34 kuratorem ustanowiono upośledzonego w stopniu umiarkowanym syna ubezwłasnowolnionej, który nie tylko prawidłowo sprawował kuratelę, ale również opiekował się matką i babką macierzystą, robiąc zakupy, załatwiając sprawy urzędowe i prowadząc gospodarstwo domowe. Ważne jest jednak możliwie szerokie zbadanie kompetencji kandydata na kuratora i dysponowanie przez sąd informacjami z tego zakresu.

W czterech przypadkach kuratorem ustanowiono osobę skazaną wyrokiem w postępowaniu karnym. W sprawie nr 148 kuratorem ustanowiono osobę oskarżoną o: kradzież samochodów, pobicie konkubiny, sfałszowanie podpisu u notariusza oraz udział w zorganizowanej grupie przestępczej o charakterze zbrojnym (ostatnia sprawa zakończyła się wydaniem wyroku skazującego na dwa lata pozbawienia wolności w zawieszeniu na okres trzech lat). Początkowo kuratela sprawowana była prawidłowo. Jednak z czasem do sądu zaczęły dochodzić sygnały o nieprawidłowościach w sprawowaniu kurateli – istotnie wzrosło zadłużenie mieszkania ubezwłasnowolnionej, znacznie pogorszył się jej stan zdrowia, ze względu na nieodbieranie dla niej leków przez kuratora, w efekcie czego, straciła pracę. Kontakt z kuratorem zanikł – niemożliwe było ustalenie jego miejsca pobytu oraz nawiązanie kontaktu telefonicznie, mimo tych informacji sąd nie podjął kroków w celu zmiany kuratora.

W 70% spraw sąd badał, czy kandydat na kuratora był karany. Najczęściej czynił to poprzez przesłuchanie go na rozprawie (64% spraw) i sprawdzenie, czy nie figuruje w Krajowym Rejestrze Karnym (11% spraw). W 25% spraw sąd w ogóle nie weryfikował przeszłości karnej kandydata na kuratora.

¹¹⁰ Zob. dane dot. schizofrenii: M.E.P. Seligman, E.F. Walker, D.L. Rosenhan, *Psychopatologia*, tłum. J. Gilewicz i A. Wojciechowski, Poznań 2017, s. 470 i n. oraz M. Jarema, J. Rabe-Jabłońska, *Psychiatria. Podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 2012, s. 126 i n.



Wykres 1. Postępowanie o ustanowienie kurateli i powołanie kuratora – przeprowadzone dowody

Jak wskazuje powyższy wykres, sąd w większości spraw zlecał przeprowadzenie wywiadu środowiskowego oraz przesłuchiwał kandydata na kuratora podczas rozprawy. W niewielkim zakresie sądy korzystały z innych możliwych sposobów uzyskania informacji na temat osoby kuratora, jego kompetencji i preferencji osoby ubezwłasnowolnionej. Wskazane byłoby poszerzenie postępowania dowodowego o inne środki.

III.1.5. „Dodatkowe” kryteria w zakresie wyboru kandydata na kuratora – uwagi na tle badania

Przedstawiony katalog przesłanek negatywnych wymaga ścisłej wykładni i niepożądane jest wprowadzanie kolejnych przesłanek, które uniemożliwiałyby sprawowanie kurateli. W piśmiennictwie podnosi się, że uznanie braku obywatelstwa polskiego czy stałego zamieszkania poza granicami Polski za przeszkodę w ustanowieniu danej osoby kuratorem jest niedopuszczalne. Wskazane okoliczności nie stanowią bezwzględnej przeszkody ustanowienia takiej osoby kuratorem, o ile jest zapewnione efektywne sprawowanie kurateli oraz możliwy nadzór sądu opiekuńczego¹¹¹. Mimo to sąd badał obywatelstwo kandydata na kuratora (m.in. w sprawie nr 109). W sprawie nr 151 podczas czynności podjętych w celu wyłonienia kandydata na kuratora, kurator sądowy stwierdził, że małżonka ubezwłasnowolnionego nie może sprawować kurateli ze względu na brak obywatelstwa polskiego. Osoba ta władała biegle językiem polskim (zarówno w mowie, jak i w piśmie), zamieszkiwała z ubezwłasnowolnionym na stałe w Polsce. Sąd nie widział przeszkód do ustanowienia jej kuratorem, zaś postępowanie wykonawcze wskazało, że kuratela była sprawowana z należytą starannością.

¹¹¹ G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 988.

III.2. Uprawnienia kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo – uwagi teoretyczne

Z punktu widzenia tematu opracowania należy wskazać następujące grupy czynności kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo: 1) jako przedstawiciel ustawowy ubezwłasnowolnionego (art. 17–19 k.c.) jest on uprawniony do wyrażania zgody na czynności dokonywane przez kuranda (ewentualnie może odmówić udzielenia zgody bądź nie potwierdzić danej czynności); 2) kurator, którego sąd uprawnili do reprezentacji, może podejmować czynności za podopiecznego; 3) przedstawiciel ustawowy może oddać ubezwłasnowolnionemu przedmioty majątkowe do swobodnego użytku (art. 22 k.c.); 4) podejmuje inne czynności (prawne i faktyczne), takie jak m.in. doradzanie osobie ubezwłasnowolnionej częściowo; 5) jeśli sąd upoważnił kuratora do reprezentacji, może on podejmować w imieniu kuranda czynności procesowe; 6) w ramach sądowego nadzoru nad sprawowaniem kurateli, kurator składa do sądu sprawozdania z kurateli, ewentualnie zarządu majątkiem (najrzadziej raz do roku), spis inwentarza majątku osoby ubezwłasnowolnionej częściowo; może zostać przez sąd wezwany do złożenia wyjaśnień, uzupełnienia sprawozdania, wskazania informacji dotyczących ubezwłasnowolnionego, może również występować do sądu o zezwolenie w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku ubezwłasnowolnionego¹¹².

W ramach podejmowanych przez kuratora czynności występują takie, których może on dokonać samodzielnie bądź po uzyskaniu zezwolenia sądu (art. 156 k.r.o.) oraz takie, do których nawet sąd nie może udzielić zezwolenia – chodzi m.in. o sporządzenie testamentu w imieniu reprezentowanego¹¹³.

Zakres kompetencji kuratora powinien być ściśle dopasowany do sytuacji osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, ukształtowany indywidualnie w stosunku do jej potrzeb¹¹⁴. Wynika to z brzmienia art. 12 ust 4 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych¹¹⁵. Inaczej niż w sytuacji ubezwłasnowolnienia całkowitego, zakres uprawnień kuratora może być elastycznie dostosowany do sytuacji podopiecznego. W postanowieniu z dnia 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 470/09¹¹⁶ Sąd Najwyższy stwierdził, że przed wydaniem postanowienia o ubezwłasnowolnieniu częściowym sąd powinien zbadać sytuację osoby, której postępowanie dotyczy i zweryfikować, czy „rzeczywiście istnieją sprawy wymagające prowadzenia przez tę osobę i jaki jest ich rodzaj oraz jaki jest konkretny zakres potrzebnej pomocy”. Istnienie spraw¹¹⁷, do których prowadzenia osoba potrzebuje pomocy, jest konieczną przesłanką

¹¹² A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 46.

¹¹³ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 46.

¹¹⁴ P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, s. 147; podobnie D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 117.

¹¹⁵ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r. poz. 1169).

¹¹⁶ OSNC-ZD 2010, nr D, poz. 114.

¹¹⁷ W doktrynie toczą się spory co do tego, czy odnosi się to do potrzeby pomocy przy podejmowaniu czynności faktycznych, czy też prawnych. Słusznie wskazuje P. Księżak, że w pierwszej sytuacji należałoby ustanowić dla osoby kuratora z art. 183 k.r.o., nie zaś ubezwłasnowolniać ją. Nieuzasadnione byłoby również

ubezwłasnowolnienia częściowego. Obowiązek ustalenia przez sąd stanu zdrowia, sytuacji osobistej, zawodowej i majątkowej osoby, której postępowanie dotyczy, sposobu zaspokajania jej potrzeb życiowych, oraz rodzaju spraw wymagających prowadzenia przez tę osobę wynika z art. 554¹ k.p.c.

Ponieważ postępowanie o ubezwłasnowolnienie częściowe oraz postępowanie o ustanowienie kurateli są prowadzone osobno, sąd opiekuńczy najczęściej zwraca się do sądu, który wydał postanowienie o ubezwłasnowolnieniu częściowym, z prośbą o nadesłanie akt tej sprawy. Dzięki temu może zorientować się, do jakich spraw ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy i jak powinien zostać ukształtowany katalog uprawnień kuratora.

W pewnym zakresie dostosowaniu zakresu uprawnień kuratora do sytuacji ubezwłasnowolnionego służy norma art. 181 k.r.o., zgodnie z którą kurator uprawniony jest do zarządu majątkiem kuranda i reprezentacji tylko wtedy, gdy sąd tak postanowi i da temu wyraz w postanowieniu. W związku z tym sytuacja kuratorów osób ubezwłasnowolnionych częściowo nie jest jednolita: wyróżnić tu można dwie grupy kuratorów – uprawnionych do zarządu majątkiem kuranda i reprezentacji oraz tych, którym sąd nie przyznał tego uprawnienia.

III.2.1. Sytuacja prawna kuratora, któremu nie przyznano uprawnień do zarządu majątkiem i reprezentacji ubezwłasnowolnionego – wprowadzenie teoretyczne

Skutkiem ubezwłasnowolnienia częściowego jest ograniczenie zdolności do czynności prawnych osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Co do zasady, sytuację prawną tej osoby można porównać do sytuacji osoby, która ukończyła 13 rok życia¹¹⁸. Jednakże osoba ubezwłasnowolniona, jako osoba pełnoletnia mimo swojej choroby różni się od małoletniego zakresem samodzielności i doświadczenia życiowego¹¹⁹. Ustawodawca zdecydował się pozostawić pełną zdolność w zakresie określonych czynności (m.in. rozporządzania własnym zarobkiem, dokonywania czynności rozporządzających i zobowiązujących dotyczących przedmiotów oddanych osobie do swobodnego użytku) osobom, których zdolność do czynności prawnych została ograniczona. Osoba ubezwłasnowolniona częściowo może również zawrzeć samodzielnie umowę o pracę oraz dokonywać czynności, które jej dotyczą¹²⁰. Ponieważ stan osoby nie uzasadnia orzeczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego, osoba ta potrzebuje jedynie

ubezwłasnowolnienie osoby, która może aktywnie uczestniczyć w obrocie cywilnoprawnym, jednak ma pewne trudności natury faktycznej; zob. P. Księżak, [w:] *Kodeks...*, s. 148.

¹¹⁸ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 46; M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 9.

¹¹⁹ G. Matusik, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego*, t. 5, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 1789.

¹²⁰ Zob. J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1067.

wsparcia, pomocy w prowadzeniu bieżących spraw¹²¹. „W ramach dotychczasowej sfery autonomii podmiotu zostaje bowiem niejako wykrojona sfera, w której uprawnienie do skutecznego działania uzyskuje kurator”¹²². Tracąc pełną zdolność do czynności prawnych, ubezwłasnowolniony częściowo potrzebuje zgody swojego przedstawiciela ustawowego do dokonania czynności rozporządzających lub zobowiązujących (art. 17 k.c.).

Zgoda przedstawiciela ustawowego, o której mowa w art. 17 k.c., ma charakter zgody osoby trzeciej (art. 63 k.c.). Czynność jednostronna dokonana przez kuranda bez uprzedniej zgody jego przedstawiciela ustawowego jest nieważna (art. 19 k.c.). W przypadku umowy powstaje stan bezskuteczności zawieszony – osoba będzie mogła sama potwierdzić umowę po odzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych lub może ją potwierdzić jej przedstawiciel ustawowy (art. 18 k.c.). Do tego czasu czynność będzie niezupełna / kulejąca (*negotium claudicans*).

W pewnym zakresie osoba ubezwłasnowolniona częściowo cieszy się autonomią w zakresie podejmowania czynności, o których mowa w art. 17 k.c. Chodzi o czynności przysparzające, niepociągające za sobą obciążenia osoby bądź w myśl art. 20 k.c. czynności w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego. Do ich dokonania nie jest potrzebna zgoda przedstawiciela ustawowego. W zakresie czynności rozporządzających i zobowiązujących występuje tzw. równoległa kompetencja przedstawiciela oraz osoby reprezentowanej, ponieważ zarówno kurand może dokonać czynności (jak zostało wskazane za zgodą kuratora bądź w niektórych przypadkach samodzielnie), jak i równolegle do tego jego przedstawiciel ustawowy¹²³.

Jak wspomniano wcześniej, przepis stanowi, że uprawniony do wyrażenia zgody lub potwierdzenia czynności osoby ubezwłasnowolnionej jest jej przedstawiciel ustawowy. Fundamentalnym pytaniem jest, czy kurator, któremu sąd nie nadał upoważnienia do reprezentacji kuranda i zarządu jego majątkiem, może być uznany za przedstawiciela ustawowego tej osoby. Co do tego w doktrynie nie ma jednoznaczności.

Wobec nieprzyznania kuratorowi prawa do reprezentacji wątpliwości budzi zarówno skuteczność zatwierdzania przez niego czynności, o których mowa w art. 17 k.c., jak i reprezentowanie podopiecznego przed sądem. Orzeczenia Sądu Najwyższego wskazują, że mimo nieprzyznania wspomnianych uprawnień kuratorowi, jest on uprawniony zarówno do wyrażania zgody na dokonywanie przez kuranda czynności o charakterze rozporządzającym i zobowiązującym, jak i działania w procesie w sprawach, w których ubezwłasnowolniony nie może działać samodzielnie¹²⁴. Linia orzecznicza Sądu Najwyższego jest w tym zakresie

¹²¹ Postulaty odnośnie do wprowadzenia wspieranego modelu podejmowania decyzji – zob. M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 11 i n.

¹²² A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 46.

¹²³ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 48.

¹²⁴ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 września 1970 r., II CZ 115/70, OSNCP 1971, nr 6, poz. 104.

jednolita¹²⁵. W swojej argumentacji Sąd Najwyższy wskazał, że przyjęcie przeciwnego stanowiska pociągałoby za sobą istnienie luki prawnej polegającej na tym, że mimo potrzeby reprezentowania osoby ubezwłasnowolnionej przez jej przedstawiciela, osoby tej brak¹²⁶. Co więcej, podnosi się, że wobec istnienia spraw, do których prowadzenia ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy, nie można przyjąć, że kurator powinien każdorazowo występować do sądu o zgodę na dokonanie tych czynności, sytuacja taka nie znajduje oparcia w obowiązujących przepisach i mogłaby spotkać się z przeszkodami natury faktycznej¹²⁷.

W doktrynie prezentowane są różne stanowiska w tym zakresie¹²⁸. Istnieje pogląd, w myśl którego kurator niewyposażony przez sąd w uprawnienia do reprezentacji i zarządu majątkiem nie jest przedstawicielem ubezwłasnowolnionego, a jedynie jego doradcą. W razie potrzeby działania w imieniu kuranda, kurator powinien zwrócić się do sądu z prośbą o rozszerzenie jego uprawnień i ustanowienie go przedstawicielem ustawowym ubezwłasnowolnionego. Jednakże sąd nie jest związany wnioskiem kuratora, może ustanowić przedstawicielem ustawowym ubezwłasnowolnionego częściowo inną osobę¹²⁹. Pogląd ten jednak spotkał się z krytyką doktryny¹³⁰.

Warto nadmienić, że funkcja kuratora wiąże się z pomocą w prowadzeniu spraw ubezwłasnowolnionemu częściowo, który jest w stanie pokierować swoim postępowaniem i nie wymaga aż tak daleko idącej ingerencji w sferę prawną jak osoba ubezwłasnowolniona całkowicie. Celem kuratora nie jest zastępowanie kuranda w jego działaniach, lecz sprawowanie kontroli nad dokonywanymi przez ubezwłasnowolnionego czynnościami, szczególnie tymi, które mogą się wiązać z uszczupleniem jego majątku¹³¹. W tym właśnie celu ustawodawca wprowadził wymóg potwierdzania przez kuratora czynności wskazanych w art. 17 k.c. Podsumowując rozważania nad sytuacją prawną kuratora nieupoważnionego do zarządu majątkiem i reprezentacji, uznać należy, że nie jest on przedstawicielem ustawowym ubezwłasnowolnionego w rozumieniu art. 95 § 2 k.c.¹³² Nieposiadanie przez kuratora uprawnień przewidzianych w art. 181 k.r.o. nie stoi na przeszkodzie temu, by mógł on wyrażać zgodę wynikającą z art. 17 k.c. (mimo iż przepis stanowi o przedstawicielu ustawowym), ponieważ uprawnienie to jest konstrukcyjnie niezależne od uprawnienia do reprezentacji¹³³. Do

¹²⁵ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 września 1977 r., III CRN 132/77, OSNCP 1978, nr 11, poz. 204.

¹²⁶ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 50.

¹²⁷ Zob. J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1070.

¹²⁸ Zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, s. 1096–1097 i wskazaną tam literaturę.

¹²⁹ Zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1097 [za:] K. Korzan, *Zastępstwo strony przez kuratora w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1964/5, s. 507.

¹³⁰ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1097.

¹³¹ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1096.

¹³² A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 51 [za:] P. Ochałek, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 30 września 1977 r., III CRN 132/77, „Nowe Prawo” 1981, nr 3 s. 161; podobnie S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1097.

¹³³ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 51.

stanowiska tego przychylają się przedstawiciele doktryny, m.in. S. Kalus¹³⁴, J. Winiarz,¹³⁵ J. Gajda¹³⁶; przeciwne zdanie w tym zakresie prezentują K. Korzan i W. Siedlecki¹³⁷.

Mimo braku uprawnień do zarządu majątkiem i reprezentacji, w zakres kompetencji kuratora wchodzi piecza nad osobą i majątkiem ubezwłasnowolnionego. Warto podkreślić, że pojęcia pieczy i zarządu majątkiem osoby ubezwłasnowolnionej nie są tożsame¹³⁸, przy czym granice między tymi pojęciami nie są ostre. Piecza, w wypadku kuratora nieupoważnionego do zarządu majątkiem, będzie sprowadzała się do czuwania nad tym majątkiem i ewentualnego reagowania na nieracjonalne działania kuranda w tym zakresie¹³⁹. Piecza nad osobą przybiera postać pomocy w czynnościach faktycznych odnoszących się do zdrowia kuranda, pracy czy organizacji spraw domowych¹⁴⁰. W literaturze wskazuje się, że mogą to być takie czynności jak zorganizowanie wizyty u lekarza, pełnienie funkcji posłańca (dostarczenie korespondencji do sądu), doradzanie i redagowanie pism, organizowanie transportu itd. Warto podkreślić, że kurator nie jest zobowiązany do pielęgnowania kuranda, towarzyszenia mu czy mieszkania z nim¹⁴¹. Pogląd, że rola kuratora nie ogranicza się wyłącznie do wspomagania kuranda w czynnościach prawnych, jest dominujący w doktrynie¹⁴².

W trakcie postępowania wykonawczego prowadzonego w sprawie nr 7 okazało się, że zakres uprawnień kuratora (brak upoważnienia do zarządu majątkiem i reprezentacji) jest niewystarczający w stosunku do sytuacji osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Potrzebę rozszerzenia uprawnień zgłosił kurator i sąd upoważnił go do zarządu majątkiem kuranda. Zarówno działanie kuratora, który potrzebę rozszerzenia uprawnień zasygnalizował poprzez złożenie wniosku, jak i szybką reakcję sądu w tym zakresie należy ocenić aprobująco.

III.2.2. Sytuacja prawna kuratora uprawnionego do zarządu majątkiem i reprezentacji

III.2.2.1 Rozważania teoretyczne

W doktrynie istnieje zgodność co do tego, że kurator upoważniony przez sąd do zarządu majątkiem i reprezentacji jest przedstawicielem ustawowym kuranda¹⁴³. Nadanie kura-

¹³⁴ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1097–1098.

¹³⁵ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 51 [za:] J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 281.

¹³⁶ A. Sylwestrzak, *Charakter...* s. 51 [za:] J. Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 627.

¹³⁷ Zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1098 i cytowana tam literatura.

¹³⁸ Inaczej H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 310; por. G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1792; J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1016.

¹³⁹ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1792.

¹⁴⁰ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...* s. 120.

¹⁴¹ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1791–1792.

¹⁴² Zob. G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1789 i cytowana tam literatura.

¹⁴³ A. Sylwestrzak, *Charakter...*, s. 49.

torowi tak szerokich uprawnień przez sąd ma jednak charakter wyjątkowy¹⁴⁴, wynika ze stanu ubezwłasnowolnionego częściowo, wskazującego na to, że będzie on wymagał pomocy w większym zakresie, nawet w drobniejszych sprawach. Sytuacja prawna kuratora jest zbliżona do sytuacji opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie. W zakresie jego kompetencji leży piecza nad osobą ubezwłasnowolnionego, jego reprezentacja oraz zarząd majątkiem. Jako przedstawiciel ustawowy (w rozumieniu art. 95 § 2 k.c.) może on podejmować czynności w imieniu reprezentowanego i z bezpośrednim skutkiem dla niego¹⁴⁵.

W literaturze prezentowany jest pogląd, w myśl którego sąd opiekuńczy może (w zależności od okoliczności) skorzystać z możliwości przewidzianej w art. 181 k.r.o. w sposób częściowy i na przykład przyznać kuratorowi tylko zarząd majątkiem kuranda czy samo prawo do jego reprezentowania¹⁴⁶. W oparciu o wyniki badań przeprowadzonych w minionych latach wskazać można przykłady rozstrzygnięć sądu – w 40% badanych spraw sąd upoważnił kuratora do zarządu majątkiem ubezwłasnowolnionego i jego reprezentacji, z czego 23% obejmowało reprezentację i zarząd w pełnym zakresie, zaś w pozostałych 17% upoważnienie to miało charakter częściowy, elastycznie dostosowany do potrzeb osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Odnaleźć można przykłady rozstrzygnięć, wskazujących dosyć szczegółowo na zakres uprawnień kuratora zarówno w obszarze zarządu majątkiem, jak i reprezentacji¹⁴⁷.

II.2.2.2. Uwagi na tle badania

W badanych sprawach sąd nadał kuratorowi prawo do reprezentacji w 37% spraw, zaś uprawnienie do zarządu majątkiem kuranda przyznał w 35% przypadków (z czego jedynie w 8% spraw ograniczył to uprawnienie do jakiejś części majątku ubezwłasnowolnionego). W czterech przypadkach sąd opiekuńczy upoważnił kuratora do samego zarządu majątkiem (nie przyznając prawa do reprezentacji kuranda), a w 10 przyznał samą reprezentację ubezwłasnowolnionego (nie uprawniając kuratora do zarządu majątkiem).

W kilku sprawach sąd sformułował kompetencje kuratora w sposób precyzyjny, dostosowując rozstrzygnięcie do potrzeb ubezwłasnowolnionego: w sprawie oznaczonej nr 132 kurator został upoważniony przez sąd do odbierania renty ubezwłasnowolnionego, reprezentowania go przed urzędami, odbierania jego korespondencji i załatwiania spraw dotyczących leczenia częściowo ubezwłasnowolnionego. Natomiast w sprawie nr 97 sąd uprawniał kuratora do sprawowania zwykłego zarządu majątkiem kuranda i reprezentowania go w bieżących sprawach życia codziennego, z wyłączeniem wyrażania zgody na leczenie. Takie elastyczne dostosowanie uprawnień kuratora do potrzeb kuranda należy ocenić pozytywnie. Sąd wydał

¹⁴⁴ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 119.

¹⁴⁵ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 120 [za:] K. Korzan, *Zastępstwo...*, s. 502 i 506.

¹⁴⁶ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 313.

¹⁴⁷ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 131-132.

postanowienie po zbadaniu, do czego ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy, jaka jest jego sytuacja życiowa, dzięki czemu mógł odpowiednio ukształtować rolę kuratora w tym zakresie.

Powyższe rozważania należy uzupełnić o zagadnienie **zgody kuratora na dokonanie względem kuranda postępowania leczniczego w szpitalu psychiatrycznym**. Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego¹⁴⁸ w art. 20 wskazuje, że „przepisy ustawy przewidujące wymóg wyrażenia zgody przez przedstawiciela ustawowego osoby małoletniej lub osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie stosuje się również do osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, jeżeli wynika to z postanowienia sądu opiekuńczego o ustanowieniu kuratora”. Wątpliwości budzi, czy wymaganiu temu czyni zadość uprawnienie kuratora do reprezentacji kuranda (na mocy art. 181 k.r.o.), czy wymagane jest szczególne upoważnienie do decydowania o interwencjach z zakresu psychiatrycznej opieki zdrowotnej¹⁴⁹. Sytuacja prawna opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie i „kuratora-przedstawiciela” (czyli tego, któremu w odróżnieniu od „kuratora-doradcy” sąd opiekuńczy nadał uprawnienia do zarządu majątkiem i reprezentacji) jest różna. Odnośnie opiekuna małoletniego lub osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie przyznanie statusu przedstawiciela wiąże się z dbaniem o całokształt spraw osoby poddanej opiece, jej rozwoju, zdrowia. Wyrażenie zgody (lub odmowa) są zatem jednym z elementów pieczy nad osobą. W zakresie kurateli jest inaczej, ponieważ osoba ubezwłasnowolniona częściowo nie wymaga aż tak kompleksowej i daleko idącej ingerencji w jej życie, a jedynie pomocy w prowadzeniu bieżących spraw. Mimo problemów natury psychicznej jest ona zdolna do kierowania swoim postępowaniem¹⁵⁰. Wyrażenie zgody na czynności medyczne, w tym te przewidziane w przywołanej ustawie, jest czynnością o charakterze *stricte* osobistym¹⁵¹ i powinno być co do zasady dokonywane przez ubezwłasnowolnionego, którego leczenie dotyczy. W tym przypadku odstępianie od tej reguły i uprawnienie innego podmiotu do wyrażenia zgody powinno znaleźć umocowanie w jednoznacznym stwierdzeniu, że zgodę może wyrazić inna osoba niż pacjent. Powołanie kuratora do reprezentacji może wynikać z wielu powodów (np. ekonomicznych czy gospodarczych). Przyjęcie zatem szerokiej interpretacji i automatyczne przyznanie kuratorowi uprawnionemu przez sąd do reprezentacji kuranda prawa do wyrażania zgody na poddanie go czynnościom leczniczym w szpitalu psychiatrycznym może budzić wątpliwości. Szczególnie, że kurator posiadający uprawnienia przewidziane w art. 181 k.r.o. na mocy ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta¹⁵² może wyrazić zgodę na przeprowadzenie badania bądź udzielenie innych

¹⁴⁸ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1878).

¹⁴⁹ B. Janiszewska, *Zgoda na udzielenie świadczenia zdrowotnego. Ujęcie wewnątrzsystemowe*, Warszawa 2013, s. 189.

¹⁵⁰ B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 190.

¹⁵¹ B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 191.

¹⁵² Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1318 ze zm.).

świadczeń zdrowotnych jedynie w razie niezdolności ubezwłasnowolnionego częściowo do świadomego wyrażenia zgody (art. 17 ust. 2 zd. 1 tej ustawy)¹⁵³.

W zakresie świadczeń medycznych udzielanych na mocy ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty¹⁵⁴ przyjmuje się, że pacjent ubezwłasnowolniony częściowo (niezależnie od zakresu upoważnienia ustanowionego dla niego kuratora) sam wyraża zgodę na wykonanie wszystkich czynności leczniczych dotyczących jego osoby¹⁵⁵. Rola przedstawiciela ustawowego (kuratora z art. 181 k.r.o.) ogranicza się w tym przypadku do sytuacji, gdy pacjent nie będzie zdolny do świadomego wyrażenia zgody. Kurator, któremu sąd nie przyznał prawa do zarządu majątkiem i reprezentacji, w ogóle nie będzie mógł decydować o ewentualnych interwencjach medycznych względem kuranda¹⁵⁶. Uwagi te znajdują zastosowanie również do leczenia lub diagnostyki stwarzającej podwyższone ryzyko dla pacjenta (art. 34 tej ustawy)¹⁵⁷. Odmienna interpretacja przepisów ustawy byłaby sprzeczna z założeniami autonomii pacjenta w kwestii poddania się leczeniu i sprawiałaby, że osoba ubezwłasnowolniona jedynie częściowo mogłaby tylko współdecydować o udzieleniu świadczenia lub w skrajnym wypadku byłaby pozbawiona możliwości decydowania o sobie w tym zakresie¹⁵⁸.

III.2.3. Przykłady rozstrzygnięć dotyczących uprawnień kuratora

Z aprobatą należy odnieść się do precyzyjnego wskazywania uprawnień kuratora i dostosowania jego uprawnień w oparciu o potrzeby ubezwłasnowolnionego częściowo¹⁵⁹. Tak m.in. w sprawie nr 30 sąd rozszerzył uprawnienia kuratora, upoważniając go do pobierania i dysponowania rentą ubezwłasnowolnionego. W sprawie nr 85 sąd nadał kuratorowi kompetencje „w sprawach dotyczących zdrowia [osoby ubezwłasnowolnionej – dop. aut.], czynności finansowych oraz za zgodą Sądu czynności majątkowych związanych z nabywaniem i zbywaniem nieruchomości, a także podejmowaniem decyzji i załatwianiem spraw majątkowych związanych z bieżącymi potrzebami częściowo ubezwłasnowolnionego”.

Niekiedy jednak jednoznaczne wskazanie zakresu uprawnień kuratora na podstawie postanowienia sądu było problematyczne. Wątpliwości budziło na przykład ustalenie zakresu kompetencji kuratora w sprawie oznaczonej nr 149, w której rozstrzygnięcie w tym zakresie brzmiało następująco: „w celu pomocy w bieżących sprawach związanych z finansami,

¹⁵³ B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 192.

¹⁵⁴ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 537)

¹⁵⁵ B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 459.

¹⁵⁶ B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 460 i n.

¹⁵⁷ Nie zwalnia to kuratora z obowiązku uzyskania zezwolenia sądu na wyrażenie zgody, w oparciu o art. 156 w zw. z art. 178 k.r.o.; zob. B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 518.

¹⁵⁸ Zob. B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 462–463. Co do sprzeciwu pacjenta ubezwłasnowolnionego częściowo zob. B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 634 i n.

¹⁵⁹ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 132.

sytuacją zdrowotną i do reprezentacji [ubezwłasnowolnionego – dop. aut.] przed uprawnionymi organami” czy też w sprawie nr 144, gdzie zakres obowiązków oraz uprawnień kuratora ograniczono do „prowadzenia spraw życiowych i finansowych” kuranda. W sprawach nr 16 i 18 kuratora zobowiązano do składania sprawozdań z zarządu majątkiem ubezwłasnowolnionego, mimo nienadania mu uprawnienia do zarządu tym majątkiem.

Trudności we wskazaniu zakresu kompetencji kuratora pojawiały się także w sprawach, gdzie dochodziło do jego zmiany. W tym zakresie można się było spotkać z dwojaką praktyką – w pierwszym przypadku w postanowieniu ustanawiającym „nowego” kuratora sąd odnosił się do postanowienia o ustanowieniu kurateli i zmieniał je w zakresie osoby kuratora. W pozostałych sprawach nie odnosił się do wcześniejszych rozstrzygnięć w tym zakresie, ustanawiając kuratelę i nadając kuratorowi określony zakres uprawnień. W sprawach, gdzie sąd ustanawiając kolejnego kuratora, odnosił się do poprzedniego postanowienia, zdarzało się, że nie wskazywał, do czego umocowany jest „nowy” kurator. W sprawie nr 84 w postanowieniu o ustanowieniu pierwszego kuratora sąd upoważnił go do „prowadzenia wszelkich spraw” ubezwłasnowolnionego, zaś w postanowieniu o zmianie kuratora nie sprecyzował zakresu uprawnień, nakazując jedynie składać nowemu kuratorowi „sprawozdania z zarządu majątkiem reprezentowanej osoby”, co w praktyce nasuwa wątpliwości co do umocowania tego drugiego kuratora.

Modelowo wskazane byłoby, aby sąd w postanowieniu (po ubezwłasnowolnieniu częściowym) ustanowił kuratelę, następnie powołał kuratora, wskazując zakres jego uprawnień (dostosowany do sytuacji osoby ubezwłasnowolnionej częściowo), po czym wyznaczył imiennie kuratora w kolejnym punkcie postanowienia. W przypadku zmiany kuratora nie budziłoby wątpliwości, czy sąd określone uprawnienia nadał wskazanej w postanowieniu konkretnej osobie, czy w ogóle kuratorowi ubezwłasnowolnionego częściowo. Warto nadmienić, że sąd może również zakres uprawnień dostosować do osoby kuratora, jego możliwości i tego, czy daje rękojmię prawidłowego sprawowania kurateli.

III.2.4. Problematyka uprawnień kuratora a zakres spraw, do których ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy – uwagi na podstawie badania

Jak zasygnalizowano wcześniej, sąd, który orzekł o ubezwłasnowolnieniu, zarządza przesłanie odpisu prawomocnego postanowienia do sądu opiekuńczego (art. 558 k.p.c.), po czym sąd opiekuńczy wszczyna postępowanie o ustanowienie kurateli i (w większości przypadków) zwraca się z prośbą o nadesłanie akt do sądu, który orzekł o ubezwłasnowolnieniu częściowym. Sąd opiekuńczy nie jest zobowiązany do przeprowadzania postępowania dowodowego w celu wyłonienia spraw, do których ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy, jednak ważne jest, aby katalog tych spraw ustalił i dopasował do tego zakres kompetencji kuratora.

W 56% spraw sąd opiekuńczy badał ogólnie sytuację ubezwłasnowolnionego, przez co orientował się, do czego potrzebuje on wsparcia kuratora. Niekiedy jednak rozstrzygnięcie o uprawnieniach kuratora wydaje się być niedostosowane do sytuacji kuranda. W sprawie nr 1 kilkakrotnie sygnalizowano, że osoba ubezwłasnowolniona, poza zasiłkiem pielęgnacyjnym (w wysokości 153 zł miesięcznie) nie posiada żadnego majątku. Mimo to kuratora upoważniono do zarządu majątkiem, przy czym zobowiązano go do składania sprawozdań jedynie z opieki nad osobą. Podobna sytuacja miała miejsce w sprawie nr 96 (w postępowaniu dowodowym wykazano, że ubezwłasnowolniona nie posiadała żadnego majątku, mimo to sąd upoważnił kuratora do zarządu jej majątkiem). W sprawie nr 43 zarówno w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego, jak i przesłuchania kandydata na kuratora wskazywano, że ubezwłasnowolniony nie posiada żadnego majątku. Mimo to w postanowieniu sąd zobowiązał kuratora do niezwłocznego spisu inwentarza majątku ubezwłasnowolnionego, po czym skierował do niego ponaglenie o jego nadesłanie sądowi (pod karą grzywny). W odpowiedzi kurator ponownie wskazał, że ubezwłasnowolniony nie posiada żadnego majątku.

Pozytywnie należy ocenić działania sądu polegające na ukształtowaniu kompetencji kuratora w oparciu o sytuację osoby ubezwłasnowolnionej. Przykładowo w sprawie nr 91 sąd badał, czy sytuacja wymaga rozszerzenia uprawnień kuratora (art. 181 k.r.o.), wobec braku przesłanek, nie upoważnił go do zarządu majątkiem ubezwłasnowolnionego częściowo. W sprawie nr 126 sąd weryfikował, do czego ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy i dostosował do tego rozstrzygnięcie w zakresie uprawnień kuratora (którego upoważnił do „decydowania w sprawach leczenia, odbierania korespondencji, w sprawach przed urzędami, składania wniosków do ZUS, ośrodka pomocy społecznej”). W sprawie nr 149 sąd wezwał ubezwłasnowolnioną do wskazania spraw, do których prowadzenia wymaga pomocy kuratora (wobec braku odpowiedzi ponaglono ją oraz zlecono wywiad środowiskowy w celu ustalenia, jakie to są sprawy). W postanowieniu o ustanowieniu kurateli w sprawie nr 130 zakres kompetencji kuratora był następujący: „reprezentacja w sprawach przed urzędami, sądami, komornikiem, do odbioru wszelkiej korespondencji, odbioru i dysponowania świadczeniami finansowymi częściowo ubezwłasnowolnionego, w drobnych życiowych sprawach życia codziennego oraz sprawach leczenia”.

III.3. Sytuacja prawna kuratora w praktyce

W toku czynności podejmowanych w związku ze sprawowaniem kurateli, kurator często napotyka na szereg utrudnień. Przykładowo w sprawie nr 86 kurator nie został upoważniony do reprezentacji ubezwłasnowolnionego. Szpital psychiatryczny, w którym znajdował się kurand, nie chciał udzielić mu informacji o stanie zdrowia ubezwłasnowolnionego, powołując się na nienadanie mu przez sąd uprawnień określonych w art. 181 k.r.o. W konsekwencji

kurator nie był w stanie uzupełnić sprawozdania z kurateli w związku z brakiem wiadomości na temat podopiecznego, co sygnalizował w sprawozdaniach. Wydaje się, że rozszerzenie uprawnień przez sąd w tym przypadku nie było konieczne. Prawo do uzyskania informacji wynika m.in. z obowiązku sprawowania pieczy nad osobą i szpital powinien był tej informacji udzielić. W zakres opieki wchodzi oprócz reprezentacji i zarządu majątkiem podopiecznego, właśnie piecza nad osobą¹⁶⁰, z której wynika wspomniana powyżej kontrola stanu zdrowia podopiecznego¹⁶¹. Podobne sytuacje miały miejsce wobec kuratorów nieuprawnionych do reprezentacji i zarządu majątkiem, którzy zwracali się do banku z prośbą o informację o stanie zadłużenia ubezwłasnowolnionego. Wobec nienadania im wspomnianych uprawnień, banki odmawiały udzielenia żądanych informacji, wobec czego sprawowanie pieczy nad majątkiem ubezwłasnowolnionego było utrudnione lub wręcz niemożliwe.

III.3.1. Pouczenia lub streszczenia praw i obowiązków kuratora

Można domniemywać, że osoby powołane do sprawowania kurateli nie zawsze wiedzą, na czym polega ta funkcja. Mimo to częstą praktyką było zamieszczanie w zaświadczeniu dla kuratora (art. 591 k.p.c.) pouczenia o obowiązkach opiekuna osoby małoletniej, którego funkcja jest zupełnie różna od funkcji kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Niekiedy sąd ograniczał się do wskazania kuratorowi, że jego obowiązkiem jest regularne składanie sprawozdań z kurateli (np. sprawa nr 110.). Zdarzało się również, że sąd błędnie pouczał kuratora o jego sytuacji prawnej. Taka sytuacja miała miejsce w sprawie nr 108, gdzie kuratorowi nie przyznano prawa do reprezentacji i zarządu majątkiem ubezwłasnowolnionego, zaś sąd pouczył go, „że jest [on – dop. aut.] przedstawicielem i reprezentantem kuranda, że jako kurator ma go reprezentować w czynnościach prawnych, w zakresie czynności medycznych”; w sprawie nr 63 sąd pouczył kuratora, że jest on uprawniony do zatwierdzania czynności przekraczających zwykły zarząd majątkiem ubezwłasnowolnionego. Takie pouczenia, niekiedy zawierające skróty myślowe mogą wprowadzać kuratora w błąd i prowadzić w konsekwencji do wielu nieporozumień. Za prawidłowe należy uznać działania sądu w sprawie nr 106. Sąd dążył do tego, aby kurator miał jasność, na czym polega jego funkcja, poinformował go również o tym, jakie czynności powinien podjąć, jeśli zajdzie potrzeba umieszczenia ubezwłasnowolnionego w szpitalu bez jego zgody.

¹⁶⁰ J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1015.

¹⁶¹ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1681 i n.

III.3.2. Zakres uprawnień w postanowieniu o ustanowieniu kurateli i zaświadczeniu

Sąd powinien w sposób precyzyjny wskazać zakres kompetencji kuratora w postanowieniu¹⁶². Po złożeniu przyrzeczenia przez kuratora, sąd opiekuńczy wydaje mu zaświadczenie, w którym określa zakres jego uprawnień (art. 591 k.p.c.). Zaświadczenie jest dokumentem, którym kurator posługuje się w stosunkach zewnętrznych. Nie korzysta w tym zakresie z postanowienia¹⁶³. Dlatego istotne jest, aby zakres praw kuratora był w nim sformułowany w sposób zgodny z sentencją orzeczenia. Dokument ten¹⁶⁴ jest podstawą do działania kuratora w imieniu podopiecznego i dokonywania czynności prawnych na jego rzecz¹⁶⁵. Niezbędne jest szczegółowe wskazanie zakresu uprawnień kuratora w zaświadczeniu, ponieważ – inaczej niż w przypadku opieki – zakres ten kształtowany jest w zależności od potrzeb kuranda, nie jest on uregulowany w ustawie. Samo postanowienie powinno również szczegółowo określać katalog uprawnień kuratora¹⁶⁶.

Podmiotem uprawnionym do wydania zaświadczenia jest kierownik sekretariatu (§ 9 ust. 1 pkt 3 Zarz. MS), ewentualnie upoważniony przez kierownika, za zgodą przewodniczącego wydziału, pracownik (§ 9 ust. 3 Zarz. MS). Wydawanie przedmiotowego zaświadczenia stanowi czynność biurową sądu i dokonywane jest na podstawie szczegółowych przepisów zawartych w cytowanym zarządzeniu. Po ustaniu kurateli lub zwolnieniu kuratora z funkcji jest on zobowiązany zwrócić zaświadczenie sądowi (art. 591 § 2 k.p.c.).

Badanie wykazało, że w praktyce spotkać można trzy sytuacje:

1. treść zaświadczenia w pełni odpowiada sentencji postanowienia;
2. treść zaświadczenia nie odpowiada treści postanowienia – mimo rozszerzenia uprawnień kuratora w postanowieniu nie znalazło to odzwierciedlenia w zaświadczeniu, które wskazuje tylko osobę kuratora i kuranda;
3. z treści zaświadczenia wynika szerszy katalog uprawnień kuratora niż z sentencji postanowienia.

W pierwszym przypadku zakres uprawnień kuratora nie budzi wątpliwości. W drugiej sytuacji uprawnienia kuratora wynikają z treści postanowienia. Może on w razie potrzeby powołać się na jego treść. W trzecim przypadku należy uznać, że kurator, mimo wskazania uprawnień w zaświadczeniu, nie jest uprawniony do zarządu majątkiem i reprezentacji. Jeżeli sąd chce rozszerzyć uprawnienia kuratora ponad „podstawowy” zakres, daje temu

¹⁶² G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1794.

¹⁶³ N. Krej, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2018, komentarz do art. 591 k.p.c.

¹⁶⁴ Wydawany na podstawie przepisów zawartych w zarządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS Nr 5, poz. 22 ze zm.) – dalej „Zarz. MS”.

¹⁶⁵ A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2017, s. 1117.

¹⁶⁶ A. Zieliński, [w:] *Kodeks...*, s. 1138.

wyraz w postanowieniu¹⁶⁷ (art. 181 k.r.o.). W tym wypadku może dojść do sytuacji **legitymowania się przez kuratora zaświadczeniem wskazującym na uprawnienia, których w rzeczywistości nie posiada.**

W niektórych sprawach treść zaświadczenia nie odpowiadała brzmieniu postanowienia sądu o ustanowieniu kurateli. Przykładowo w sprawie oznaczonej nr 10 w postanowieniu sąd upoważnił kuratora do reprezentacji, zaś w zaświadczeniu wskazał, że jest on ponadto upoważniony do prowadzenia spraw finansowych kuranda. W sprawie oznaczonej nr 129 w zaświadczeniu wskazano, że kurator został powołany w celu reprezentowania i zarządzania majątkiem ubezwłasnowolnionego częściowo, czego sąd nie wyraził w sentencji postanowienia. W sprawie nr 139 w zaświadczeniu wskazano, że kurator jest uprawniony do prowadzenia spraw finansowych, w tym do pobierania renty, czego nie obejmowało umocowanie sądu w postanowieniu. Podobnie w sprawie nr 131, gdzie mimo upoważnienia kuratora w podstawowym zakresie w zaświadczeniu wskazano, że jest on „uprawniony do reprezentowania interesów częściowo ubezwłasnowolnionego [...] w sprawach przed urzędami, do odbioru wszelkiej korespondencji, odbioru i dysponowania świadczeniami finansowymi należnymi osobie częściowo ubezwłasnowolnionej oraz reprezentowania w drobnych sprawach życia codziennego oraz sprawach leczenia”.

W postanowieniu w sprawach nr 153, 159 i 155 sąd powołał kuratora do reprezentowania ubezwłasnowolnionego i zarządu jego majątkiem. W zaświadczeniu wskazał, że kurator jest uprawniony „do reprezentowania w sprawach urzędowych, osobistych i majątkowych oraz do zarządu majątkiem w zakresie nieprzekraczającym zwykłego zarządu majątkiem i niewymagającego odrębnego zezwolenia sądu opiekuńczego na podstawie art. 593 k.p.c.”. Można dopatrywać się w tym chęci sprecyzowania uprawnień wskazanych w postanowieniu. Warto jednak nadmienić, że postanowienie i zaświadczenie wydawane są przez różne podmioty. Ponadto treść zaświadczeń w tych sprawach jest identyczna, mimo że w każdej z nich sytuacja faktyczna była różna.

W dziewięciu sprawach¹⁶⁸ sąd upoważnił w postanowieniu kuratora do zarządu majątkiem i reprezentacji kuranda, czego nie zamieścił w zaświadczeniu.

¹⁶⁷ K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1114–1115; zob. też H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 310 i n.

¹⁶⁸ Były to sprawy nr 44, 46, 47, 67, 70, 71, 72, 73 oraz 80.

III.4. Problematyka odpłatności kurateli na tle obowiązujących regulacji

Kuratela obejmująca pieczę nad osobą i majątkiem (a jeśli sąd tak postanowi – również zarząd majątkiem i reprezentację kuranda) wiąże się z nakładem pracy i czasu¹⁶⁹. Co do zasady kurator ma prawo ubiegać się o wynagrodzenie za sprawowaną kuratelę. Wynagrodzenia nie przyznaje się, jeśli spełnione są łącznie dwie przesłanki: nakład pracy kuratora jest nieznaczny, a sprawowanie kurateli czyni zadość zasadom współżycia społecznego (art. 179 § 2 k.r.o.). Co do drugiej przesłanki ma to miejsce najczęściej wtedy, gdy funkcję kuratora obejmuje osoba bliska dla ubezwłasnowolnionego – np. krewny czy małżonek, jak również konkubent czy powinowaty¹⁷⁰. W ocenie nakładu pracy kuratora należy brać pod uwagę nie tylko czas poświęcony na wykonywanie obowiązków związanych z kuratelą, ale również znaczenie podejmowanych przez niego czynności, stopień ich skomplikowania¹⁷¹. W doktrynie występują rozbieżne stanowiska co do przyjęcia, że nakład pracy kuratora jest nieznaczny, jeśli czynności podjęte na rzecz kuranda nie odrywają go od codziennych obowiązków¹⁷².

Podstawą przyznania wynagrodzenia kuratorowi jest art. 179 k.r.o., w myśl którego „organ państwowy, który ustanowił kuratora, przyzna mu na jego żądanie stosowne wynagrodzenie za sprawowanie kurateli”. Organem, który może przyznać wynagrodzenie, jest w tym wypadku sąd opiekuńczy. Jak wskazuje przepis, do wszczęcia postępowania o przyznanie wynagrodzenia konieczny jest wniosek kuratora, sąd nie będzie wszczynał postępowania z urzędu. Postępowanie nie może być również wszczęte na wniosek podmiotów innych niż kurator¹⁷³.

Wynagrodzenie kuratora powinno być „stosowne”, a zatem odpowiednie do stopnia zaangażowania kuratora. Warto podkreślić, że wynagrodzenie kuratora nie powinno być uzależnione od stopnia zamożności kuranda. W literaturze można się spotkać ze stanowiskiem, że „niedopuszczalne jest, aby za podejmowanie takich samych czynności przyznawane było różne wynagrodzenie w zależności od stanu majątkowego podopiecznego¹⁷⁴. Co ważne, wynagrodzenie należy się niezależnie od tego, jak sąd ukształtuje uprawnienia kuratora i jakie powierzy mu obowiązki¹⁷⁵.

¹⁶⁹ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1782.

¹⁷⁰ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1784.

¹⁷¹ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1784.

¹⁷² Por. J. Ignatowicz, J. Gajda [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, s. 1106; zob. też G. Matusik [w:] *Komentarze...*, s. 1784.

¹⁷³ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1784.

¹⁷⁴ J. Ignatowicz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, s. 1188; por. H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz do art. 145–184*, Toruń 2012, s. 256.

¹⁷⁵ G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1782.

Przyjmuje się, że wynagrodzenie może być świadczeniem jednorazowym (przyznawanym wraz z ustaniem kurateli bądź zwolnieniem kuratora z funkcji) bądź okresowym¹⁷⁶. Może być ono również pokrywane w częściach – z majątku kuranda i w dalszej części przez osobę wnioskującą o przyznanie wynagrodzenia, w braku takiej możliwości – ze środków publicznych¹⁷⁷.

III.4.1. Źródła wynagrodzenia kuratora

W postanowieniu z dnia 5 października 2005 r., II CZ 84/05¹⁷⁸ Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że odpłatność kurateli nie ma charakteru bezwarunkowego i doznaje ograniczeń. Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w przypadku gdy osoba, dla której ustanowiono kuratora (lub osoba, na żądanie której go ustanowiono), nie mają środków na pokrycie wynagrodzenia, nie przysługuje ono ze środków publicznych¹⁷⁹. Przyznanie wynagrodzenia jest pozostawione ocenie sądu z uwzględnieniem możliwości płatniczych osoby, na rzecz której ustanowienie kuratora nastąpiło, oraz efektywności kurateli. Sąd Najwyższy wskazał również, że orzekanie o przyznaniu wynagrodzenia nie należy do istoty sprawy w rozumieniu art. 518 k.p.c. i nie podlega zaskarżeniu¹⁸⁰. Warto nadmienić, że zgodnie z wskazanym przez sąd stanem faktycznym zaistniała inna przesłanka odmowy przyznania zaskarżenia, jaką było nieprawidłowe sprawowanie kurateli. Kurator dopuszczał się wielu uchybień i zaniedbań, nie prowadził właściwej dokumentacji, przez co generował szkody. To właśnie można było wskazać jako przyczynę odmowy przyznania wynagrodzenia. Tak też rozstrzygnął Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 29 grudnia 2006 r., I ACa 931/06¹⁸¹, wskazując, że nienależyte wykonywanie obowiązków kuratora może stanowić uzasadnioną podstawę odmowy przyznania wynagrodzenia. Pogląd ten jest aprobowany w doktrynie¹⁸².

Po zmianie w 2008 r. art. 162 k.r.o i wprowadzeniu § 3 do tego artykułu¹⁸³ (dotyczącego wynagrodzenia opiekuna) przewidującego możliwość pokrycia wynagrodzenia ze środków publicznych na podstawie przepisów o pomocy społecznej¹⁸⁴ (w sytuacji, gdy ani osoba podopiecznego, ani wnioskujący o ustanowienie opiekuna nie mają możliwości pokrycia

¹⁷⁶ J. Gajda, [w:] *Kodeks...* (2018), s. 1107.

¹⁷⁷ Zob. G. Matusik [w:] *Komentarze...*, s. 1783; por. H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Kodeks...*, s. 255.

¹⁷⁸ LEX nr 187028.

¹⁷⁹ Podobnie: J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1063; inaczej: S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1094.

¹⁸⁰ Inaczej: J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1063.

¹⁸¹ LEX nr 331021.

¹⁸² Zob. D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 125; G. Matusik, [w:] *Komentarze...*, s. 1184: „Należy uznać, że wadliwe wykonywanie lub niewykonywanie obowiązków przez kuratora może wpłynąć na wysokość wynagrodzenia lub doprowadzić do odmowy jego przyznania”.

¹⁸³ Zob. ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220, poz. 1431).

¹⁸⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1508 ze zm.).

wynagrodzenia opiekuna) rozpoczęła się dyskusja, czy przepis ten może być odpowiednio stosowany również do kurateli. Zwolennicy poglądu, że wynagrodzenie ze środków publicznych nie przysługuje kuratorowi, argumentują, iż kwestię wynagrodzenia kuratora uregulowano ściśle w art. 179 k.r.o., zaś poprzedzający go art. 178 k.r.o., stanowi, że przepisy o opiece stosuje się do kurateli odpowiednio „z zachowaniem przepisów poniższych” w zakresie nieuregulowanym przez przepisy, które przewidują ustanowienie kuratora. Zasada odpłatności kurateli i źródła finansowania wynagrodzenia kuratora zostały szczegółowo unormowane w przywołanym już art. 179 k.r.o. i należy, ich zdaniem uznać kwestię za uregulowaną w sposób wystarczający. Co więcej, również w ustawie o pomocy społecznej podjęto problematykę wynagrodzenia wyłącznie w odniesieniu do opiekuna. Na tej podstawie można przypuszczać, że wolą ustawodawcy nie było finansowanie wynagrodzenia kuratora z pieniędzy publicznych. Odpowiednie stosowanie przepisów procesowych dotyczących opieki w zakresie postępowania o przyznanie opiekunowi wynagrodzenia nie powinno stanowić argumentu na rzecz analogicznego wskazania źródeł finansowania kuratora w stosunku do opiekuna¹⁸⁵.

W doktrynie pojawia się również odmienny pogląd, zgodnie z którym do kurateli można w zakresie wynagrodzenia stosować odpowiednio przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego o opiece. Zwolennicy tego podejścia podnoszą, że istnieje luka prawna w przypadku, gdy kurator został ustanowiony „z urzędu”, zaś wynagrodzenia nie da się pokryć z majątku ubezwłasnowolnionego¹⁸⁶. Różnicowanie prawa kuratora do wynagrodzenia (ze względu na ubóstwo podopiecznych bądź przyznanie mu funkcji z urzędu) nie znajduje uzasadnienia.

Na stanowisku, że wynagrodzenie kuratora w omawianej sytuacji może być wypłacane ze środków publicznych, stanął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 28 marca 2014 r., III CZP 6/14¹⁸⁷, podjętej w odpowiedzi na pytanie prawne Sądu Okręgowego we Wrocławiu, oraz w postanowieniu z dnia 8 maja 2015 r., III CZP 16/15¹⁸⁸.

Co więcej, w tezie orzeczenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 września 2017 r., V SA/Wa 2469/16¹⁸⁹, wskazano: „Wymieniony przepis [art. 179 k.r.o. – dop. aut.] nie reguluje całości sytuacji, gdyż nie obejmuje przypadków, gdy kurator nie może uzyskać pokrycia wynagrodzenia z majątku osoby poddanej kurateli lub osoby wnoszącej o ustanowienie kuratora, lub też w przypadku ustanowienia kuratora z urzędu. Brak jest też podstaw do przyjęcia, że nieuregulowanie tej kwestii było celowym zamierzeniem ustawodawcy, skoro utrzymana została zasada odpłatności wynagrodzenia za sprawowanie funkcji kuratora”. Jak zauważa Wojewódzki Sąd Administracyjny, instytucja kurateli bardzo

¹⁸⁵ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 127.

¹⁸⁶ Zob. J. Gajda, [w:] *Kodeks...* (2018), s. 1106.

¹⁸⁷ OSNC 2015, nr 1, poz. 5.

¹⁸⁸ LEX nr 1749596.

¹⁸⁹ LEX nr 2484079.

nie odbiega od instytucji opieki, obie bowiem stanowią formę pieczy prawnej nad osobą lub majątkiem¹⁹⁰.

W przywołanej powyżej uchwale z 2014 r. Sąd Najwyższy wskazał, że wynagrodzenie dla kuratora w omawianej sytuacji powinno zostać pokryte ze środków gminy. Wobec tego nie budzi wątpliwości, że jest ona zainteresowanym w rozumieniu art. 510 § 1 k.p.c. i sąd powinien wezwać ją do udziału w charakterze uczestnika, zgodnie z § 2 tego artykułu.

III.4.1.1. Wyniki badania

W sprawie nr 152 kuratorowi zgodnie z jego wnioskiem przyznano wynagrodzenie ze środków publicznych, mimo niezawiadomienia gminy i niewezwania jej do udziału w sprawie. Po wydaniu postanowienia zobowiązującego gminę do comiesięcznego pokrywania wynagrodzenia kuratora, gmina złożyła skargę o wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 2 w zw. z art. 524 § 2 k.p.c.¹⁹¹ Oczywiście jest, że w omawianej sprawie gmina powinna zostać wezwana do udziału w sprawie w charakterze uczestnika. Zainteresowanym w sprawie będzie również osoba, z której wniosku ustanowiono kuratora, jeśli istnieją przesłanki do zobowiązania jej do pokrywania wynagrodzenia kuratora.

W związku z częstymi trudnościami w znalezieniu kandydata na kuratora poza rodziną ubezwłasnowolnionego częściowo, sąd w celu zachęcenia do pełnienia tej funkcji zamieszcza informacje o odpłatności kurateli¹⁹². Wynagrodzenie za sprawowanie opieki wypłaca się w wysokości ustalonej przez sąd. Wynagrodzenie to obliczone w stosunku miesięcznym nie może przekraczać 1/10 przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw, bez wypłat nagród z zysku, ogłoszonego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za okres poprzedzający dzień przyznania wynagrodzenia (art. 53a ustawy o pomocy społecznej), co wynosi nieco ponad 400 zł. Jednakże, jak już wspomniano, wynagrodzenie ze środków publicznych przyznawane jest wtedy, gdy nie można pokryć go z majątku ubezwłasnowolnionego ani wnioskującego o jego ustanowienie lub w sytuacji ustanowienia kuratora „z urzędu”. Wątpliwości budzi kierowanie takich zachęt w stosunku do członków rodziny ubezwłasnowolnionego, którzy przyczyniają się do jego utrzymania (tak w sprawie nr 42).

Przy omawianiu problematyki źródeł finansowania wynagrodzenia kuratora warto wskazać na dane dotyczące sytuacji majątkowej osób ubezwłasnowolnionych. W 36% spraw sytuacja majątkowa była zła, często ubezwłasnowolnionym nie wystarczało na wykupienie leków, korzystali ze świadczeń z opieki społecznej, w formie zasiłków celowych, posiłków i innych form wsparcia. Przyczynami złej sytuacji finansowej była niezdolność do pracy, nałogi

¹⁹⁰ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 126.

¹⁹¹ W postanowieniu kończącym wznowione postępowanie sąd uchylił wcześniejsze postanowienie i wydał identyczne rozstrzygnięcie co do wynagrodzenia kuratora.

¹⁹² Podobnie co do opieki zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1056.

oraz spłacanie długów (zaciągniętych jeszcze przed ubezwłasnowolnieniem). W 45% spraw osoby ubezwłasnowolnione dysponowały dochodem przekraczającym 1000 zł miesięcznie¹⁹³. Jedynie w 6% spraw sytuacja majątkowa osób poddanych kurateli mogła być określona jako dobra. W związku z przytoczonymi danymi należy wskazać, że sytuacja, w której wynagrodzenia kuratora nie będzie można pokryć z majątku osoby ubezwłasnowolnionej, może w praktyce występować często.

III.4.2. Zaskarżalność postanowienia w sprawie przyznania wynagrodzenia za sprawowanie kurateli nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo

Jak sygnalizowano wcześniej, w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2005 r., II CZ 84/05, prezentowany był pogląd, że na postanowienie w przedmiocie przyznania kuratorowi wynagrodzenia za sprawowaną kuratelę nie przysługuje środek zaskarżenia. W przytoczonym orzeczeniu wskazano, że nie jest to postanowienie co do istoty sprawy, od którego przysługiwałaby apelacja. Obecnie pogląd ten nie wydaje się być aktualny¹⁹⁴. Takie stanowisko zajął też Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 18 marca 2011 r., III CZP 140/10¹⁹⁵, w analogicznej sprawie, dotyczącej przyznania wynagrodzenia zarządcy, wskazując, że jest to postanowienie co do istoty sprawy i przysługuje od niego apelacja (art. 518 k.p.c.). Również w cytowanej uchwale z dnia 28 marca 2014 r. III CZP 6/14, Sąd Najwyższy podzielił to stanowisko.

¹⁹³ Niższym niż 2000 zł.

¹⁹⁴ J. Sadowski, [w:] *Kodeks...*, s. 1063.

¹⁹⁵ OSNC 2011, nr 11, poz. 123.

Część IV. Sądowy nadzór nad sprawowaniem kurateli

IV.1. Podstawa prawna sądowego nadzoru nad sprawowaniem kurateli – rozważania teoretyczne

Kuratela sprawowana jest pod nadzorem sądu. Kurator zobowiązany jest do składania sprawozdań z kurateli oraz ewentualnie rachunków z zarządu majątkiem kuranda nie rzadziej niż raz do roku (art. 166 k.r.o.). Przepisy regulujące sprawowanie sądowego nadzoru nad wykonywaniem kurateli uregulowane zostały w Rozdziale III („Nadzór nad sprawowaniem opieki”) Działu I Tytułu III, które na podstawie art. 178 § 2 k.r.o. odpowiednio stosowane są do kurateli. W uchwale z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75¹⁹⁶, Sąd Najwyższy wskazał, że „opiekunowie [kuratorzy – dop. aut.] podlegają stałemu nadzorowi sądu opiekuńczego (art. 155 § 1 k.r.o.)”.¹⁹⁷ Zdaniem Sądu „nadzór ten powinien być tak zorganizowany, aby sąd opiekuńczy uzyskiwał **regularne i rzeczywiste dane** o sposobie sprawowania opieki i jej wynikach, a więc aby kontrola ze strony sądu była realna. **Sąd ten nie może się przeto ograniczać do odbierania samych sprawozdań od opiekunów** [kuratorów – dop. i wyróżn. aut.]”¹⁹⁸. Dalej Sąd Najwyższy wskazał również: „Należy też kontrolować, czy opiekunowie nie podejmują, wbrew art. 156 k.r.o., sami decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku małoletniego”.

Na tle aktualnego stanu prawnego wymienić można następujące instrumenty sądowego nadzoru: 1) kontrola spisu inwentarza majątku ubezwłasnowolnionego częściowo (art. 160 § 1 k.r.o.); 2) prawo żądania od kuratora wyjaśnień we wszelkich sprawach dotyczących kurateli oraz przedstawienia dokumentów związanych z jej sprawowaniem; 3) prawo sądu opiekuńczego do udzielania opiekunowi wskazówek i poleceń oraz 4) możliwość korzystania z pomocy kuratorów sądowych poprzez zlecenie wywiadu w celu uzyskania informacji

¹⁹⁶ OSNCP 1976, nr 9, poz. 184, pkt XIV ppkt 4.

¹⁹⁷ Jak wskazuje art. 155 § 1 k.r.o., nadzór ten nie ogranicza się do sytuacji, gdzie zagrożone jest dobro podopiecznego, lecz ma charakter stały – zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1040–1041.

¹⁹⁸ Zob. też H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 94.

o ubezwłasnowolnionym, jego sytuacji bytowej i sprawowanej nad nim kurateli¹⁹⁹. Znajduje to podstawy we wprowadzonym w tym celu w dniu 5 stycznia 2018 r. art. 570^{1a} k.p.c.²⁰⁰

Wśród narzędzi, którymi dysponuje sąd w zakresie sprawowania nadzoru nad kuratelą, wymienić można również piątą możliwość, jaką jest wydawanie zarządzeń kuratorowi w przypadku, gdy nie sprawuje on należycie swojej funkcji (art. 168 k.r.o.). Katalog zarządzeń, które może wydać sąd w tym zakresie, jest otwarty, uzależniony od potrzeby ingerencji w konkretną sprawę. W razie niewykonania zarządzeń sądu przez kuratora sąd opiekuńczy może mu wymierzyć grzywnę²⁰¹ (art. 598 § 2 k.p.c.). Wymiar grzywny nie może przekroczyć 3000 zł (art. 163 k.p.c.).

Szóstym, najostrzejszym środkiem kontroli nad sprawowaniem kurateli jest zwolnienie kuratora z funkcji na podstawie art. 169 § 2 k.r.o. Środek ten znajdzie zastosowanie w sytuacji, gdy kurator dopuścił się czynów lub zaniechań, które naruszają dobro pozostającego pod opieką. Kurator może też sam wystąpić z wnioskiem o zwolnienie go z funkcji z ważnych powodów²⁰² lub też, gdy zaistnieją przeszkody faktyczne lub prawne powodujące niezdolność kuratora do sprawowania opieki. Orzeczenie o zwolnieniu opiekuna wydawane jest w formie postanowienia, od którego przysługuje apelacja²⁰³.

IV.2. Sposób sprawowania nadzoru przez sąd – omówienie wyników badania

Na podstawie badania, poza instrumentami sądowego nadzoru wskazanymi przez ustawodawcę w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym wskazać można jeszcze możliwość zwracania się do ośrodków pomocy społecznej z prośbą o wydanie opinii na temat sprawowania kurateli oraz przedstawienia sytuacji ubezwłasnowolnionego. Jeśli osoba ubezwłasnowolniona częściowo przebywała w domu pomocy społecznej, sąd prosił o udzielenie informacji o stanie zdrowia ubezwłasnowolnionego, niekiedy też o przesłanie wyciągu z jego konta depozytowego.

W większości spraw sąd zobowiązał kuratora do składania sprawozdania ze sprawowanej funkcji. Najczęściej sąd przysyłał kuratorowi formularz z pytaniami otwartymi, zobowiązując do odesłania go sądowi w określonym terminie (zob. tabela 4). Zdarzało się, że przesłany formularz dotyczył opieki nad osobą małoletnią i zawierał m.in. pytania o edukację małoletniego, jego osiągnięcia szkolne, oceny.

¹⁹⁹ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1745–1746.

²⁰⁰ Zob. ustawa z dnia 12 października 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. poz. 2245).

²⁰¹ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1746.

²⁰² L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1750.

²⁰³ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2000 r., III CZP 30/99, OSNC 2000, nr 6, poz. 106.

Tabela 4. Sprawozdania z kurateli²⁰⁴

Pisemne sprawozdanie z kurateli					
Forma sprawozdania ²⁰⁵		Częstotliwość składania ²⁰⁶		Czy były zatwierdzone przez sąd?	
formularz sądowy z pytaniami otwartymi	pisemne sprawozdanie kuratora	Raz do roku	Częściej niż raz do roku	Tak	Nie
78,9%	14,6%	41%	59%	87,7%	12,3%

Warto zauważyć, że w większości przypadków sprawozdania z kurateli były zatwierdzane przez sąd. Jednakże w ponad 12% spraw sąd nie zapoznawał się na bieżąco z informacjami na temat przebiegu kurateli.

Tabela 5. Inne środki nadzoru

Instrument nadzoru zastosowany przez sąd opiekuńczy	% spraw ²⁰⁷
Brak innych środków nadzoru poza sprawozdaniem z kurateli	44%
Wywiad środowiskowy	37,1%
Opinia ośrodka, w którym przebywa ubezwłasnowolniony	9,1%
Przesłuchanie kuratora	7%
Opinia środowiskowa gminnych ośrodków pomocy społecznej	3,5%
Ustanowienie nadzoru kuratora sądowego nad sprawowaniem kurateli	2 sprawy (1,2%)

Aż w 44% spraw sąd ograniczył nadzór **wyłącznie do zobowiązania kuratora do składania sprawozdań z kurateli**. W większości badanych spraw sąd zatwierdzał sprawozdania kuratora (zob. tabela 4.). Niekiedy jednak informacje zawarte w sprawozdaniach wskazywały, że kuratela nie jest sprawowana prawidłowo. W sprawie nr 2 kurator w sprawozdaniu na pytanie o miejsce pobytu ubezwłasnowolnionego poinformował sąd, że kurand przebywa w zakładzie karnym z powodu niespłacania kar grzywny i nieodpracowania ich w Urzędzie Gminy. W kolejnym pytaniu dotyczącym jego zdrowia wskazał, że kurand nie chodzi do lekarza, ponieważ nie jest ubezpieczony ze względu na niestawianie się w Urzędzie Pracy. Treść tego sprawozdania sugerowała, że kurator ograniczył swoje działania do składania sprawozdań z kurateli. Pomimo tych sygnałów oba sprawozdania zostały zatwierdzone przez sąd i nie podjęto innych działań w zakresie nadzoru nad kuratelą.

Nie zawsze też środki nadzoru wykorzystywane przez sąd dawały informacje o sprawowaniu kurateli czy sytuacji ubezwłasnowolnionego. Przykładowo w sprawie nr 29 zlecono przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w miejscu zamieszkania kuratora,

²⁰⁴ Wartości nie sumują się do 100%.

²⁰⁵ Brak sprawozdań wystąpił w 6,5% spraw.

²⁰⁶ Wskazana w postanowieniu o ustanowieniu kuratora.

²⁰⁷ Wartości nie sumują się do 100%.

ubezwłasnowolniony zaś przebywał od kilku lat w szpitalu psychiatrycznym, nie rokując poprawy. Podobnie w sprawie nr 38 kuratorowi sądowemu zlecono przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w miejscu, gdzie z wysokim prawdopodobieństwem nie można było zastać ani kuratora, ani ubezwłasnowolnionego (którzy od dłuższego czasu przebywali w Stanach Zjednoczonych, co kurator sygnalizował w kolejnych sprawozdaniach z kurateli). W sprawie nr 57 już w momencie postępowania o ustanowienie kurateli ubezwłasnowolniony przebywał w domu pomocy społecznej. Pomimo tego, sąd zlecił przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w miejscu zamieszkania kuratora „na okoliczność ustalenia warunków bytowych i życiowych w jakich żyje podopieczny czy kuratela wykonywana jest należycie, czy odnotowano sytuacje wymagające wydania przez sąd opiekuńczy zarządzeń z art. 168 k.r.o.”. W sprawie nr 32 wywiad środowiskowy również przeprowadzono w domu kuratora. W sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego opisano m.in. stan domu kuratora, jego sytuację rodzinną (w niewielkim stopniu modyfikując poprzednie sprawozdanie dotyczące tej osoby, wydane na potrzeby zweryfikowania predyspozycji kandydata na kuratora do sprawowania kurateli, nie zmieniono nawet informacji, które uległy zmianie od czasu ustanowienia kurateli – m.in. wiek dzieci kuratora). Kurator nie podjął prób przeprowadzenia wywiadu w miejscu zamieszkania ubezwłasnowolnionego. Z akt wynikało, że kurand mieszkał sam. Sąd powyższe sprawozdanie zatwierdził i po jakimś czasie zlecił ponownie przeprowadzenie wywiadu środowiskowego kuratorowi sądowemu. Kurator ponownie jedynie zmodyfikował poprzednie sprawozdanie w niewielkim zakresie.

Z aprobatą należy odnieść się do działań sądu podjętych w ramach nadzoru w sprawie nr 67. Sąd w postępowaniu wykonawczym stwierdził, że ubezwłasnowolniony wymaga wsparcia finansowego i sam wystąpił o przyznanie ubezwłasnowolnionemu częściowo takiego wsparcia do instytucji pomocy społecznej.

Jednym z przykładów zastosowania przez sąd narzędzi nadzoru w celu wpłynięcia na sprawowanie kurateli jest sprawa oznaczona nr 134. W omawianej sprawie kuratorem ustanowiono siostrę ubezwłasnowolnionej, nie uprawniając jej ani do reprezentacji ubezwłasnowolnionej, ani zarządu jej majątkiem. Jednocześnie pełniła ona funkcję opiekuna dla całkowicie ubezwłasnowolnionego przyrodniego brata. Kurator pobierała obie renty swoich podopiecznych (każda w wysokości 1200 zł) i przeznaczała je na wydatki rodziny (w skład której wchodziła jeszcze matka ubezwłasnowolnionych, utrzymująca się z renty, mąż kuratora oraz ich wspólne dziecko). Sama kurator utrzymywała się z zasiłku (wynoszącego około 500 zł). Cała (sześciuosobowa) rodzina zamieszkiwała w jednopokojowym mieszkaniu. Wobec tej sytuacji ubezwłasnowolniona postanowiła wyprowadzić się razem ze swoim partnerem do wynajętego mieszkania. Jednakże kurator (mimo wielokrotnych próśb ubezwłasnowolnionej) nie przekazywała środków z jej renty. Środki z wynagrodzenia partnera ubezwłasnowolnionej nie wystarczały na zapewnienie im utrzymania i opłacenie najmu mieszkania. Stało się to powodem wypowiedzenia parze umowy najmu. W sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego

kurator sądowy poinformował sąd, że w jego ocenie byłoby zasadne wszczęcie postępowania o zmianę kuratora dla częściowo ubezwłasnowolnionej. Sąd zlecił przeprowadzenie wywiadu środowiskowego ze wskazaniem, żeby pouczyć ubezwłasnowolnioną, że może złożyć wniosek o zmianę kuratora. Sąd wezwał kurator na posiedzenie wykonawcze i pouczył ją, że ubezwłasnowolniona ma prawo dysponować swoją rentą, zaś kurator powinien jedynie nad tym czuwać i sprawować kontrolę nad umowami zawieranymi przez ubezwłasnowolnioną. W tym przypadku działania sądu sprawiły, że kurator zaczęła prawidłowo wywiązywać się ze swojej funkcji.

Inaczej ocenić można sprawę nr 138. W aktach tej sprawy zawarto notatkę Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie sporządzoną w związku ze sprawowaniem przez kuratora funkcji rodziny zastępczej nad małoletnimi dziećmi ubezwłasnowolnionej. Z notatki wynikało, że kurator był w stanie nietrzeźwym, na tyle, że pracownik centrum prosiła o pomoc dyrektora ośrodka i pracowników ośrodka, ponieważ bała się przeprowadzać wywiad w miejscu jego pobytu. Jeszcze przed ustanowieniem kuratora w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego wskazano, że ma on problemy z alkoholem. Z materiału dowodowego wynikało, że pije ciągami. Sąd zlecił przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w miejscu zamieszkania rodziny. W sprawozdaniu z wywiadu potwierdzono wskazane informacje. Kurator sądowy wskazał, że celowe byłoby przeprowadzenie rozmowy dyscyplinującej z kuratorem przez sąd. Jednakże sąd nie podjął żadnych działań w tym zakresie i zatwierdzał kolejne sprawozdania kuratora. Podobnie w opisaney wcześniej sprawie nr 148. Sąd po dostrzeżeniu sygnałów świadczących o tym, że kuratela sprawowana jest nieprawidłowo, podjął pewne czynności – m.in. zlecił przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, próbował ustalić miejsce pobytu i numer telefonu kuratora, skierował do ubezwłasnowolnionej pytanie, czy chciałaby zmiany kuratora (nie udzieliła odpowiedzi). Jednakże czynności te jedynie potwierdziły wcześniejsze obserwacje sądu. Nie podjęto innych działań.

Jak sygnalizowano w tabeli 5 w dwóch sprawach ustanowiono **nadzór kuratora sądowego** nad sprawowaniem kurateli. Miało to miejsce po tym jak w sprawie nr 137 podczas rozprawy kandydat na kuratora (małżonek ubezwłasnowolnionej częściowo) wskazał, że potrzebuje pokierowania nim, ma trudności w skłonieniu żony do regularnych wizyt kontrolnych, leczenia. Sąd ustanowił nad kuratelą nadzór kuratora sądowego (zobowiązując go do składania kwartalnych sprawozdań z kurateli). W sprawie nr 140 sąd zastosował ten środek nadzoru po stwierdzeniu nieprawidłowości w sprawowanej kurateli. Kuratorem ustanowiono matkę ubezwłasnowolnionej, która już w momencie jej ustanowienia nie dawała rąkomi, że kuratela będzie sprawowana z należytą starannością. Miała ograniczoną władzę rodzicielską względem małoletniej córki, którą umieszczono w rodzinie zastępczej. Zobowiązano ją do odbycia terapii odwykowej, czego się nie podjęła. W opinii gminnego ośrodka pomocy społecznej wskazano, że ubezwłasnowolniona może być przez nią źle traktowana. Co więcej wywiad środowiskowy wskazał na nieprawidłowe sprawowanie kurateli – sprawozdanie to przesłano

do prokuratury, ale prokurator odmówił wszczęcia dochodzenia w sprawie o znęcanie się nad ubezwłasnowolnioną, sygnalizował jednak, że zaniedbania ze strony matki „mogą mieć istotne znaczenie dla sądu rodzinnego w zakresie rozstrzygania o kurateli”. Sąd wezwał kuratora na posiedzenie wykonawcze w celu przeprowadzenia rozmowy dyscyplinującej. Kurator jednak nie stawiała się na to posiedzenie, nie złożyła (od momentu ustanowienia jej kuratorem) ani jednego sprawozdania z kurateli. Wszczęto z urzędu postępowanie o zmianę kuratora. W sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego kurator sądowy wskazał, że kurator w dalszym ciągu nie utrzymuje abstynencji oraz, że ubezwłasnowolniona potwierdza stosowanie wobec niej przemocy fizycznej ze strony matki. Nie zmieniono kuratora, jedynie ustanowiono nad kuratelą nadzór kuratora.

O ile do pierwszego z rozstrzygnięć sądu można odnieść się z aprobatą – kuratelę powierzone osobie najbliższej dla ubezwłasnowolnionej, dającej rękojmię należytego sprawowania kurateli, jednak wymagającej wsparcia osoby trzeciej w jej pełnieniu; tak trudno ocenić drugą z decyzji sądu pozytywnie. Już w momencie ustanowienia kuratora wątpliwości budziło, czy będzie prawidłowo sprawować swoją funkcję. Sygnały dotyczące problemu alkoholowego kuratora i stosowania przemocy wobec ubezwłasnowolnionej powinny, w mojej ocenie, skłonić sąd do jak najszybszej zmiany kuratora. Można przypuszczać, że skoro kurator zignorował zalecenia sądu (zarówno co do utrzymania abstynencji, jak i wezwania na posiedzenie oraz składania sprawozdań z kurateli), ustanowienie nadzoru kuratora sądowego może okazać się niewystarczające.

IV.3. Zezwolenie sądu opiekuńczego w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku ubezwłasnowolnionego częściowo

IV.3.1. Omówienie pojęcia „ważniejsze sprawy” w rozumieniu art. 156 w zw. z art. 178 § 2 k.r.o. oraz art. 593 k.p.c.

Zgodnie z art. 156 w zw. z art. 178 k.r.o. kurator²⁰⁸ powinien uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego²⁰⁹ we wszelkich ważniejszych sprawach dotyczących zarówno osoby, jak

²⁰⁸ Do złożenia wniosku, w myśl art. 593 k.p.c. uprawniony jest kurator. Sąd może też wszcząć postępowanie z urzędu, jeśli stwierdzi, że niezłożenie wniosku przez kuratora narusza interes pupila, zob. E. Marszałkowska-Krześ, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2018, komentarz do art. 593 k.p.c.; inaczej: H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 369. Zdaniem Autorów przepis ten stanowi wyjątek względem art. 570 k.p.c., w związku z czym sąd nie może postępowania w tym przedmiocie wszcząć z urzędu. Z wnioskiem takim wystąpić może np. prokurator (art. 7 k.p.c.).

²⁰⁹ Sądem opiekuńczym jest sąd rejonowy miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie dotyczy, a w braku miejsca zamieszkania, sąd opiekuńczy miejsca jej pobytu (art. 569 § 1 k.p.c.); w braku obu podstaw sądem właściwym jest sąd m.st. Warszawy; zob. też A. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 369; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie...*, s. 155.

i majątku ubezwłasnowolnionego²¹⁰. Jako kryteria kwalifikujące sprawę jako „ważną”, pociągające za sobą obowiązek uzyskania przez opiekuna stosownego zezwolenia, wymienia się: **doniosłość skutków czynności, jej wartość majątkową, przewidywalność, jej odstępstwa od standardów tego typu czynności i sporności danej czynności**. Są to nie tylko sprawy przekraczające zwykły zarząd majątkiem, ale również istotne ze względu na system wartości pozaprawnych²¹¹.

Bezsporne jest, że dokonanie czynności bez wymaganego zezwolenia sądu pociąga za sobą jej bezwzględnie nieważność²¹². Czynność ta nie może być konwalidowana²¹³. Zezwolenie sądu lub potwierdzenie czynności przez kuranda, po uzyskaniu przez niego pełnej zdolności do czynności prawnych nie może być wyrażone *ex post*²¹⁴. Czynność procesowa dokonana bez wymaganego zezwolenia sądu opiekuńczego jest bezskuteczna, jednak nie jest bezwzględnie nieważna²¹⁵. Brak wymaganego zezwolenia sądu (art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c.) jest usuwalny (art. 199 § 2 k.p.c.).

Jeśli chodzi o czynności, które do swojej ważności wymagają potwierdzenia przedstawiciela ustawowego – kuratora (art. 18 § 1 k.c.), zezwolenie sądu może być uzyskane po zawarciu umowy przez kuranda²¹⁶.

Zezwolenie sądu może mieć charakter ogólny, czyli obejmujący wiele powtarzalnych, podobnych czynności. Sąd nie może jednak wydać zezwolenia blankietowego. Postanowienie powinno w sposób precyzyjny określać charakter czynności, jakich ma dokonywać kurator oraz warunki ich podejmowania²¹⁷.

Postanowienie o zezwoleniu na dokonanie czynności w ważniejszych sprawach dotyczących osoby²¹⁸ lub majątku ubezwłasnowolnionego częściowo staje się skuteczne z chwilą uprawomocnienia się i nie może być zmienione ani uchylone, jeśli wywarło ono skutki prawne wobec osób trzecich²¹⁹ (art. 593 zd. 2 k.p.c.)²²⁰. Co ważne, wydanie tego postanowienia przez sąd nie pociąga za sobą powstania obowiązku dokonania czynności przez kuratora. Może on,

²¹⁰ Zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1041.

²¹¹ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1698 i 1699.

²¹² L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1699.

²¹³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., 1 CO 16/61, OSNCP 1963, nr 9, poz. 187; por. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08, OSNC 2009, nr 12, poz. 169 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2009 r., II CSK 262/09, OSNC-ZD 2010, nr C, poz. 79.

²¹⁴ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1709.

²¹⁵ A. Partyk, *Dopuszczalność konwalidacji czynności prawnej dokonanej imieniem osoby pozostającej pod opieką lub podlegającej władzy rodzicielskiej przez przedstawiciela ustawowego bez uprzedniego zezwolenia sądu opiekuńczego*, LEX 2016, pogląd nr 1 i przytoczone tam orzecznictwo, zob. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08, OSNC 2009, nr 12, poz. 169.

²¹⁶ Zob. H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 90.

²¹⁷ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1046; H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 92.

²¹⁸ Zob. rozważania dotyczące zezwolenia sądu na udzielenie ubezwłasnowolnionemu świadczenia medycznego – B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 464 i n. oraz w zakresie sądowego nadzoru nad decyzjami medycznymi przedstawiciela ustawowego – B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 510 i n.

²¹⁹ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 92.

²²⁰ Stanowi to wyjątek względem reguły ustanowionej w art. 578 § 1 k.p.c.; zob. H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 370.

niezależnie od przyczyn, odstąpić od wykonania czynności²²¹. W sprawie nr 40 sąd zezwolił kuratorowi na wyrażenie zgody na umieszczenie częściowo ubezwłasnowolnionej w domu pomocy społecznej. Kurator nie podjął jednak żadnych kroków w tym celu, mimo że dom, w którym samotnie mieszkała ubezwłasnowolniona, nie nadawał się do mieszkania na zimę. W sprawozdaniu złożonym półtora roku później kurator sygnalizował potrzebę umieszczenia jej w placówce. Ze sprawozdań wynika, że ubezwłasnowolniona sama zorganizowała sobie pobyt w szpitalu psychiatrycznym i po jego opuszczeniu także miejsce w Domu Pomocy Społecznej.

W ramach nadzoru nad kuratelą sąd opiekuńczy może weryfikować, czy czynność, co do której udzielono sądowego zezwolenia, została dokonana i czy odbyło się to w granicach zezwolenia. Uzyskanie zezwolenia, o którym mowa w art. 156 k.r.o., nie tworzy po stronie kuratora obowiązku dokonania czynności. Jak zostało wskazane powyżej, może on odstąpić od jej dokonania. Jednakże w sprawowaniu funkcji kurator powinien wykazywać się należytą starannością (art. 154 k.r.o.) w rozumieniu art. 355 § 1 k.c. Sąd opiekuńczy w ramach sprawowanego nadzoru ocenia, czy odstąpienie od dokonania czynności przez kuratora było uzasadnione²²².

Ważne jest, aby zezwolenie sądu poprzedzało podjęcie czynności. W przypadku uchylecia przez Sąd Najwyższy postanowienia sądu opiekuńczego wydanego w oparciu o art. 156 k.r.o. zawarta na podstawie tego zezwolenia umowa nie będzie nieważna²²³.

Warto nadmienić, że w ważniejszych sprawach kurator może również podejmować czynności faktyczne. Co prawda nieuzyskanie zezwolenia sądu opiekuńczego nie pociąga za sobą żadnej sankcji w zakresie ważności czynności, jednak może wpływać na ocenę należytego sprawowania kurateli²²⁴.

Ponieważ w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie sformułowano katalogu²²⁵ ważniejszych spraw, mogą zaistnieć wątpliwości, czy dana sprawa jest właśnie sprawą wymagającą uzyskania zezwolenia sądu do jej dokonania. W tej sytuacji wskazane jest, aby kurator²²⁶ wystąpił o nie przed jej dokonaniem²²⁷.

²²¹ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1046.

²²² H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 92; zob. też B. Janiszewska, *Zgoda...*, s. 521.

²²³ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1047.

²²⁴ G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 69.

²²⁵ G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 69.

²²⁶ Z wnioskiem tym nie może wystąpić inna osoba, np. kontrahent czynności prawnej – zob. G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 72; L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1699.

²²⁷ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 93; por. L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1701.

IV.3.2. Wskazanie zakresu spraw będących przedmiotem postępowania i rozstrzygnięć sądu

W 15% spraw kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo zwracał się do sądu o zezwolenie na podjęcie czynności lub wyrażenie zgody w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku ubezwłasnowolnionego częściowo. W 11 sprawach kurator chciał dokonać na rzecz podopiecznego czynności przekraczającej zwykły zarząd majątkiem. Były to sprawy dotyczące sprzedaży nieruchomości (sprawy nr 30, 121, 131), przekazania nieruchomości w drodze darowizny (sprawy nr 108, 139, 147, 157), zdania lokalu socjalnego (sprawa nr 31, w której wszczęto postępowanie o eksmisję ubezwłasnowolnionej), odrzucenia spadku po zmarłym ojcu (sprawa nr 78), czy zrzeczenia się spadku po zmarłej żonie bez obowiązku spłaty (sprawa nr 86) oraz pozwolenia na zawarcie umowy dzierżawy (sprawa nr 124).

W sprawie nr 132 sąd zezwolił kuratorowi na dochodzenie odszkodowania i zadośćuczynienia w imieniu ubezwłasnowolnionej.

W czterech sprawach kurator wystąpił do sądu opiekuńczego z wnioskiem o umieszczenie kuranda w domu pomocy społecznej, zaś w dwóch przypadkach w zakładzie opiekuńczo-leczniczym.

W kilku przypadkach kurator zwracał się do sądu z prośbą o podjęcie działań nie w formie wniosku, lecz w sprawozdaniu z kurateli (w sekcji „uwagi i wnioski pod adresem sądu”). Były to w większości przypadków wnioski o skierowanie kuranda na przymusowe leczenie²²⁸ lub detoksykację (np. w sprawach nr 19, 36, 60 i 133). W większości spraw sąd podjął działania mające na celu zweryfikowanie potrzeby ingerencji – tak w sprawach nr 60 i 133. W sprawie nr 19 sąd w odpowiedzi na sygnał kuratora, że stan zdrowia ubezwłasnowolnionego wymaga skierowania go na przymusową detoksykację, pouczył kuratora, by w razie pogorszenia się stanu zdrowia podopiecznego złożył wniosek o całkowite ubezwłasnowolnienie.

Od postanowienia sądu przysługuje apelacja (tak np. w sprawie nr 127 ubezwłasnowolniona odwołała się od postanowienia, w którym sąd zezwolił na umieszczenie jej w domu pomocy społecznej).

W około połowie spraw²²⁹, w których kurator występował do sądu o zezwolenie z art. 156 k.r.o., był on upoważniony do zarządu majątkiem i reprezentacji ubezwłasnowolnionego częściowo. W pozostałych sprawach kurator nie występował do sądu o rozszerzenie uprawnień w celu złożenia wniosku dotyczącego czynności w ważniejszych sprawach. Jedyny wyjątek stanowiła sprawa nr 131, w której najpierw sąd rozszerzył w postanowieniu uprawnienia kuratora, powołując go do zarządu majątkiem kuranda (w aktach nie było wniosku kuratora w tym przedmiocie), a następnie wydał postanowienie, w którym zezwolił na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem. W pozostałych sprawach

²²⁸ Zob. uwagi B. Janiszewskiej, *Zgoda...*, s. 519.

²²⁹ W 16 sprawach był on upoważniony do reprezentacji i w 15 z tych spraw do zarządu majątkiem ubezwłasnowolnionego częściowo.

pozytywne rozpatrzenie wniosków kuratorów wiązało się z jednoczesnym przyznaniem im uprawnienia do złożenia wniosku w tym zakresie.

IV.3.3. Inne uwagi (dokonanie czynności przekraczającej umocowanie sądu, kwestia legitymacji do złożenia wniosku, postępowanie dowodowe)

W sprawie nr 31 sąd uznał, że kuratorowi (nieupoważnionemu do reprezentacji) nie przysługuje legitymacja do skutecznego wystąpienia z wnioskiem o umieszczenie częściowo ubezwłasnowolnionej bez jej zgody w domu pomocy społecznej i oddalił wniosek na posiedzeniu niejawnym.

W sprawie nr 32 doszło do dokonania czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu bez uprzedniego uzyskania zezwolenia sądu w tym zakresie. W jednym ze sprawozdań zawarto informację, że ubezwłasnowolniony „majątek przepisał na mojego [tj. kuratora – dop. aut.] syna, dał się namówić teraz ma więcej pieniędzy na życie i na opłaty i.t.d.”. Sprawozdanie zostało zatwierdzone, nie podjęto żadnych czynności w tej sprawie, co budzi wątpliwości w zakresie prawidłowości sprawowania nadzoru przez sąd.

W sprawie nr 30 kurator złożył wniosek o zezwolenie sądu na dokonanie czynności przekraczającej zwykły zarząd majątkiem. Sąd zezwolił kuratorowi na podjęcie czynności polegającej na sprzedaży udziału ubezwłasnowolnionej w nieruchomości; wskazując przy tym minimalną cenę oraz sposób rozporządzenia pieniędzmi uzyskanymi ze sprzedaży (wpłata na lokatę lub konto kuranda). W postanowieniu również zobowiązał kuratora do przedstawienia zaświadczenia o ulokowaniu pieniędzy sądowi. Jak wynika z przedstawionego sądowi oświadczenia, kurator wykroczył poza zobowiązanie sądu, sprzedając udział za wartość niższą o 10% od minimalnej wartości wskazanej przez sąd.

Kurator przekroczył zakres umocowania wyznaczony przez sąd w postanowieniu. Należy stwierdzić, że działał on jak *falsus procurator* (art. 103 k.c.)²³⁰. W tej sytuacji powstaje stan bezskuteczności zawieszonyj (*negotium claudicans*). Stan ten trwa do momentu potwierdzenia czynności przez osobę, w której imieniu działał fałszywy pełnomocnik (przez kuranda po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnej), bądź upływu czasu²³¹ na potwierdzenie tej czynności. Jeśli czynność nie zostanie potwierdzona, staje się bezwzględnie nieważna od chwili jej dokonania. Jednak „potwierdzenie działań rzekomego przedstawiciela ustawowego

²³⁰ Jak wskazuje M. Pazdan, art. 103 § 3 k.c. można stosować *per analogiam* do przedstawicieli ustawowych – zob. M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz*, red. K. Pietrzykowski. Warszawa 2018, s. 448.

²³¹ Czas na potwierdzenie czynności jest terminem zawitym. Po jego upływie uprawnienie do potwierdzenia czynności wygasa –, zob. P. Sobolewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Legalis 2018, komentarz do art. 103 k.c.

przez zastępowanego będzie bardzo często praktycznie niemożliwe ze względu na brak zdolności do czynności prawnych po stronie reprezentowanego”²³².

IV.4. Zmiana kuratora

Jednym z powodów wygaśnięcia funkcji kuratora jest zwolnienie go z tej funkcji przez sąd opiekuńczy (art. 169 w zw. z art. 178 k.r.o.). Sąd może zwolnić kuratora na jego żądanie – jeśli występują ku temu ważne powody (art. 169 § 1 k.r.o.) lub z urzędu, jeśli stwierdzi, że kurator jest niezdolny do dalszego sprawowania funkcji – z powodu przeszkód faktycznych lub prawnych albo w związku z nieprawidłowym sprawowaniu przez niego kurateli – poprzez dopuszczenie się czynów lub zaniedbań, przez co naruszone zostaje dobro kuranda (art. 169 z k.r.o.). W wskazanych sytuacjach wygasa jedynie funkcja danego kuratora, zaś kuratela trwa nadal²³³.

Wśród ważnych powodów uzasadniających zwolnienie kuratora z funkcji na jego żądanie wymienia się takie okoliczności, które sprawiają, że dalsze sprawowanie kurateli jest dla niego zbyt uciążliwe lub w ogóle niemożliwe. Może to być np.: obłożna choroba²³⁴, osiągnięcie podeszłego wieku, ogólne pogorszenie się stanu zdrowia nadmiernie utrudniające kuratorowi sprawowanie opieki. Wśród powodów wskazać można również powiększenie się rodziny kuratora, co powoduje po jego stronie obowiązek zaangażowania się w sprawy rodzinne; zmianę miejsca pracy – w wyniku której dojazd do kuranda staje się utrudniony; zwiększenie liczby obowiązków zawodowych czy też ujawnienie się takich cech podopiecznego, które wymagają bardziej energicznego kierowania nim, czego opiekun nie jest w stanie zapewnić. Poza tymi przyczynami istnieć mogą inne powody uzasadniające wystąpienie do sądu z wnioskiem o zwolnienie z funkcji kuratora, np. „powstanie u opiekuna braku zrozumienia czy uczucia niechęci w stosunku do podopiecznego”. Katalog ten można uzupełnić również o inny powód – zwiększenia zakresu pieczy w postaci pogorszenia się stanu zdrowia ubezwłasnowolnionego, pociągający za sobą konieczność zorganizowania bardziej intensywnej opieki²³⁵. Jednak przyczyny uzasadniające zmianę kuratora muszą istnieć obiektywnie, tzn. niezależnie od woli kuratora²³⁶.

Podkreślenia wymaga, że zwolnienie kuratora z funkcji następuje w drodze wydania przez sąd postanowienia w tym przedmiocie, nie zaś przez złożenie wniosku²³⁷. Postanowienie o zwolnieniu ze sprawowania kurateli jest orzeczeniem merytorycznym, kończącym postę-

²³² P. Sobolewski, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 103 k.c.

²³³ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1072.

²³⁴ Inaczej L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1750.

²³⁵ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1750.

²³⁶ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1750.

²³⁷ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1072.

powanie, jest to orzeczenie co do istoty sprawy w rozumieniu art. 518 k.p.c. Przysługuje od niego apelacja²³⁸.

Zgodnie z art. 169 § 2 k.r.o sąd zwalnia kuratora ze względu na jego niezdolność do sprawowania funkcji. Może być to niezdolność prawna, czyli taka okoliczność, która wyłącza możliwość ustanowienia danej osoby kuratorem, np. utrata pełnej zdolności do czynności prawnych w wyniku ubezwłasnowolnienia. Sytuacja ta nie powoduje wygaśnięcia funkcji kuratora *ex lege*, albowiem wprowadzenie przez ustawodawcę cytowanego przepisu, wskazującego na działanie sądu w tym przypadku, byłoby zbędne²³⁹.

Jeśli chodzi o faktyczną niemożliwość sprawowania kurateli, oznacza to taki stan rzeczy, w którym dalsze sprawowanie kurateli będzie lub może być nienależyte²⁴⁰. Przepis wskazuje również możliwość zwolnienia kuratora, jeśli sąd uzna, że dopuszcza się on czynów lub zaniedbań, które naruszają dobro kuranda.

Następstwem zwolnienia kuratora z funkcji jest konieczność ustanowienia nowego kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Dotychczasowy kurator jest jednak zobowiązany prowadzić pilne sprawy²⁴¹ ubezwłasnowolnionego częściowo aż do momentu powołania nowego kuratora (tj. do czasu złożenia przez niego przyrzeczenia i objęcia opieki – art. 153 k.r.o.)²⁴², chyba że sąd opiekuńczy postanowi inaczej (art. 169 § 3 k.r.o.)²⁴³. Preferowaną sytuacją byłoby zwolnienie kuratora z funkcji i jednocześnie powołanie nowego kuratora w celu zapewnienia ciągłości kurateli²⁴⁴.

W doktrynie prezentowany jest pogląd, że kurator nie ma podstaw do żądania zwolnienia z kurateli, jeśli okoliczności utrudniające mu jej sprawowanie istniały już w momencie objęcia funkcji. Jednak, jeśli zdaniem sądu kuratela jest sprawowana nienależycie, może dojść do zwolnienia kuratora z funkcji na podstawie art. 169 § 2 k.r.o.

Oprócz wskazanych powodów zwolnienia z tej funkcji przez sąd, wygasa ona w wypadku śmierci kuratora²⁴⁵. Powodem wygaśnięcia funkcji jest też ustanie kurateli (w związku z uchyleniem ubezwłasnowolnienia, zmiany ubezwłasnowolnienia częściowego na całkowite lub śmierci kuranda)²⁴⁶.

²³⁸ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2000 r., III CZP 30/99, OSNC 2000, nr 6, poz. 106.

²³⁹ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1073.

²⁴⁰ G. Jędrejek wskazuje, że okolicznością taką może być np. długotrwały pobyt za granicą – zob. G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 109; podobnie H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 213.

²⁴¹ Zdaniem G. Jędrejka są to przede wszystkim czynności faktyczne dotyczące osoby lub majątku – zob. G. Jędrejek, *Kodeks...*, s. 110.

²⁴² Na temat tego, jakie sprawy mogą być uważane za „pilne” – zob. S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1073 i n.

²⁴³ Jak słusznie wskazuje L. Kociucki, w tym przypadku nie stosuje się przepisów Kodeksu cywilnego o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia. Odpowiedzialność kuratora działającego na mocy art. 169 § 3 k.r.o. z powodu nienależytego sprawowania pieczy wynika z zasady *quasi ex contractu* – zob. L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1751 i cytowana tam literatura.

²⁴⁴ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1751.

²⁴⁵ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1750.

²⁴⁶ L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1750.

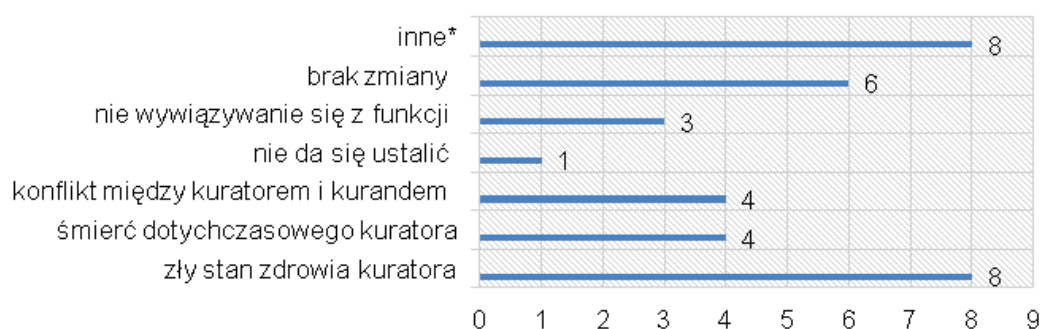
W 28 sprawach toczyło się postępowanie o zmianę kuratora (stanowi to 18% wszystkich przypadków). W większości spraw doszło do jednej zmiany, w czterech przypadkach zmiana kuratora nastąpiła dwukrotnie po ustanowieniu kurateli, zaś w jednej sprawie doszło do pięciu zmian kuratora. Spraw, w których złożono wniosek o zmianę kuratora, mogło być więcej. O niektórych postępowaniach w tym zakresie wiadomo ze sprawozdań z kurateli, nie ma zaś ani wniosku, ani postanowienia w tym przedmiocie w aktach sprawy (np. sprawa nr 51, w której ze sprawozdań kuratora wiadomo, że ubezwłasnowolniona złożyła wniosek o zmianę kuratora, w wyniku którego toczyło się postępowanie – brak informacji w aktach).

IV.4.1. Przyczyny zmiany kuratora -- wprowadzenie

W postępowaniu o zwolnienie kuratora z funkcji sąd powinien ustalić, czy rzeczywiście istnieją powody do jego zmiany (wskazane w art. 169 k.r.o.), czy może bardziej celowe byłoby podjęcie przez sąd innych działań (np. wydanie odpowiednich zarządzeń), które umożliwiłyby dalsze sprawowanie funkcji przez kuratora. Sąd powinien kierować się w tym zakresie dobrem kuranda²⁴⁷.

Po zwolnieniu z funkcji kurator zobowiązany jest zwrócić sądowi opiekuńczemu zaświadczenie (art. 591 § 2 k.p.c.)²⁴⁸.

Przyczyny zmiany kuratora



Wykres 2. Przyczyny zmiany kuratora

*Inne:

- zmiana miejsca pracy – dot. pracowników DPS – 2
- zwiększenie zakresu obowiązków zawodowych – 3
- brak możliwości utrzymania kontaktu – 2 (zmiana miejsca zamieszkania bądź przebywanie kuranda w oddziale zamkniętym)
- brak zgody na objęcie funkcji (odmowa złożenia przyrzeczenia) – 1

²⁴⁷ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1075.

²⁴⁸ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 211.

IV.4.2. Wszczęcie postępowania o zmianę kuratora

Sposób wszczęcia postępowania o zmianę kuratora zależy od przyczyn tej zmiany. Jeśli zachodzą przesłanki wskazane w art. 169 § 1 k.r.o., do wystąpienia z wnioskiem uprawniony jest kurator. Sąd nie może wszcząć postępowania o zwolnienie kuratora z funkcji z urzędu w oparciu o tę podstawę prawną²⁴⁹. Może to zrobić na podstawie art. 169 § 2 k.r.o. Z wnioskiem o zmianę kuratora może również wystąpić sam ubezwłasnowolniony częściowo.

W sprawie nr 134 matka ubezwłasnowolnionej (pełniąca funkcję kuratora) oraz jej małżonek (ojczym ubezwłasnowolnionej) złożyli wspólny wniosek o zwolnienie kuratora z funkcji i ustanowienie nowym kuratorem ich wspólnej córki. Wniosek pisany był w liczbie mnogiej „prosimy, aby...”. W związku z tym wnioskiem sąd wszczął postępowanie (jako wnioskodawcę traktując wyłącznie dotychczasową kurator, matkę ubezwłasnowolnionej). Ojczym ubezwłasnowolnionej skierował do sądu kolejne pismo określone jako „prośba”, w której ponownie prosił o ustanowienie jego córki kuratorem dla ubezwłasnowolnionej. W odrębnej notatce wskazano, że ojczym nie może być uczestnikiem tego postępowania i zostanie wezwany jedynie w charakterze świadka. Jak wskazano powyżej, wnioski potraktowano rozłącznie, nie wydano jednak postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania (względem ojczyma ubezwłasnowolnionej) ani postanowienia o odmowie dopuszczenia w charakterze uczestnika. Zgodnie z art. 510 § 1 zd. 3 k.p.c. na odmowę dopuszczenia do postępowania w charakterze uczestnika przysługuje zażalenie. Sąd jednak nie wydał żadnej decyzji w tej sprawie, jedynym śladem niedopuszczenia ojczyma ubezwłasnowolnionej jest wspomniana odrębna notatka.

W sytuacji gdy jeden z wnioskodawców nie ma uprawnienia do złożenia wniosku, należy odmówić mu udziału w sprawie. Każdy z współwnioskodawców uzyskuje samodzielną i niezależną pozycję wnioskodawcy w postępowaniu. W tym wypadku sąd powinien potraktować wnioski rozłącznie i oddalić wniosek w odniesieniu do wnioskodawcy nieuprawnionego do wszczęcia postępowania. W dalszej kolejności sąd może badać, czy wnioskujący, który nie był uprawniony do złożenia wniosku, nie jest zainteresowany wynikiem sprawy i ewentualnie wezwać go w charakterze uczestnika²⁵⁰.

Z aprobatą należy odnieść się do wnikliwego badania przez sąd legitymacji wnioskodawców i rozłączne potraktowanie ich wniosków. Pożądane byłoby jednak, aby sąd wydał w kwestii oddalenia wniosku postanowienie i po stwierdzeniu, że ojczym osoby ubezwłasnowolnionej nie jest zainteresowany w rozumieniu art. 510 k.p.c., wydać postanowienie o odmowie dopuszczenia do udziału w postępowaniu.

W sprawie nr 136 wniosek o zmianę kuratora złożył dziadek ubezwłasnowolnionego (który był wnioskodawcą w sprawie o jego ubezwłasnowolnienie). Kuratorem była jego córka (matka ubezwłasnowolnionego częściowo), która zdaniem wnioskującego z racji pracy za granicą

²⁴⁹ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, *Opieka...*, s. 214.

²⁵⁰ P. Ryłski, *Uczestnik...*, s. 176.

nie była w stanie należycie sprawować kurateli. Wnioskodawca wskazywał gotowość do pełnienia funkcji i wnosił o ustanowienie go kuratorem. Sąd potraktował jego wniosek jako zawiadomienie (art. 572 k.p.c.), założono sprawę, której nadano nową sygnaturę, postępowanie wszczęto z urzędu (nie wpięto do nowych akt wniosku o zmianę kuratora). Wnioskującego wezwano, podobnie jak w wyżej omawianej sprawie, w charakterze świadka. Wobec niestwierdzenia podstaw do zwolnienia z funkcji nie zmieniono kuratora²⁵¹.

W sprawie nr 146 wobec agresji ze strony ubezwłasnowolnionej i złych relacji z nią, kurator złożył wniosek o zwolnienie z pełnionej funkcji. Sąd wezwał go do wskazania kandydata na kuratora – wskazał brata ubezwłasnowolnionej. Ten odmówił pełnienia tej funkcji. Wobec tego sąd wskazał, że nie nada wnioskowi dalszego biegu, jeśli obecny kurator nie wskaże nowego kandydata. Jak zostało wspomniane wcześniej, sąd nie powinien uzależniać nadania wnioskowi biegu od wskazania przez wnioskodawcę kandydata na kuratora. Co więcej, kurator wykazał istnienie ważnych powodów uniemożliwiających mu sprawowanie kurateli (art. 169 § 1 k.r.o.). W tej sytuacji sąd powinien zbadać, czy istnieją przesłanki uzasadniające zmianę kuratora i jeśli stwierdzi, że tak – rozpocząć poszukiwania nowego kandydata na kuratora.

Również w sprawie nr 48 nie doszło do zmiany kuratora ze względu na brak potencjalnych kandydatów do pełnienia tej funkcji. Kurator nie wywiązywała się należycie z funkcji i można było przypuszczać, że sytuacja ta się nie zmieni²⁵².

W postanowieniu zwalniającym kuratora z funkcji sąd powołuje nowego kuratora do sprawowania kurateli. Często pociąga to za sobą wątpliwości co do zakresu umocowania nowego kuratora, jeśli sąd wyraźnie nie ukształtuje tego w treści orzeczenia. Przykładowo w sprawie oznaczonej nr 152 dotychczasowy kurator uprawniony był do reprezentacji i zarządu majątkiem kuranda, zaś w postanowieniu o zmianie kuratora zwolniono go z funkcji, ustanowiono nowego kuratora (bez wyraźnego przyznania mu tych uprawnień) i zobowiązano go do składania ogólnych rachunków z zarządu majątkiem.

²⁵¹ Zob. uwagi dotyczące legitymacji do wszczęcia postępowania o ograniczenie władzy rodzicielskiej rodziców i ustanowienia dziadków rodziną zastępczą – P. Ryłski, *W kwestii legitymacji procesowej dziadków małoletniego w postępowaniu opiekuńczym o umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej*, [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, Warszawa 2014, s. 477–488. Autor wskazuje, że w sytuacji zgłoszenia wniosku o ograniczenie władzy rodzicielskiej z jednoczesnym zgłoszeniem gotowości sprawowania funkcji rodziny zastępczej przez dziadków małoletniego nie przysługuje im uprawnienie do żądania wszczęcia postępowania. Sąd jednak powinien zweryfikować, czy nie istnieją podstawy do wszczęcia postępowania w tej sprawie z urzędu, nie może poprzestać na oddaleniu wniosku. Mimo iż wskazany stan prawny jest inny od omawianego w niniejszym opracowaniu, wskazówki Autora mogą okazać się przydatne w ocenie, czy dziadkowi osoby ubezwłasnowolnionego częściowo przysługuje uprawnienie do złożenia wniosku o zmianę kuratora.

²⁵² Kuratorem ustanowiono matkę, która miała ograniczoną władzę rodzicielską w stosunku do ubezwłasnowolnionej (która do osiągnięcia pełnoletności przebywała w domu dziecka) i była pozbawiona władzy rodzicielskiej w stosunku do dwójki innych dzieci. Zamieszkiwała z dwoma konkubentami, z których jeden podejmował próby samobójcze i groził samobójstwem, w rodzinie istniał również problem alkoholowy. Ubezwłasnowolniona wykazywała zachowania autodestrukcyjne, podjęła próbę samobójczą.

IV.4.3. Uwagi dotyczące postępowania dowodowego w sprawie o zmianę kuratora

Zmiana kuratora jest sprawą ważniejszą w rozumieniu art. 576 k.p.c., w związku z czym sąd powinien oprócz wysłuchania osoby ubezwłasnowolnionej częściowo wezwać jej osoby bliskie w celu wysłuchania²⁵³. Niestety w wielu przypadkach, po wyczerpującym postępowaniu dowodowym w sprawie o ustanowienie pierwszego kuratora, sąd ograniczał się jedynie do przesłuchania nowego kandydata na kuratora na rozprawie (np. sprawa nr 20), niekiedy wydając postanowienie na posiedzeniu niejawnym, nie przeprowadzając żadnego dowodu w celu zweryfikowania kompetencji kuratora do sprawowania kurateli (np. sprawa nr 61²⁵⁴).

W jednej ze spraw (sprawa nr 101) dwa lata po ustanowieniu kurateli ubezwłasnowolniony wystąpił z wnioskiem o zmianę kuratora, wskazując preferowanego kandydata do sprawowania tej funkcji. Wyznaczono rozprawę (na którą ubezwłasnowolniony nie stawił się, ponieważ przebywał w tym czasie w szpitalu psychiatrycznym). Podczas rozprawy przesłuchano dotychczasowego kuratora (kandydat na kuratora nie stawił się). Przesłuchanie sąd ograniczył do zadania kuratorowi jednego pytania o to, kim jest proponowany przez ubezwłasnowolnionego częściowo kandydat na kuratora. Na tym zakończyło się całe postępowanie dowodowe i sąd wniosek oddalił. Już w postępowaniu o ustanowienie kurateli powołany w nim kurator sygnalizował, że funkcję będzie mógł pełnić tylko czasowo. Wskazywał, że z racji odległego miejsca zamieszkania nie może regularnie widywać się z ubezwłasnowolnionym, nie stać go na dojazdy do niego. Sprawozdania z kurateli były bardzo oszczędne (wielokrotnie na pytania w formularzu sprawozdania odpowiadał „nie wiem”). Zapytany jak często utrzymuje kontakt z kurandem, podał, że w ciągu trzech lat kontaktował się z nim dwukrotnie. W sprawozdaniach podawał nieaktualny adres kuranda. Dopiero po wniosku kuratora (złożonego cztery lata po wniosku ubezwłasnowolnionego) doszło do zmiany kuratora. W tym przypadku wątpliwości budzi właściwość działania sądu, polegającego na zakończeniu postępowania i oddaleniu wniosku, bez zbadania, czy nie zachodzą okoliczności do jego ingerencji. Informacje zawarte w aktach sprawy wskazywały, że kuratela nie jest sprawowana prawidłowo.

W postępowaniu dotyczącym przypadku nr 59 nie przeprowadzono żadnych dowodów co do kandydata na nowego kuratora. Chęć pełnienia przez niego tej funkcji wskazano w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego dotyczącego poprzedniego kuratora, który odmówił dalszego pełnienia tej funkcji i wniósł o zwolnienie go ze sprawowania kurateli. Postanowienie wydano na posiedzeniu niejawnym, nawet nie przesłuchano kandydata na kuratora. Sąd zlecił jednak przeprowadzenie wywiadu środowiskowego tuż po ustanowieniu nowego kuratora. Okazało się, że warunki, w jakich przebywał kurand, były bardzo ciężkie (zamieszkiwał w nieogrzewanym domu, ubrany był w garnitur, sweter i czapkę, w domu nie

²⁵³ S. Kalus, [w:] *Kodeks...*, s. 1075.

²⁵⁴ W sprawie tej sąd wysłał zaświadczenie dla kuratora pocztą, nie odbierając od niego wcześniej przyrzeczenia.

było żadnej żywności, zaś kwota jaką dysponował ubezwłasnowolniony wynosiła 1 zł 20 gr). Warunki sanitarne były również bardzo trudne – kurand potrzeby fizjologiczne załatwiał na podłogę. W sprawozdaniu kurator sądowy wskazał, że ubezwłasnowolniony wymaga stałego wsparcia osób trzecich. Sąd powiadomił rodzinę, że ma obowiązek zajmować się ubezwłasnowolnionym częściowo, nie podjęto innych kroków w celu unormowania jego sytuacji bytowej.

Wskazany przykład ilustruje niedopatrzenia zarówno ze strony sądu – nadzór nie był sprawowany prawidłowo, jak i dotychczasowego kuratora, który zaniechał opieki nad kurandem bez zwolnienia go od tego obowiązku przez sąd. Warto przypomnieć, że kurator powinien wykonywać swoje obowiązki związane z kuratelą aż do momentu objęcia kurateli przez nowego kuratora.

IV.5. Ustanie kurateli

Jedną z przyczyn ustania kurateli jest, zgodnie z art. 181 § 2 k.r.o. uchylenie ubezwłasnowolnienia i uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 559 k.p.c.) – tak np. w sprawie nr 30 (wniosek o uchylenie ubezwłasnowolnienia złożył kurator). Innym powodem wygaśnięcia kurateli jest śmierć kuranda (co miało miejsce w sprawie nr 151) lub zmiana ubezwłasnowolnienia z częściowego na całkowite²⁵⁵, co pociąga za sobą powstanie stosunku opieki i konieczność ustanowienia opiekuna dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (tak w sprawie nr 8).

²⁵⁵ L. Kociucki wskazuje, że przez uchylenie ubezwłasnowolnienia należy rozumieć nie tylko zniesienie ubezwłasnowolnienia częściowego i uzyskanie przez osobę pełnej zdolności do czynności prawnych, ale też zmianę ubezwłasnowolnienia częściowego na całkowite – zob. L. Kociucki, [w:] *Komentarze...*, s. 1791.

Część V. Inne uwagi, opis wybranych spraw

Warta opisanie jest sprawa nr 53, która stała się również przedmiotem postępowania przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu. Na podstawie tej sprawy wskazać można szereg nieprawidłowości już od momentu ustanowienia kuratora, po postępowanie wykonawcze i sprawowanie nadzoru nad kuratelą przez sąd. Jako przyczynę ubezwłasnowolnienia częściowego wskazano schizofrenię paranoidalną. Wniosek o ubezwłasnowolnienie częściowe złożył brat ubezwłasnowolnionego, twierdząc, że jest on agresywny, odmawia przyjmowania leków i nadużywa alkoholu. W związku ze złożonym wnioskiem wszczęto postępowanie o ubezwłasnowolnienie częściowe i po wydaniu orzeczenia w przedmiocie ubezwłasnowolnienia częściowego ustanowiono kuratora w osobie brata (wnioskodawcy). Postępowanie dowodowe było w tym przedmiocie bardzo oszczędne. Mimo zaburzeń psychicznych występujących zarówno u ubezwłasnowolnionego, jak i jego siostry nie zapytano kandydata na kuratora o jego zdrowie, w tym zdrowie psychiczne. Po niespełna roku od ubezwłasnowolnienia częściowego kurator wystąpił o zmianę ubezwłasnowolnienia na całkowite, wskazując, że stan psychiczny kuranda uległ pogorszeniu. Jeszcze przed ustanowieniem go opiekunem, kurator (nieuprawniony przez sąd do zarządu i reprezentacji) zwrócił się do domu pomocy społecznej o przyjęcie ubezwłasnowolnionego. W odpowiedzi na ten wniosek powiatowe centrum pomocy rodzinie wskazało ośrodek, w którym było miejsce dla ubezwłasnowolnionego częściowo. Kurator nie zwrócił się do sądu o wydanie zezwolenia, zaś ubezwłasnowolniony nie został nawet zapytany o to, czy wyraża zgodę na pobyt w domu pomocy społecznej. Ubezwłasnowolniony przez 12 lat (mimo nieustannego wysyłania pism do sądu, prokuratury, Prokuratora Generalnego, powiatowego centrum pomocy rodzinie i innych instytucji, w których prosił o ustalenie czy przebywa w domu pomocy społecznej zgodnie z prawem, uchylenie ubezwłasnowolnienia, „uwolnienie” z domu pomocy społecznej) przebywał w ośrodku. Kilka razy w roku udawał się na przepustki do domu rodzinnego, co było możliwe jedynie za zgodą kuratora. Żadna ze wspomnianych instytucji nie podjęła kroków w celu zweryfikowania, czy umieszczenie kuranda w domu pomocy społecznej było poprzedzone wydaniem zezwolenia w tym przedmiocie przez sąd opiekuńczy. Nie podjęto żadnych kroków w celu weryfikacji, czy zachodzą przesłanki, by kurand dalej przebywał w ośrodku, mimo braku woli z jego strony. Co więcej, ubezwłasnowolnionemu wskazywano, że jego pobyt jest zgodny z prawem. Nadzór sądu ograniczył się do zatwierdzania kolejnych

sprawozdań kuratora, zresztą dosyć zbliżonych do siebie treściowo. Dopiero w wyniku działań Biura Rzecznika Praw Obywatelskich i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka doszło do wszczęcia postępowania przed ETPCz. W wyroku kończącym to postępowanie Trybunał orzekł, że umieszczenie kuranda w domu pomocy społecznej było niezgodne z prawem i stanowiło naruszenie Konwencji²⁵⁶. Z tytułu poniesienia przez niego szkody niemajątkowej przyznano mu 10 000 euro. Opiekun ubezwłasnowolnionego złożył wniosek o uprawnienie go do dysponowania tą kwotą w celu „wykupowania leków oraz przeprowadzenia remontu domu podopiecznego”. Sąd zezwolił kuratorowi na dysponowanie wskazanymi pieniędzmi we wskazanym przez niego celu. Mimo stwierdzenia, że umieszczenie ubezwłasnowolnionego w domu pomocy społecznej było bezprawne, nie podjęto żadnych kroków w celu zmiany tej sytuacji. Opiekun prawny przeznaczył wskazane środki na remont domu, który był własnością matki ubezwłasnowolnionego (kurand przebywał w nim jedynie na przepustkach). Przez cały okres przebywania w domu pomocy społecznej ubezwłasnowolniony zachowywał się prawidłowo, nie spożywał alkoholu, regularnie przyjmował leki. Choroba przeszła w fazę remisji, objawy wygasły. Po czterech latach od wyroku ETPCz zmieniono ubezwłasnowolnienie na częściowe, zaś rok później kurator wyraził zgodę na opuszczenie domu pomocy społecznej przez ubezwłasnowolnionego i jego powrót do domu.

²⁵⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Część VI. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonego badania nasuwa się kilka wniosków. Pierwszym, sygnalizowanym już w literaturze problemem jest kwestia **uczestnictwa osoby ubezwłasnowolnionej częściowo w postępowaniu dotyczącym ustanowienia dla niej kurateli i wyznaczenia kuratora**, który ma pomagać w prowadzeniu jej spraw. Jak podkreślano w opracowaniu, bezsporne jest, że to właśnie **ubezwłasnowolniony jest najbardziej zainteresowanym podmiotem tego postępowania**²⁵⁷. W porównaniu do wyników badań przeprowadzonych w poprzednich latach zaobserwować można nieznaczny spadek roli ubezwłasnowolnionego w postępowaniu²⁵⁸ (na podstawie akt będących przedmiotem wcześniejszych badań w 60% spraw ubezwłasnowolniony występował w postępowaniu w charakterze uczestnika, z czego w 63% tych spraw brał aktywny udział w tym postępowaniu). Osoba ubezwłasnowolniona częściowo powinna otrzymać odpis postanowienia o wszczęciu postępowania, zawiadomienie o terminach rozpraw oraz mieć **możliwość wyrażenia swoich preferencji**. Oczywiście istnieje ryzyko, że z racji zaburzeń psychicznych nie będzie ona zdolna do udziału w postępowaniu. Jednak – co zostało wskazane powyżej – sąd opiekuńczy ma możliwość zwrócenia się do sądu, który orzekł ubezwłasnowolnienie, z prośbą o nadesłanie akt sprawy, w których znajduje się opinia psychologiczno-psychiatryczna, w której biegli stwierdzili, czy choroba uniemożliwia osobie udział w postępowaniu, czy też powołać biegłych w celu stwierdzenia tej okoliczności. W oparciu o badane przypadki można było wskazać tylko jedną sytuację, w której osoba ubezwłasnowolniona częściowo była niezdolna do udziału w postępowaniu, co jasno wynikało też z dwóch opinii psychologiczno-psychiatrycznych znajdujących się w aktach sprawy o ubezwłasnowolnienie. Poznanie preferencji osoby ubezwłasnowolnionej może nie tylko usprawnić postępowanie, ale i wpłynąć na efektywność kurateli. Jak pokazały wyniki badania, w niemal połowie przypadków ubezwłasnowolniony częściowo nie był traktowany jak uczestnik, a często nawet nie został zawiadomiony o toczącym się postępowaniu. Taką praktykę sądów należy ocenić negatywnie. Podkreślenia wymaga, że postępowanie dotyczy głównie osoby ubezwłasnowolnionej, rozstrzygnięcie ma zaś wpływ na jej sytuację życiową.

²⁵⁷ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 133.

²⁵⁸ D. Olczak-Dąbrowska, *Wybrane...*, s. 133.

W celu wyłonienia odpowiedniego kandydata na kuratora zaleca się przeprowadzenie **możliwie szerokiego postępowania dowodowego**. Ograniczenie go do przesłuchania kandydata na kuratora nie wystarczy, by stwierdzić, że daje on gwarancję prawidłowego wykonywania kurateli, nie dostarcza również informacji o tym, w jakim zakresie potrzebna jest pomoc osobie ubezwłasnowolnionej do prowadzenia jej spraw.

Kolejną ważną kwestią jest **dopasowanie uprawnień kuratora do potrzeb ubezwłasnowolnionego częściowo**. W polskim systemie prawnym od początku przyjęto dwustopniowy model ubezwłasnowolnienia²⁵⁹. Ustawodawca wprowadzając art. 181 k.r.o., dał możliwość szerszego ukształtowania uprawnień kuratora, jeśli wymaga tego sytuacja ubezwłasnowolnionego. Jak zostało już sygnalizowane wcześniej, w odróżnieniu od sytuacji prawnej opiekuna, zakres uprawnień kuratora może być dopasowany elastycznie do potrzeb kuranda. Z aprobatą należy odnieść się do działań sądu ukierunkowanych na ustalenie zakresu spraw, do których ubezwłasnowolniony potrzebuje pomocy (choćby poprzez zapoznanie się z aktami sprawy o ubezwłasnowolnienie czy wysłuchanie ubezwłasnowolnionego, zlecenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego w tym zakresie) i dopasowanie do tego zakresu uprawnień kuratora. Szczególnie pożądane byłoby takie ukształtowanie uprawnień kuratora, żeby osoba ubezwłasnowolniona częściowo mogła na tyle, na ile jest to możliwe, uczestniczyć w prowadzeniu swoich spraw²⁶⁰.

W istotnym procencie spraw nadzór sądu opiekuńczego opierał się wyłącznie na zobowiązaniu kuratora do regularnego przysyłania uzupełnionego sprawozdania z kurateli. Jak sygnalizowano w literaturze, nadzór sądu nie powinien się do tego ograniczyć. Większość sprawozdań z kurateli była zatwierdzana przez sąd. Niekiedy jednak już z treści tych sprawozdań wynikało, że wskazane byłoby podjęcie jakichś działań, zastosowanie innych narzędzi nadzoru. Zdarzało się, że mimo sygnałów wskazujących na potrzebę ingerencji w kuratelę sąd zatwierdzał sprawozdanie i nie podejmował w sprawie żadnych czynności. W niektórych przypadkach kurator nie wywiązywał się z obowiązku składania sprawozdań. Nie we wszystkich takich sprawach sąd podejmował działania mające na celu zbadanie, czy kuratela jest sprawowana należycie, ponaglał kuratora o złożenie sprawozdania. Omówione w opracowaniu nieprawidłowości w sprawowaniu kurateli sugerują, że wskazane byłoby **zwiększenie zakresu sądowego nadzoru** w celu ochrony dobra osoby ubezwłasnowolnionej i interesu społecznego.

²⁵⁹ M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 8.

²⁶⁰ Zob. uwagi D. Olczak-Dąbrowskiej, *Wybrane...*, s. 123 i n.